

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

НІКІШЕВ ОЛЕКСІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.13:355.271 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань – 08 – Право

Подається на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання
на відповідне джерело

_____ **О. В. Нікішев**

Науковий керівник: Тетерятник Ганна Костянтинівна, доктор
юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Нікішев О.В. Особливості доказування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2025.

У дисертації вирішено наукове завдання, яке полягає у дослідженні теоретико-правових та праксеологічних проблем щодо особливостей доказування в умовах надзвичайних правових режимів.

Визначено, що надзвичайні правові режими (НПР) є юридичною реакцією держави на екстраординарні загрози, що ставлять під сумнів стабільність функціонування органів влади, правопорядку та суспільних інститутів. Вони характеризуються темпорально-територіальними ознаками, адаптивністю до конкретного контексту загроз і передбачають розширення повноважень державних інституцій, обмеження окремих прав і свобод людини. Існуючі в Україні моделі НПР (надзвичайний стан, воєнний стан, режим АТО/ООС) мають різне законодавче регулювання, однак щодо факторів впливу на кримінальне провадження характеризуються високим ступенем схожості: наявність правових підстав для тимчасового обмеження низки процесуальних прав і свобод людини (яке не є абсолютним та має визначену процедуру); ускладнений або відсутній доступ до окремих територій, що перебувають у зоні бойових дій або окупації; евакуація чи переміщення державних органів влади та органів правопорядку; масові міграційні процеси, що ускладнюють встановлення місця перебування свідків чи підозрюваних; неможливість проведення окремих слідчих (розшукових) дій або їх неефективність за умов безпекової нестабільності; необхідність спрощення процесуальної форми і зниження формалізму із запровадженням одночасних додаткових процесуальних гарантій дотримання прав і свобод людини;

Аналіз чинного законодавства, зокрема динаміки змін до розділу IX-1 КПК України, засвідчує реактивний характер нормотворчої політики, відсутність системного підходу до регулювання кримінального провадження в умовах різних НПР. З урахуванням правової спільності зазначених режимів, доцільним є введення універсальної дефініції «надзвичайний правовий режим» до законодавства України, що дозволить уніфікувати та систематизувати кримінально-процесуальні механізми у кризових обставинах.

Пропонується ініціювати зміну назви розділу IX-1 КПК України, а також відповідне редагування його змісту із закріпленням універсального підходу до кримінального провадження у межах надзвичайних правових режимів. Необхідним також є внесення змін до чинного Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» із додаванням статті або розділу, який визначатиме універсальне поняття «надзвичайний правовий режим» як юридичної категорії, а також внесення цього родового поняття до ст. 3 КПК України.

Умови НПР зумовлюють необхідність балансування між забезпеченням публічного інтересу та дотриманням фундаментальних прав особи, що передбачає використання інструментів дерогації лише у чітко визначених межах із належним міжнародним контролем.

Констатується, що загальнотеоретичне розуміння кримінального процесуального доказування є неоднозначним, що зумовлює різне тлумачення правозастосовної практики. Концепція двоетапного підходу до структури доказування (отримання доказів та обґрунтування ними процесуальних рішень), видається найбільш ґносеологічною та виваженою в умовах НПР.

Ефективність доказування в умовах НПР залежить від здатності уповноважених суб'єктів діяти адаптивно, із дотриманням вимог як національного, так і міжнародного права. З огляду на це, особливої актуальності набуває ситуаційний підхід, який передбачає типізацію слідчих ситуацій і формулювання відповідних криміналістичних алгоритмів дій.

Запропоновано теоретичну модель пріоритезації кримінальних проваджень (на стратегічному та локальному рівнях). На стратегічному рівні

під пріоритезацією кримінальних проваджень пропонується розуміти діяльність суб'єктів кримінального провадження (насамперед прокурора як процесуального керівника), спрямовану на визначення черговості, ступеня важливості та обсягу ресурсного забезпечення розслідування окремих кримінальних проваджень (або їх епізодів) з урахуванням об'єктивних критеріїв суспільної небезпеки, тяжкості злочину, масштабу спричиненої шкоди, рівня організованості злочинної діяльності, а також пріоритетів державної кримінальної політики.

На локальному рівні пропонується визначати пріоритезацію доказування у кримінальних провадженнях як процесуальну та тактичну діяльність слідчого, прокурора, керівника органу досудового розслідування або слідчої групи, що полягає у визначенні послідовності, значущості та першочерговості збирання, фіксації, перевірки та використання доказів, виходячи з потреб доказування ключових обставин кримінального правопорушення, забезпечення належного процесуального статусу осіб, захисту прав потерпілих, а також ефективного представлення справи в суді.

Визначено, що з урахуванням стратегічного рівня пріоритезації доцільним є запровадження спеціалізації суддів у кримінальних провадженнях щодо міжнародних злочинів, з урахуванням їхньої специфіки, надзвичайних умов доказування, інтенсивного використання цифрових доказів та міжнародно-правової складової, що вимагає від суддів не лише загальної процесуальної підготовки, а й глибокої обізнаності в питаннях міжнародного гуманітарного та кримінального права, воєнної специфіки злочинів, методології роботи з OSINT-даними, а також стандартів МКС та ЄСПЛ щодо оцінки таких доказів

Запропоновано авторське визначення множинної підслідності як визначеної кримінальним процесуальним законом сукупності правил і критеріїв, за якими конкретне кримінальне провадження відноситься до відання (компетенції) і може здійснюватися декількома органами досудового розслідування, визначеними статтею 216 КПК України, незалежно від їх основної підслідності, якщо це обумовлено характером правопорушення,

спеціалізацією, надзвичайними умовами (збройний конфлікт, воєнний чи надзвичайний стан), або унеможливленням функціонування первинно уповноваженого органу.

Використання показань відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України є виправданим винятком у надзвичайних умовах, проте воно не повинно перетворюватися на норму, що підміняє основні процесуальні гарантії.

Зауважується, що огляд місця події залишається однією з ключових слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, що забезпечує здобуття первинної доказової інформації, яка має вирішальне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, формування версій та планування подальших етапів розслідування. В умовах бойових дій, високої замінованості територій, ризиків повторних обстрілів або атак дронів, організація ОМП потребує координації між правоохоронними органами, ЗСУ, саперами, ДСНС, медичними установами, місцевою владою, а також застосування безпечних дистанційних технологій і міждисциплінарних підходів.

Вивчення специфіки ОМП в умовах НПР обумовлена не лише практичними викликами, але й необхідністю нормативного врегулювання ряду аспектів, зокрема: застосування новітніх технічних засобів (3D-сканування, БПЛА, супутникової зйомки), можливості проведення СРД без понять, особливостей огляду трупів та місць масових поховань.

Перспективними є інтеграція цифрових інструментів (підсистеми «Слідчий протокол»), розробка технічних стандартів 3D-фіксації місця події, удосконалення процедур правового визнання новітніх засобів як повноцінних джерел доказів.

Збір доказової інформації на місцях масових поховань потребує максимальної точності, дотримання міжнародних стандартів (Міннесотський, Борнмутський протоколи), поваги до гідності жертв і залучення спеціалістів з судової археології, антропології, генетики.

Проведення допитів в умовах дії НПР вимагає істотного переосмислення як організаційно-процесуальних підходів, так і нормативного

забезпечення цього виду слідчої (розшукової) дії. Сучасні реалії, обумовлені військовою агресією проти України, актуалізують необхідність глибокого наукового та практичного аналізу специфіки допиту в надзвичайних умовах. Насамперед, важливим є врахування психоемоційного стану осіб, яких допитують, індивідуальних особливостей їхнього досвіду (зокрема полону, травм тощо), а також забезпечення безпеки всіх учасників кримінального провадження.

Норма ч. 11 ст. 615 КПК України, яка передбачає можливість використання показань, здобутих за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, має винятковий характер і потребує чіткішого формулювання щодо фактичних підстав її застосування.

Досвід судової практики демонструє як позитивні приклади реалізації зазначеної норми, так і випадки її розширеного, іноді необґрунтованого, тлумачення, що може свідчити про наявність ризику порушення прав учасників провадження. Запропонована в підрозділі редакція ч. 11 ст. 615 КПК України дозволяє збалансувати інтереси правосуддя та необхідність збереження доказової інформації, водночас не допускаючи зловживань або процесуальних спрощень, не обґрунтованих умовами воєнного стану.

Окрему категорію становить допит військовополонених, який, будучи процесуально складним та етично чутливим, повинен здійснюватися з дотриманням усіх норм міжнародного гуманітарного права. Надаючи такій особі відповідний процесуальний статус, законодавець також повинен передбачити можливість збереження доказів, що в першу чергу стосується показань такої особи. Проведення допиту такої особи в порядку ст. 225 КПК України повинно бути не правом, а обов'язком сторони обвинувачення, адже такі показання в майбутньому можуть мати критичне значення для кримінального провадження за умов, що допит такої особи буде або неможливий, або мало результативний.

Електронні (цифрові) докази, попри свою складну технічну природу, активно використовуються у національній кримінальній юрисдикції та мають

потенціал стати самостійною процесуальною категорією, що вимагає відповідного нормативного закріплення.

У процесі цифрового документування злочинів в умовах НІР OSINT-інструменти довели свою ефективність як джерело доказової інформації, що дозволяє фіксувати обставини міжнародних злочинів, верифікувати локації подій, ідентифікувати осіб, причетних до протиправних дій, та здійснювати аналітичну реконструкцію подій.

Судова практика в Україні поступово формує стандарти допустимості цифрових доказів, отриманих з відкритих джерел, із врахуванням рекомендацій Протоколу Берклі, визнанням хеш-сум, метаданих та ланцюга зберігання доказів як елементів підтвердження достовірності та незмінності цифрової інформації.

На сьогоднішній день відбувається суттєва трансформація у підходах до доказування у кримінальних провадженнях, використанні цифрової інформації та активному залученні громадськості до цих процесів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що законодавство України поки що не містить процедури верифікації результатів цифрової розвідки, отриманих не слідчим шляхом. Відповідно, суд змушений розглядати такі відомості в контексті загальної сукупності доказів, не маючи чітких критеріїв для встановлення їх достовірності та допустимості. Такий підхід потребує комплексного вирішення питання щодо статусу OSINT-аналітиків, які не є працівниками правоохоронних органів, на рівні спеціального закону «Про OSINT-діяльність», де будуть визначені вимоги до таких суб'єктів, їхні права та обов'язки, можливості використання їх звітів у кримінальному провадженні. У цьому законі доцільно визначити термін OSINT-аналітик; встановити умови акредитації або сертифікації; запровадити державний реєстр сертифікованих OSINT-фахівців, порядок взаємодії з ними, умови оплати тощо. Крім того, OSINT-аналітики зможуть залучатися в якості спеціалістів та надавати відповідні довідки.

Доцільним є доповнення глави 4 КПК України параграфом 6 «OSINT-звіт», у якому має бути визначено поняття такого джерела доказів та

процесуальні вимоги до нього. Пропонуємо наступне визначення: «OSINT-звіт – аналітичний документ, сформований фахівцями у сфері відкритих джерел інформації, що містить узагальнені фактичні дані, отримані у законний спосіб із загальнодоступних цифрових ресурсів, із обов’язковою фіксацією джерел, часу доступу, цифрових ідентифікаторів, технічних умов збору та ін.)». При цьому такий звіт може подаватися, як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, що підвищує гарантії змагальності та рівності сторін у поданні суду доказів.

Прозорість і зрозумілість, доступність порядку отримання інформації з відкритих джерел, планована структурованість таких звітів повинна позитивно вплинути і на діяльність суду при здійсненні перевірки та оцінки такої інформації. Доцільним у такому разі є доповнення ст. 93 КПК України формулюванням «OSINT-аналізу». Доцільним у такому разі є доповнення ст. 93 КПК України формулюванням «OSINT-аналізу».

Визначається, що особливої уваги потребують кримінальні провадження, пов’язані із безвісним зникненням осіб за особливих обставин. Установлено, що така категорія проваджень характеризується високим ступенем процесуальної складності, зокрема щодо: (1) фізичної недоступності до місць подій; (2) потреби в залученні міжвідомчої та міжнародної координації; (3) складнощами у отриманні біологічного матеріалу для геномної ідентифікації; (4) відсутності стандартних алгоритмів щодо фіксації та обробки доказів. Водночас зафіксовані позитивні зрушення – створення Єдиного реєстру зниклих безвісти за особливих обставин, законодавче удосконалення статусу таких осіб та прийняття спеціалізованих процедур, включаючи стандартизовані протоколи для здійснення огляду на місцях масових поховань, а також при роботі з репатрійованими тілами (останками) (на прикладі «протоколу Михайловського»), що інтегрує концепцію ланцюга збереження доказів у національну практику.

При розслідуванні воєнних злочинів (ст. 438 КК України) вказується на обов’язковість доказування контекстуального елементу. Особливого значення набуває методика допиту потерпілих, свідків і військовополонених із

застосуванням процесуального інтерв'ю, що відповідає критеріям достовірності та гуманітарної чутливості.

Ратифікація Римського Статуту і впровадження механізмів співпраці з Міжнародним кримінальним судом, включаючи створення ЛТ, трансформують український доказовий процес у напрямку його відповідності міжнародним стандартам, що має ключове значення для реалізації принципу комплементарності та зміцнення національного правосуддя.

Ефективне реагування на виклики кримінального процесу в умовах НПР потребує комплексного підходу: адаптації кримінального процесуального законодавства, інституціональної модернізації, впровадження новітніх методик та залучення міжнародного досвіду. Зазначене створює фундамент для формування системи доказування, здатної функціонувати навіть в умовах правової турбулентності, зберігаючи принципи справедливості, гуманності та верховенства права.

Ключові слова: досудове розслідування, судовий розгляд, кримінальне провадження, воєнний стан, докази і доказування, масові поховання, показання, слідчі (розшукові) дії, надзвичайний правовий режим, огляд, учасники (суб'єкти) кримінального провадження, взаємодія, електронні (цифрові) докази, воєнні злочини, репатріація.

SUMMARY

Nikishev O.V. Features of proof in criminal proceedings in the face of extraordinary legal regimes. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of doctor of philosophy in specialty 081 – Law. Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, 2025.

The dissertation solved a scientific task, which is to study theoretical, legal and praxeological problems regarding the peculiarities of proof in the face of extraordinary legal regimes.

It is determined that extraordinary legal regimes (NPRs) are a legal reaction of the state to extraordinary threats that call into question the stability of the functioning of the authorities, law and order and public institutions. They are characterized by theme-territorial features, adaptability to the specific context of threats and envisage the expansion of the powers of state institutions, restriction of individual human rights and freedoms. Existing models of NPR (emergency, martial law, ATO/OOS) in Ukraine have different legislative regulations, but with regard to the factors of influence on criminal proceedings are characterized by a high degree of similarity: the presence of legal grounds for temporary restriction of a number of procedural rights and freedoms (which is not absolute and has a certain procedure); complicated or absent access to individual areas in the war or occupation; evacuation or movement of state authorities and law enforcement agencies; mass migration processes that complicate the establishment of witnesses or suspects; inability to carry out individual investigative (search) actions or their inefficiency under conditions of security instability; the need to simplify the procedural form and reduce formalism with the introduction of simultaneous additional procedural guarantees of respect for human rights and freedoms;

Analysis of the current legislation, in particular the dynamics of changes to Section IX-1 of the CPC of Ukraine, certifies the reactive nature of the rulemaking policy, the lack of a systematic approach to the regulation of criminal proceedings in the conditions of different NDPs. Given the legal community of these regimes, it is advisable to introduce a universal definition "Extraordinary Legal Regime" to the

legislation of Ukraine, which will allow to unify and systematize criminal procedural mechanisms in crisis circumstances.

It is proposed to initiate a change in the name of Section IX-1 of the CPC of Ukraine, as well as the appropriate editing of its content with the consolidation of a universal approach to criminal proceedings within emergency legal regimes. It is also necessary to amend the current Law of Ukraine "On the Legal Regime of Emergency" with the addition of an article or section, which will define the universal concept of "extraordinary legal regime" as a legal category, as well as the introduction of this generic concept in Art. 3 of the CPC of Ukraine.

The conditions of the NPR necessitate the balancing between ensuring public interest and the observance of fundamental rights of a person, which implies the use of derogation instruments only within clearly defined limits with proper international control.

It is stated that the general theoretical understanding of criminal procedural evidence is ambiguous, which causes a different interpretation of law enforcement practice. The concept of a two-stage approach to the structure of proof (obtaining evidence and substantiation of procedural decisions) is issued by the most epistemological and weighed in the conditions of NPR.

The effectiveness of proof in the context of NPR depends on the ability of authorized entities to act adaptively, in compliance with the requirements of both national and international law. In view of this, a situational approach is especially relevant, which involves typing of investigative situations and formulating appropriate forensic algorithms.

The theoretical model of criminal proceedings (at strategic and local levels) is proposed. The strategic level of priority of criminal proceedings is proposed to understand the activities of the subjects of criminal proceedings (especially the prosecutor as a procedural leader) aimed at determining the order, the degree of importance and the amount of resource support the level of organization of criminal activity, as well as priorities of state criminal policy.

At the local level, it is proposed to determine the priority of evidence in criminal proceedings as procedural and tactical activity of the investigator,

prosecutor, head of the pre-trial investigation body or investigative group, which is to determine the consistency, significance and priority of the collection, fixation, verification and use of evidence, as well as effective presentation of the case in court.

It is determined that, taking into account the strategic level of priority, it is advisable to introduce the specialization of judges in criminal proceedings on international crimes, taking into account their specificity, extraordinary conditions of proof, intensive use of digital evidence and international legal component, which requires judges not only of general procedural, and procedural. The specifics of crimes, methodology of work with OSINT-Divna, as well as the standards of the ICS and the ECtHR to evaluate such evidence.

The author's definition of multiple jurisdiction as a set of rules and criteria, which is specific criminal proceedings, is proposed by the criminal procedural law and can be carried out by several pre-trial investigation bodies, determined by Article 216 of the CPC of Ukraine, regardless Conflict, martial law or state of emergency), or preventing the functioning of the primary authorized body.

The use of testimony in accordance with Part 11 of Art. 615 of the CPC of Ukraine is a justified exception in emergency conditions, but it should not be transformed into a norm that replaces the main procedural guarantees.

It is noted that the inspection of the scene remains one of the key investigative (investigative) actions in criminal proceedings, which ensures the acquisition of primary evidence, which is crucial for establishing the circumstances of a criminal offense, forming and planning further stages of investigation. In the conditions of hostilities, high replacement of territories, risks of recurrent shelling or drones, the organization of PMP requires coordination between law enforcement, Armed Forces, Sappers, SES, medical institutions, local authorities, as well as the use of safe remote technologies and interdisciplinary approaches. The study of the specificity of PMP in the conditions of NPR is due not only to practical challenges, but also to the need for regulatory regulation of a number of aspects, in particular: the use of the latest technical means (3D scanning, UAV, satellite, satellite), the possibility of conducting SRD without any witnesses, features of inspection of corpses and places.

The integration of digital tools (the investigative protocol subsystem), the development of technical standards of 3D-fixation of the scene, improving the procedures of legal recognition of the latest means as complete sources of evidence are promising.

Collection of evidence on the places of mass burials requires maximum accuracy, compliance with international standards (Minnesota, Burnmut protocols), respect for the dignity of victims and involvement of specialists in forensic archeology, anthropology, genetics.

Conducting interrogations in the conditions of action of the NPR requires a significant rethinking of both organizational and procedural approaches and regulatory provision of this type of investigative (investigative) action. Modern realities, due to military aggression against Ukraine, actualize the need for deep scientific and practical analysis of the specifics of interrogation in emergency conditions. First of all, it is important to take into account the psycho -emotional state of the persons interrogated, the individual characteristics of their experience (including captivity, injuries, etc.), as well as ensuring the safety of all participants in criminal proceedings.

The norm of Part 11 of Art. 615 of the CPC of Ukraine, which provides for the possibility of using the testimony obtained with the available technical means of video fixation, is exceptional and requires a clearer formulation on the actual grounds for its use.

The case experience shows both positive examples of the implementation of the said norm and cases of its extended, sometimes unjustified, interpretation, which may indicate the risk of violation of the rights of participants in the proceedings. The editorial office of Part 11 of Art. 615 of the CPC of Ukraine allows to balance the interests of justice and the need to preserve evidence, while not allowing abuse or procedural simplification not substantiated by the conditions of martial law.

A separate category is the interrogation of prisoners of war, which, being procedurally complex and ethically sensitive, should be carried out in compliance with all the rules of international humanitarian law. In providing such a person with the appropriate procedural status, the legislator must also provide for the possibility

of preserving the evidence, which is primarily concerned with the testimony of such a person. Conducting an interrogation of such person in the order of Art. 225 of the CPC of Ukraine should not be the right, but the obligation of the prosecution, since such testimony in the future may be critical of criminal proceedings, provided that the interrogation of such person will either be impossible or little effective. Electronic (digital) evidence, despite its complex technical nature, is actively used in national criminal jurisdiction and have the potential to become an independent procedural category, which requires appropriate regulatory consolidation.

In the process of digital documentation of crimes in the conditions of OSint-tools, they proved their effectiveness as a source of evidence, which allows to record the circumstances of international crimes, to verify the locations of events, to identify persons involved in illegal actions, and to carry out analytical reconstruction of events.

The case law in Ukraine is gradually forming the standards of admissibility of digital evidence obtained from open sources, taking into account the recommendations of the Berkeli Protocol, the recognition of the hash-sum, metadata and the chain of storage of evidence as elements of confirmation and immutability of digital information.

To date, there is a significant transformation into approaches to proving in criminal proceedings, the use of digital information and the active involvement of the public in these processes.

Summarizing the above, it should be noted that the legislation of Ukraine does not yet contain a procedure for verifying the results of digital intelligence obtained by non-investigator. Accordingly, the court is forced to consider such information in the context of the total of the evidence without clear criteria for establishing their accuracy and admissibility. This approach requires a comprehensive resolution of the issue of OSINT-analysts who are not law enforcement officials at the level of the special law on OSint Activity, which will define the requirements for such entities, their rights and obligations, the possibility of using their reports in criminal proceedings. In this law, it is advisable to define the term OSINT analyst; establish accreditation or certification conditions; to introduce the State Register of Certified

OSINT specialists, the order of interaction with them, the terms of payment, etc. In addition, OSINT analytics will be able to be involved in specialists and provide appropriate certificates.

It is advisable to supplement Chapter 4 of the CPC of Ukraine with paragraph 6 Osint-report, which must define the concept of such a source of evidence and procedural requirements for it. We offer the following definition: "Osint-report-an analytical document formed by experts in the field of open sources of information, which contains generalized factual data obtained in a legitimate way from public digital resources, with mandatory fixation of sources, access time, digital identifiers, technical conditions of collection, etc."). In this case, such a report can be submitted, both by the prosecution and the defense party, which increases the guarantees of competitiveness and equality of the parties in the submission of the court.

Transparency and clarity, accessibility of the order of obtaining information from open sources, the planned structure of such reports should have a positive impact on the court's activity when conducting verification and evaluation of such information. In this case, it is advisable to supplement Art. 93 of the CPC of Ukraine with the formulation of "Osint analysis". In this case, it is advisable to supplement Art. 93 of the CPC of Ukraine with the formulation of "Osint analysis".

It is determined that criminal proceedings associated with the missing disappearance of persons under special circumstances need special attention. It is established that such a category of proceedings is characterized by a high degree of procedural complexity, in particular: (1) physical inaccessibility to events; (2) the need for involvement of interagency and international coordination; (3) difficulties in obtaining biological material for genomic identification; (4) lack of standard algorithms for fixation and processing of evidence. At the same time, positive shifts have been recorded - the creation of a single register of missing persons in special circumstances, the legislative improvement of the status of such persons and the adoption of specialized procedures, including standardized protocols to carry out the inspection at the places of mass burial Practice.

In the investigation of military crimes (Article 438 of the Criminal Code of Ukraine), the obligation to prove the contextual element is indicated. Of particular

importance is the method of interrogation of victims, witnesses and prisoners of war with the use of a procedural interview, which meets the criteria of reliability and humanitarian sensitivity.

Ratification of the Roman Statute and the introduction of cooperation mechanisms with the International Criminal Court, including the creation of JIT, transform the Ukrainian evidence in the direction of its compliance with international standards, which is key to the implementation of the principle of complementarity and strengthening of national justice.

Effective response to the challenges of criminal process in the conditions of NPR requires a comprehensive approach: adaptation of criminal procedural legislation, institutional modernization, introduction of the latest methods and involvement of international experience. This creates the foundation for the formation of a system of proof, capable of functioning even in the conditions of legal turbulence, preserving the principles of justice, humanity and the rule of law. Keywords: pre-trial investigation, trial, criminal proceedings, martial law, evidence and evidence, mass burials, testimony, investigative (investigative) actions, emergency legal regime, review, participants (subjects) of criminal proceedings, interaction, electronic (digital) evidence, war.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Нікішев О.В. Особливості визначення підслідності в умовах надзвичайних правових режимів. Наше право. 2024. №3. С. 418 – 423.
2. Нікішев О.В. Цифрові (електронні) докази у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів. Право.УА. 2025. №1. С. 365 – 371.
3. Нікішев О.В., Тетерятник Г.К. Організаційно-правові питання проведення огляду на місцях масових поховань. Європейські перспективи. 2025. №2. С. 364 – 372.
4. Нікішев О.В. Деякі питання проведення огляду місця подій в умовах надзвичайних правових режимів. Наше право. 2025. №2. С. 354 – 361.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

1. Нікішев О.В. До питання про особливості нормативного регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 31 травня 2023 р. Одеса: ОДУВС, 2023. С. 161 – 162.
2. Нікішев О. В. До питання про реалізацію делегованих повноважень керівником органу прокуратури у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). С. 259 – 261.
3. Нікішев О. В. Деякі питання використання БПЛА під час проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 лют. 2025 р.). С. 22 – 25.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	19
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ.....	33
1.1. Надзвичайні правові режими як фактори диференціації процесуальної форми у кримінальному процесі.....	33
1.2. Правова природа доказування у кримінальному провадженні	52
1.3. Повноваження суб'єктів доказування в умовах надзвичайних правових режимів.....	75
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ.....	107
2.1. Огляд місця події в умовах надзвичайних правових режимів.....	107
2.2. Особливості проведення допиту в екстраординарних умовах.....	133
2.3 Електронні (цифрові) докази у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів.....	149
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ В ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЯХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ В НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМАХ.....	172
ВИСНОВКИ.....	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	208
ДОДАТКИ.....	235

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЛТ – спільні слідчі групи
АРМОР – автоматизоване робоче місце оперативного робітника
АТО – Антитерористична операція
БЕБ – Бюро економічної безпеки
БПЛА – безпілотний літальний апарат
ВАКС – Вищий антикорупційний суд
ВРУ – Верховна Рада України
ВС – Верховний Суд
ДБР – Державне бюро розслідувань
ДНК – дезоксирибонуклеїнова кислота
ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄКПЛ – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄСІТС - Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система суду
ЄСПЛ – Європейський суду з прав людини
ЗСУ – Збройні Сили України
ЗУ - Закон України
ІННП – Інформаційний портал Національної поліції України
КЕП – кваліфікований електронний підпис
КК – Кримінальний кодекс України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
КУ – Конституція України
МГП – міжнародне гуманітарне право
МКЗБ – Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти
МКС – Міжнародний кримінальний суд
НАБУ – Національне антикорупційне бюро України
НПР – надзвичайний (-ні) правовий (-ві) режим (-ми)
НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії
ОГП – Офіс Генерального прокурора
ОМП – огляд місця події

ООС – Операція Об'єднаних Сил

ОП ККС – Об'єднана Палата Касаційного кримінального суду

п. – пункт

РС – Римський Статут

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СРД – слідчі (розшукові) дії

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дослідження особливостей доказування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайного правового режиму (НПР) зумовлена низкою взаємопов'язаних обставин, які трансформують як національний кримінальний процес, так і його взаємодію з міжнародною системою правосуддя.

На сучасному етапі державотворення Україна, починаючи з 2014 року, перебуває у стані тривалого збройного конфлікту, що з 24 лютого 2022 року набув характеру повномасштабної війни внаслідок неспровокованого збройного вторгнення Російської Федерації. Цей факт об'єктивно зумовлює впровадження воєнного та інших надзвичайних правових режимів, які радикально змінюють правове середовище здійснення кримінального провадження.

Крім того, тривалий збройний конфлікт обумовлює нові виклики, пов'язані із значною кількістю воєнних злочинів (з початку повномасштабного вторгнення зафіксовано понад 167 тисяч таких злочинів), розслідування яких вимагає специфічного підходу до процесу доказування: від ідентифікації тіл на місцях масових поховань до збору цифрових доказів, документування руйнувань цивільної інфраструктури, депортацій, сексуального насильства, катувань тощо. Не менш важливим є забезпечення спеціалізації суддів з розгляду таких кримінальних проваджень.

У таких умовах доказування набуває особливого значення як ключовий інструмент не лише для вирішення завдань кримінального провадження, але й забезпечення реалізації конституційних прав людини, передбачених статтею 3 Конституції України, а також гарантованих міжнародними договорами, такими як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права тощо. Зазначене зобов'язує органи кримінальної юстиції враховувати стандарти справедливого суду, рівності сторін, заборони тортур, презумпції невинуватості та права на ефективний засіб юридичного захисту навіть у кризових умовах.

Воєнні дії та тимчасова окупація окремих територій України створюють численні правові, організаційні та процедурні ускладнення. Обмеження доступу до місць вчинення злочинів, фізичне знищення доказів, зникнення або загибель учасників провадження, неможливість залучення сторін до особистої участі у досудовому розслідуванні та судовому розгляді унеможливають застосування традиційних підходів до доказування. У цих умовах постає питання про допустимість, достовірність і належність доказів, зібраних за межами прямого процесуального контролю української юрисдикції, зокрема за допомогою міжнародних слідчих механізмів або партнерських організацій.

Особливе значення набуває використання нових, нетипових для класичного кримінального провадження доказів. Ідеться, зокрема, про цифрові докази (супутникові зображення, метадані, аудіо- та відеозаписи з соціальних мереж), біометричні дані та ДНК-ідентифікацію тіл у місцях масових поховань, звіти міжнародних моніторингових місій, результати OSINT-розслідувань. Це вимагає перегляду стандартів оцінки доказів, формування підвищених критеріїв їх автентифікації та врахування технологічної еволюції засобів фіксації воєнних злочинів.

Крім того, в умовах триваючого збройного конфлікту Україна активно взаємодіє з міжнародними юрисдикційними структурами, зокрема з Міжнародним кримінальним судом, в юрисдикції якого перебувають окремі категорії воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Це вимагає гармонізації національних процедур доказування із міжнародними стандартами, вироблення уніфікованих підходів до збирання, фіксації та оцінки доказів, придатних як для національного, так і для міжнародного кримінального процесу.

У сучасних реаліях особливої актуальності набуває також проблема забезпечення належного балансу між публічними інтересами держави у досягненні ефективного правосуддя в умовах НПР та захистом приватних інтересів, прав і свобод особи. Зокрема, йдеться про питання допустимості обмеження окремих прав у зв'язку з потребою забезпечення безпеки або оперативного реагування в умовах НПР. Це зумовлює потребу у формулюванні

чітких меж допустимого процесуального компромісу та законодавчого врегулювання виняткових процедур доказування, що не суперечать міжнародним стандартам.

З моменту набуття чинності КПК України 2012 року лише два комплексних монографічних дослідження були присвячені тематиці здійснення кримінального провадження в умовах НПР: О. В. Лазукової (м. Харків, 2018 рік) та Г. К. Тетерятник (м. Одеса, 2021 рік).

З початку повномасштабного вторгнення значно активізувалися наукові пошуки в частині особливостей доказування в умовах НПР, їм присвячені публікації багатьох вчених: І. М. Вигівського, В. А. Завтура, І. В. Гловюк, О. М. Дуфенюк, А. В. Коваленка, О. В. Лазукової, Т. О. Лоскутова, М. І. Пашковського, М. А. Погорецького, О. В. Пчеліної, В. В. Рогальської, О. В. Таран, Г. К. Тетерятник, О. О. Торбаса, Т. Г. Фоміної, А. В. Шевчишена, М. С. Цуцкірідзе, Ю. М. Чорноус та багатьох інших знаних вчених.

Узагальнюючи, можна зазначити, що більшість вчених на теперішній час переймаються певними аспектами здійснення кримінального провадження в умовах НПР (зокрема, триваючого четвертий рік воєнного стану).

Ситуація, яка відбувається в Україні з 2014 року свідчить про те, що часто державні інституції крокують навіть попереду наукової доктрини, оперативно розробляючи пам'ятки, алгоритми, стандарти, методики, необхідні органам досудового розслідування, прокуратурі та суду, учасникам кримінального процесу для дій у кризових умовах.

Окремо варто зазначити про значний внесок у розвиток наукових досліджень із цієї проблематики громадських організацій, таких, як JustGroup, TruthHounds, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Міжнародний фонд «Відродження» та багатьох інших, які проводять аналітичні дослідження, взаємодіють з громадянським суспільством та державними інституціями, вченими та практиками у пошуках спільних рішень щодо вдосконалення діяльності органів кримінальної юстиції в умовах НПР.

Усе вищенаведене свідчить, про синергію вчених, державних та міжнародних інституцій, громадянського суспільства, направлену на

віднаходження оптимальних шляхів у відновленні справедливості, забезпеченні прав людини в екстраординарних умовах та притягненні до відповідальності винуватих осіб.

Все це дає серйозний поштовх та створює підґрунтя до проведення комплексних наукових досліджень, узагальнення таких напрацювань, зокрема, щодо особливостей доказування в умовах НПР.

Таким чином, дослідження особливостей доказування в умовах дії НПР потребує комплексного переосмислення інституційних, процедурних та нормативних засад кримінального процесу, адаптації до новітніх викликів воєнного часу, цифрової трансформації та глобалізації правосуддя. Це обумовлює теоретичну, практичну та нормативну значущість обраної теми, її стратегічне значення для розбудови правової системи України у воєнний та післявоєнний періоди.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (що затверджена указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (що затверджена указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р) пріоритетного напрямку «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», «Фундаментальні та прикладні проблеми наукового забезпечення боротьби зі злочинністю в Україні» Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року №12-21.

Дослідження є складовою плану науково-дослідної роботи Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773) та частиною

загальної наукової теми, що виконувалася кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019) (2019 – 2024 рр.), частиною загальної наукової теми, що виконується наразі кафедрою кримінального процесу та криміналістики «Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики» (0124U003473) (2024 – 2029 рр.).

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол № 3 від 28.10.2021).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є отримання наукового результату у вигляді теоретично обґрунтованих положень щодо особливостей доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів, а також формування на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- надати правову характеристику надзвичайних правових режимів та виокремити фактори, що детермінують особливості доказування у кримінальному процесі;
- з'ясувати природу кримінального процесуального доказування та його елементи;
- визначити специфіку повноважень суб'єктів доказування в умовах надзвичайних правових режимів;
- проаналізувати особливості огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів;
- дослідити значення електронних (цифрових) доказів у процесі доказування в умовах надзвичайних правових режимів;
- з'ясувати специфіку проведення допитів в екстраординарних умовах;
- розглянути особливості доказування в окремих категоріях кримінальних проваджень в умовах надзвичайних правових режимів;
- розробити пропозиції до чинного законодавства з метою його вдосконалення та рекомендації щодо реалізації.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають, змінюються та припиняються у процесі доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів.

Предмет дослідження – особливості доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнонаукових, спеціально-юридичних та міждисциплінарних методів, які застосовувалися з урахуванням мети й завдань дослідження, логіки побудови дисертаційної роботи, специфіки досліджуваної проблематики доказування в умовах дії надзвичайних правових режимів.

Насамперед у роботі використано загальнонаукові методи пізнання: діалектичний метод для розкриття сутності правової природи доказування, виявлення змін у правозастосовній практиці під впливом надзвичайних обставин (розділи 1 – 3), дослідження взаємозв'язку елементів процесу доказування із правовим статусом суб'єктів кримінального провадження (підрозділ 1.3); аналіз і синтез застосовувалися на всіх етапах дослідження для виокремлення елементів доказування, які зазнають модифікації в умовах НПР, порівняння національної та міжнародної доктрини щодо роботи з доказами в надзвичайних умовах (розділи 1 – 3); індукція та дедукція слугували для формування загальних висновків на підставі конкретних емпіричних прикладів, зокрема аналізу практики огляду місця події чи допиту в умовах бойових дій або обмеженого доступу (розділи 2 – 3).

У межах спеціально-юридичних методів дослідження застосовувалися: формально-юридичний метод для аналізу чинного кримінального процесуального законодавства України, а також спеціальних норм які регламентують НПР (підрозділ 1.2, 1.3., розділ 2 – 3); порівняльно-правовий метод для порівняння положень українського законодавства з міжнародними правовими актами (розділ 2 – 3), а також для аналізу підходів до доказування в інших правових системах у контексті надзвичайних ситуацій; системно-структурний метод використовувався для побудови комплексної картини

функціонування доказування у зв'язку з його засобами, етапами, суб'єктами та факторами НПР (розділи 1 – 3).

У роботі також застосовано метод правового прогнозування, що дозволив сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення положень КПК України (розділи 1 – 3).

Аксіологічний підхід є важливим методологічним компонентом даного дисертаційного дослідження, оскільки дозволяє розглядати доказування не лише як формально-правовий процес, але й як інструмент забезпечення та відновлення базових прав і цінностей людини, зокрема права на справедливий суд, доступ до правосуддя, гідність, безпеку, правову визначеність.

Застосування цього підходу забезпечує фокус на ціннісному змісті доказування в умовах НПР, де особливої актуальності набувають питання балансу між ефективністю правозастосування та дотриманням фундаментальних прав особи. Завдяки цьому підходу критично осмислюється допустимість процесуального компромісу (наприклад, відступу від принципу змагальності, забезпечення участі захисника, повноти фіксації) через призму верховенства права та принципу пропорційності обмежень (розділи 1 – 3).

Емпіричну базу дослідження становлять аналіз матеріалів судової практики (ЄДРСР) щодо кримінальних проваджень, здійснених під час воєнного стану, на деокупованих територіях; вивчення звітів міжнародних організацій, які документували порушення прав людини та процесуальні особливості збирання доказів в умовах НПР; узагальнення матеріалів слідчої практики, зокрема у форматі відкритих інтерв'ю, рекомендацій МВС, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є першою в українській кримінальній процесуальній науці після прийняття КПК 2012 р. кваліфікаційною науковою працею, в якій комплексно досліджено інститут відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. До найбільш вагомих результатів, що містять наукову новизну, слід віднести такі:

уперше:

- запропоновано нове джерело доказів – OSINT-звіт, під яким пропонується розуміти аналітичний документ, сформований фахівцями у сфері відкритих джерел інформації, що містить узагальнені фактичні дані, отримані у законний спосіб із загальнодоступних цифрових ресурсів, із обов'язковою фіксацією джерел, часу доступу, цифрових ідентифікаторів, технічних умов збору та ін.

Аргументована доцільність його закріплення у ч. 2 ст. 84 КПК України, глави 4 КПК України параграфом 6 «OSINT-звіт», у якому має бути визначено поняття такого джерела доказів та процесуальні вимоги до нього, доповнення ст. 93 КПК України формулюванням «OSINT-аналізу». Обґрунтована необхідність розробки Закону України «Про OSINT-діяльність», з метою розширення можливостей залучення OSINT-аналітиків, які не є працівниками правоохоронних органів, до кримінального провадження;

- запропоновано теоретичну модель пріоритезації кримінальних проваджень (на стратегічному та локальному рівнях). На стратегічному рівні під пріоритезацією кримінальних проваджень пропонується розуміти діяльність суб'єктів кримінального провадження (насамперед прокурора як процесуального керівника), спрямовану на визначення черговості, ступеня важливості та обсягу ресурсного забезпечення розслідування окремих кримінальних проваджень (або їх епізодів) з урахуванням об'єктивних критеріїв суспільної небезпеки, тяжкості злочину, масштабу спричиненої шкоди, рівня організованості злочинної діяльності, а також пріоритетів державної кримінальної політики.

На локальному рівні пропонується визначати пріоритезацію доказування у кримінальних провадженнях як процесуальну та тактичну діяльність слідчого, прокурора, керівника органу досудового розслідування або слідчої групи, що полягає у визначенні послідовності, значущості та першочерговості збирання, фіксації, перевірки та використання доказів, виходячи з потреб доказування ключових обставин кримінального правопорушення, забезпечення належного процесуального статусу осіб, захисту прав потерпілих, а також ефективного представлення справи в суді.

- обґрунтовано необхідність запровадження спеціалізації суддів у кримінальних провадженнях щодо міжнародних злочинів, з урахуванням їхньої специфіки, надзвичайних умов доказування, інтенсивного використання цифрових доказів та міжнародно-правової складової, що вимагає від суддів не лише загальної процесуальної підготовки, а й глибокої обізнаності в питаннях міжнародного гуманітарного та кримінального права, воєнної специфіки злочинів, методології роботи з OSINT-даними, а також стандартів МКС та ЄСПЛ щодо оцінки таких доказів;

- визначено потребу в інституційному запровадженні стандартизованих протоколів для здійснення огляду на місцях масових поховань, а також при роботі з репатрійованими тілами;

удосконалено:

- наукові підходи щодо уніфікованості факторів надзвичайних правових режимів, які впливають на кримінальне провадження, у зв'язку з чим обґрунтовується необхідність визначення у розділі IX-1 КПК України узагальнюючого критерію та зміну формулювання на «Особливості досудового розслідування, судового розгляду в умовах надзвичайних правових режимів»;

- аргументацію щодо окремого нормативного врегулювання допиту військовополонених як процесуального суб'єкта зі спеціальним статусом, включаючи: проведення допиту в обов'язковому порядку за ст. 225 КПК України до моменту обміну; дотримання міжнародних стандартів захисту прав військовополонених під час допиту; гарантування ефективності збирання доказів у контексті майбутньої неможливості повторного допиту. Запропоновано імперативне формулювання змін до ч. 11 ст. 615 КПК України, яке б передбачало необхідність доведення неможливості повторного допиту у суді, встановлювало презумпцію проведення допиту в судовому засіданні та підвищувало гарантії змагальності сторін;

- уточнено і поглиблено доктринальне розуміння предмету відання органів досудового розслідування в умовах надзвичайних правових режимів, у зв'язку з чим запропоновано авторське визначення множинної підслідності як визначеної кримінальним процесуальним законом сукупності правил і

критеріїв, за якими конкретне кримінальне провадження відноситься до відання (компетенції) і може здійснюватися декількома органами досудового розслідування, визначеними статтею 216 КПК України, незалежно від їх основної підслідності, якщо це обумовлено характером правопорушення, спеціалізацією, надзвичайними умовами (збройний конфлікт, воєнний чи надзвичайний стан), або унеможливленням функціонування первинно уповноваженого органу;

- позиції щодо необхідності запровадження у кримінальний процес ланцюга збереження доказів, як ефективного стандарту забезпечення допустимості та достовірності доказів, інтеграції міжнародних стандартів (зокрема, МКС) до вітчизняного законодавства, гарантій зниження ризику втрати або знищення доказів, особливо в умовах обстрілів, евакуацій, збоїв комунікацій та інших факторів надзвичайних правових режимів;

дістали подальшого розвитку:

- наукові підходи щодо правової природи доказування у кримінальному провадженні: обґрунтовано авторську структуру доказування як альтернативу традиційній тричленній схемі («збирання – перевірка – оцінка»), шляхом виокремлення двоетапного підходу: отримання доказів та їх використання для формування правової позиції, що дозволяє краще диференціювати функції суб'єктів доказування; обґрунтовано недосконалість термінології «збирання доказів», яка не повністю відображає сутність діяльності у кримінальному процесі і запропоновано використовувати термін «отримання доказів», як більш точний з точки зору гносеологічного змісту; запропоновано ситуаційний підхід до процесу доказування, який дозволяє ефективно реагувати на змінні обставини, особливо в умовах надзвичайних правових режимів (типізація ситуацій і розробка відповідних алгоритмів дій значно підвищує ефективність криміналістичних методик та процесу доказування);

- розвинуто положення про інституалізацію міжвідомчих слідчих груп, як способу подолання обмежень формальної підслідності у критичних обставинах, запропоновано механізми їх формування, узгодження та процесуальної

координації, що забезпечують швидкість, ефективність і допустимість доказів, а також роботи спільних слідчих груп;

- наукові позиції щодо особливостей огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів, до яких віднесено: а) необхідність розмежування огляду місця події і огляду трупа як окремих слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів, з урахуванням практичної неможливості залучення судово-медичних експертів у зонах бойових дій; б) формалізація використання 3D-сканування, БПЛА, картографування; в) систематизовано вимоги до проведення ОМП на місцях масових поховань в умовах збройного конфлікту, включно з: класифікацією типів поховань, рекомендаціями щодо складу мультидисциплінарних слідчих груп, залученням методів судової археології та антропології; г) визначені перспективи розвитку цифрових інструментів, зокрема системи «Слідчий протокол» як складника цифровізації кримінального процесу в умовах надзвичайних правових режимів, включно з пропозиціями функціонального розширення та інтеграції до ІППП та ЄСІТС;

- наукові напрацювання щодо доказування при розслідуванні воєнних злочинів в частині правового регулювання та процесуальних особливостей використання інформації, отриманої у спільних слідчих групах (ЛІТ), особливостей предмету доказування, а також процесуальних аспектів та взаємодії під час розслідування воєнних злочинів, а також безвісного зникнення осіб за особливих обставин;

- пропозиції з удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації положення, висновки й пропозиції можуть бути використані:

- у науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення проблемних питань доказування в умовах надзвичайних правових режимах у кримінальному провадженні (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 10.06.2025 б/н.);

- у навчальному процесі – викладені у дисертації положення використовуються при проведенні занять із навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Проблеми кримінального процесуального доказування», «Проблемні питання кримінального процесуального законодавства України», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства України» в Одеському державному університеті внутрішніх справ (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 10.06.2025 б/н.);

- у практичній діяльності органів досудового розслідування, органів прокуратури та адвокатури, судів;

- у законотворчому процесі - при удосконаленні норм кримінального процесуального закону у частині правової регламентації особливостей доказування в умовах надзвичайних правових режимів.

Особистий внесок здобувача. Висновки та пропозиції, викладені у дисертації становлять особистий здобуток автора.

У статті «Організаційно-правові питання проведення огляду на місцях масових поховань», підготовленої разом з Г.К. Тетерятник, автором визначено правові питання проведення огляду.

Апробація результатів дисертації. Дисертаційна робота підготовлена на кафедрі кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ, обговорена на засіданні міжкафедрального семінару університету, схвалена ним і рекомендована до захисту (протокол №10 від 12.06.2025). Основні положення і висновки дисертації доповідались автором і були предметом обговорення на міжнародній та всеукраїнських конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах» (м. Одеса, 31 травня 2023 р.), II Всеукраїнська науково-практична конференція «Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку» (м. Харків, 10 груд. 2024 р.), III Всеукраїнська науково-практична конференція «Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку» (Харків, 21 лютого 2025 р.),

Публікації. Основні положення дисертації відображено у в 7-ми публікаціях, з яких 4 – у наукових журналах, визначених МОН України як фахові видання з юридичних наук, у 3-х тезах доповідей, оприлюднених на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з титульного аркушу, анотації, вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

1.1. Надзвичайні правові режими як фактори диференціації процесуальної форми у кримінальному процесі

У системі сучасної правової держави ННР становлять важливий інструмент забезпечення безпеки, громадського порядку та функціонування публічної влади в умовах екстраординарних викликів. До них належать, зокрема, збройні конфлікти, масові заворушення, терористичні загрози, техногенні та природні катастрофи, що порушують нормальне функціонування суспільних інститутів та державних механізмів. У зв'язку з цим запровадження ННР є не лише політичним чи адміністративним актом, а й складним правовим явищем, яке вимагає детального аналізу та наукового осмислення.

З огляду на зміни у правовому режимі функціонування державних інституцій, особливої актуальності набуває дослідження юридичної природи ННР, а також меж і гарантій їх застосування. Законодавчі моделі надзвичайного та воєнного стану в Україні, а також правовий режим надзвичайної ситуації, мають суттєві відмінності як у підставах їх запровадження, так і в обсязі обмеження прав людини, процедурі ухвалення рішень, розподілі компетенцій між органами державної влади. Визначення правової природи цих режимів і факторів, що можуть впливати на особливості кримінального провадження дозволяє створити об'єктивну основу для подальшого аналізу правових механізмів, які діють у межах кримінального процесу в умовах ННР.

У цьому контексті вивчення правових характеристик надзвичайних режимів має не лише загальнодоктринальне, а й практичне значення. ННР здійснює безпосередній вплив на характер досудового розслідування, особливості доказування, порядок збирання та оцінки доказів, доступ учасників процесу до інформації та дотримання процесуальних гарантій. Зміна

балансу між публічним інтересом та правами особи в таких умовах потребує особливо виваженого підходу до визначення меж допустимості відхилень від стандартних процедур.

Саме тому правовий аналіз НПР є критично важливим для розкриття загальної теми дисертаційного дослідження – особливостей доказування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. Без чіткого розуміння правової природи цих режимів, їх нормативного змісту, особливостей функціонування органів державної влади та правового статусу суб'єктів кримінального провадження, неможливо здійснити комплексне і науково обґрунтоване дослідження змін у процедурі доказування, що виникають в умовах воєнного чи надзвичайного стану, АТО/ООС та інших НПР.

Крім того, вивчення НПР дозволяє оцінити рівень відповідності українського законодавства міжнародним стандартам у сфері прав людини, зокрема, у частині тимчасового обмеження окремих прав осіб. Водночас таке дослідження створює підґрунтя для формування рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання кримінального провадження у кризових обставинах, що особливо важливо для забезпечення верховенства права навіть у періоди правової турбулентності.

Таким чином, правова характеристика надзвичайних правових режимів є фундаментальним аналітичним кроком, що дозволяє не лише концептуалізувати понятійний апарат дисертації, але й забезпечити системне розуміння тієї виняткової правової динаміки, в якій здійснюється доказування у кримінальних провадженнях в умовах загроз державній та суспільній безпеці.

Вчені визначають правовий режим як форму зовнішнього вираження правового регулювання у певній сфері суспільних відносин, що відображає динамічні процеси розвитку правовідносин. Ця динаміка досягається через трансформацію всіх складових правового впливу, як правових інструментів, так і супутніх правових явищ, зокрема правосвідомості, правової культури тощо [111, с.127].

Г. К. Тетерятник вказує, що теоретична конструкція НПР сформована з урахуванням багатогранності та різноманітності ситуацій, що можуть слугувати підставою для їх запровадження. Її основу становить нормативне ядро, яке окреслює ключові елементи таких режимів, а конкретне нормативне втілення цих елементів (так звана периферія) варіюється залежно від характеру надзвичайних обставин. Нормативне ядро виступає статичною складовою та включає такі базові компоненти: цілі НПР; об'єкт правового регулювання; локальність, яка проявляється як у часовому (тимчасовість), так і в територіальному аспектах; правовий статус суб'єктів правовідносин, у тому числі визначення меж його розширення чи обмеження, система правових засобів, методів, механізмів і способів впливу. Периферійна (динамічна) складова відображає конкретні характеристики кожного з вищезазначених елементів, що варіюються відповідно до виду і форми загроз, соціально-політичного контексту, часу, простору, специфіки об'єкта правового впливу та суб'єктного наповнення. Таким чином, периферія формує гнучке застосування базових елементів у межах реальної ситуації, надаючи надзвичайному правовому режиму адаптивності та контекстної чутливості [210, с.с.79-82; 215, с.482-483].

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану»: «Надзвичайний стан - це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове,

обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [180].

Вчені зазначають, що запровадження правового режиму надзвичайного стану передбачає низку ключових правових і організаційних змін, а саме: перебудову системи управління та перерозподіл повноважень між органами державної влади; наділення державних органів додатковими компетенціями, необхідними для реагування на надзвичайну ситуацію; тимчасове обмеження прав і свобод фізичних та юридичних осіб, а також встановлення для них додаткових обов'язків [16, с.288].

У науковій літературі висловлюється думка, що надзвичайний стан розглядається не лише як одна з форм особливого правового режиму, який регламентує діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування за умов виняткової ситуації в державі, але й як окремий соціальний інститут. Його призначення полягає в гарантуванні захисту прав і свобод людини і громадянина, охороні основ конституційного ладу, забезпеченні суспільних і державних інтересів, а також у відновленні законності, правопорядку та стабілізації ситуації на відповідній території [79, с.181].

Виділяють такі специфічні заходи, характерні для цього ННР: особливий режим в'їзду та виїзду, обмеження свободи пересування; заборона проведення зборів, мітингів, демонстрацій та інших масових зібрань; уведення комендантської години й цензури; встановлення карантину та проведення інших обов'язкових санітарних і протиепідемічних заходів; заборона проведення виборів до представницьких органів влади [103, с.179]. Крім того, владні повноваження можуть передаватися військовому командуванню.

Особливістю надзвичайного стану є те, що підставами його введення є широке коло різноманітних надзвичайних ситуацій: Узагальнюючи наведені підстави, особливо тяжкі обставини, що можуть зумовити запровадження надзвичайного стану, охоплюють такі категорії загроз:

- 1) масштабні надзвичайні ситуації природного або техногенного характеру, включно зі стихійними лихами, катастрофами, пожежами великого

масштабу, використанням засобів ураження, пандеміями, масовими спалахами хвороб серед тварин, які створюють безпосередню загрозу життю і здоров'ю значної кількості людей;

2) акти масового тероризму, що спричиняють людські жертви або руйнування об'єктів критичної інфраструктури та систем життєзабезпечення;

3) соціально-політичні конфлікти міжнаціонального чи міжконфесійного характеру, а також протиправне блокування або захоплення важливих об'єктів чи територій, що порушують стабільність та функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування;

4) масові заворушення, що супроводжуються насильством, порушенням громадського порядку та обмеженням прав і свобод громадян.

5) спроби насильницького повалення влади або незаконної зміни конституційного ладу України.

6) масове порушення державного кордону з боку суміжних держав, що загрожує територіальній цілісності та безпеці України.

7) необхідність невідкладного відновлення конституційного ладу та нормального функціонування органів державної влади, порушених внаслідок надзвичайних обставин [180].

Ці ситуації становлять комплекс внутрішніх і зовнішніх загроз, які здатні порушити основи національної безпеки, правопорядку та суспільної стабільності.

Відповідно до ст. 11 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану» не можуть бути припинені чи обмежені повноваження судів, органів прокуратури України, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування [180]. А відповідно до ст. 31 цього закону правосуддя здійснюється виключно судами, утвореними в законний спосіб, а також забороняється введення скорочених або прискорених форм судочинства.

Враховуючи широкий спектр підстав для запровадження надзвичайного стану, кожна з яких має свій правовий, соціальний і безпековий вимір, можна виокремити низку детермінованих особливостей кримінального провадження,

що виникають у цих умовах. Вони впливають як на процесуальні механізми, так і на загальні гарантії сторін кримінального процесу.

У зв'язку із масштабними стихійними лихами, пандеміями, масовими терористичними актами чи іншими загрозами життю людей, можливе тимчасове обмеження доступу до суду, затримки у розгляді справ, відтермінування проведення слідчих (розшукових) дій.

Наприклад, у випадках епідемій, епізоотій, техногенних аварій зрозуміло, що обмеженим буде доступ до таких територій. У разі необхідності проведення СРД на таких територіях вихідним буде забезпечення безпекової складової, необхідність координації дій з органами місцевої влади, ДСНС, військовими формуваннями тощо.

Досвід діяльності державних установ під час пандемії COVID-19 вказує, що обмежується фізичний доступ учасників до судових установ, що веде до зростання значення дистанційного провадження, обмеження кількості відкритих судових засідань, зменшення кількості учасників, що запрошуюються на судові засідання, необхідність пріоритезації судових розглядів [212, с.149].

В умовах масових безпорядків, терористичних загроз або спроб захоплення влади, можуть бути розширено повноваження органів досудового розслідування, наділення їх додатковими повноваженнями. За умов політичної або соціальної дестабілізації, судові засідання можуть відбуватись у закритому режимі або без участі публіки та преси. Це обмежує принцип гласності, однак може бути виправдано інтересами безпеки.

У разі зростання напруги в суспільстві та зміни в системі функціонування влади виникає ризик політизації кримінального процесу, тиску на суддів, слідчих та адвокатів, зокрема в резонансних провадженнях.

В умовах масового порушення кордону, збройних конфліктів чи техногенних катастроф складно забезпечити повний та своєчасний збір доказів, допит свідків, доступ до місця події.

Таким чином, надзвичайний стан не тільки модифікує функціонування системи державної влади, а й істотно впливає на процедурні гарантії кримінального процесу. Розуміння цих особливостей має важливе значення

для розробки процесуальних механізмів, здатних зберегти справедливість судочинства навіть в умовах екстраординарних обставин.

Про своєрідний НПР варто говорити в контексті заходів, які вживалися державою під час проведення АТО. 13 квітня 2014 року Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України», яке було введено в дію Указом Президента України від 14 квітня 2014 року на підставі ст.ст. 107 і 112 Конституції України [182].

Правове регулювання питань, пов'язаних із запровадженням режиму антитерористичної операції (АТО), закріплено в Законі України «Про боротьбу з тероризмом». У статті 1 цього Закону зазначено, що антитерористична операція – це скоординований комплекс спеціальних дій, спрямованих на недопущення, припинення і нейтралізацію терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки громадян та мінімізацію негативних наслідків терактів [160]. Режим АТО впроваджується з метою здійснення заходів, які є необхідними для охорони життя та здоров'я осіб, що перебувають у зоні операції, забезпечення безпеки, підтримання роботи органів влади, місцевого самоврядування, підприємств і установ у відповідному регіоні.

Варто зазначити, що законодавство не надає чіткого переліку умов чи підстав для запровадження режиму АТО, що зумовлює потребу у тлумаченні таких ситуацій опосередковано, що є специфічним порівняно із «класичними» НПР надзвичайного та воєнного стану.

Через чотири роки після початку відповідно до Указу Президента України від 30.04. 2018 №116/2018 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» АТО було змінено на «широкомасштабну АТО» [183]. А на підставі ЗУ «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 №2268-VIII, була офіційно розпочата Операція об'єднаних сил (ООС) [178].

Слід аргументувати, чому ми відносимо АТО/ООС до НПР. Вони за своєю правовою природою та правовими наслідками відповідають ключовим ознакам НПР, навіть якщо формально не закріплені як окремі «надзвичайні стани» у Конституції України чи ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану». У зонах проведення АТО/ООС допускаються тимчасові обмеження прав і свобод, зокрема: свободи пересування (введення комендантської години, перевірка документів); недоторканності житла; свободи зібрань (заборона мітингів, публічних заходів), розширення повноважень військових адміністрації, функціонування блокпостів тощо, обмеження доступу до окремих територій тощо. Ці обмеження прямо відповідають ознакам надзвичайного правового режиму, як це визначено у міжнародному праві (ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права). Під час АТО/ООС запроваджується модифікований порядок управління на відповідних територіях: координація силових структур здійснюється через Об'єднаний оперативний штаб ЗСУ; рішення про затримання, обшук, блокування можуть ухвалювати військові або СБУ без попереднього погодження суду (згідно з окремими положеннями КПК і Закону «Про боротьбу з тероризмом»); органи місцевого самоврядування функціонують із обмеженнями. АТО/ООС обмежені у просторі та часі: вони проводяться лише на певних адміністративно-територіальних одиницях (частини Донецької та Луганської областей), а сам режим не є постійним. Це відповідає структурній ознаці НПР як тимчасового та локалізованого правового механізму. АТО/ООС мають чітко виражену мету, яка полягає у нейтралізації загроз національній безпеці, терористичної активності, звільнення територій, що тимчасово окуповані. Саме наявність надзвичайної загрози для суверенітету, територіальної цілісності та безпеки громадян є визначальним критерієм для кваліфікації правового режиму як надзвичайного. Таким чином, незважаючи на відсутність формального статусу «надзвичайного стану», АТО та ООС фактично функціонують як надзвичайні правові режими, оскільки відповідають їх структурним, правовим і функціональним ознакам. Це дозволяє застосовувати

до них концептуальні підходи, характерні для правового аналізу надзвичайних режимів у теорії права та міжнародній практиці.

Після запровадження на території України АТО були внесені перші зміни до КПК України, які визначали окремі особливості кримінального провадження в умовах НПР. Відповідно до ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» від 12.08.2014 № 1631-VII з'явився розділ IX-I «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» [163].

У редакції ст. 615 КПК України у її первинному вигляді визначалося: «На місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 163, 164, 234, 235, 247 та 248 цього Кодексу, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109-114⁻¹, 258-258⁻⁵, 260-263⁻¹, 294, 348, 349, 377-379, 437-444 Кримінального кодексу України, ці повноваження виконує відповідний прокурор» [163].

Аналіз редакції статті 615 КПК України у її первісному вигляді свідчить про те, що законодавець запровадив виняткову процесуальну модель кримінального провадження, яка відходить від загальних принципів змагальності та судового контролю, що діють в умовах ординарного правового режиму. Ця норма дозволяла прокурору одноосібно приймати рішення, які зазвичай належать виключно до компетенції слідчого судді. При цьому повноваження щодо обрання запобіжного заходу поширювалися лише на окремі склади кримінальних правопорушень, до яких була з урахуванням оцінки загроз прикута увага законодавця. З огляду на неможливість роботи судів в районі проведення АТО, це рішення мало оперативний характер,

дозволяючи не допустити безконтрольного переміщення злочинців чи втрати доказів. Норма мала діяти виключно в умовах «об'єктивної неможливості» звернення до слідчого судді. По суті з моменту прийняття вищезазначеного закону розпочалось формування кримінального процесуального законодавства в умовах НПР.

Варто згадати й про те, що формування та запровадження до КПК України інституту спеціального досудового розслідування було пов'язано також з екстраординарними подіями, які відбувалися у 2014 році в Україні. ЗУ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 07.10.2014 року № 1689-VII було введено главу 24-1 КПК України [171]. У пояснювальній записці до цього законопроекту зазначається, що з метою реалізації принципу невідворотності покарання у випадках, коли підозрюваний (обвинувачений), перебуваючи за межами України, умисно уникає органів досудового розслідування та суду, ухиляючись від кримінальної відповідальності, а також для підвищення ефективності розслідування окремих злочинів, спрямованих проти основ національної та громадської безпеки, і забезпечення конфіскації майна, здобутого внаслідок їх вчинення [171].

ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування» від 27.04.2021 року № 1422-IX були внесені зміни до назви ст. 615 КПК України, яка була доповнена терміном «чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» [164]. Зазначена дефініція вперше з'явилася у ЗУ «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 № 2268-VIII [178].

ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» визначається, що «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її

місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [179].

До особливостей цього НПР науковці відносять наступні:

- розширені повноваження окремих суб'єктів – це спеціально передбачені правові інструменти, якими наділяються органи виконавчої влади, військове командування та органи місцевого самоврядування у відмінність від тих, що функціонують у звичайний (мирний) період. Вони забезпечують умови для реалізації надзвичайних функцій та дозволяють акумулювати необхідні ресурси для обороноздатності держави;

- надання додаткових правових механізмів органам влади та військовим структурам є необхідним заходом для своєчасного реагування на загрози або протидії збройному нападу на територію України;

- введення воєнного режиму передбачає тимчасове та обґрунтоване звуження конституційно гарантованих прав і свобод фізичних та юридичних осіб, причому межі та строки таких обмежень чітко визначаються;

- запровадження воєнного стану країною, яка стала об'єктом збройної агресії, не суперечить міжнародному праву і не виключає можливості отримання нею оборонної чи іншої підтримки від партнерських держав;

- введення режиму воєнного стану, поряд із мобілізаційними заходами, є правовим маркером настання особливого періоду, що визначає зміну правових і адміністративних умов функціонування держави;

- більш суттєві, порівняно із заходами, які запроваджуються в умовах надзвичайного стану, обмеження прав і свобод громадян [94, с.6-13; 211, с.104-108].

ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» також вказує на неможливість припинення повноважень судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність, а також неможливість обмеження повноважень судів, реалізацію функції правосуддя виключно у визначений законний спосіб [179].

Вперше в Україні воєнний стан було введено 26.11.2018 року у відповідь на відкриття агресію РФ в районі Керченської протоки. І з 24.02.2022 у відповідь на повномасштабне вторгнення РФ запроваджено правовий режим воєнного стану, який продовжується дотепер.

Уведення правового режиму воєнного стану в Україні є винятковим правовим явищем, яке ґрунтовно змінює контекст здійснення кримінального провадження. Воєнний стан не лише модифікує загальну систему публічного управління, а й трансформує правову дійсність у межах якої функціонують органи досудового розслідування, прокуратура, адвокатура та суд. У цьому підрозділі розглянемо ключові фактори воєнного стану, що безпосередньо впливають на кримінальне провадження, їх зміст та правові наслідки.

Воєнні дії призводять до руйнування або зупинення роботи інфраструктури органів досудового розслідування і судів. Неможливість фізичного доступу до місць вчинення злочинів, судів, слідчих ізоляторів чи місць позбавлення волі ускладнює збирання доказів, проведення процесуальних дій і забезпечення особистої участі сторін. У цих умовах розширюється застосування дистанційних форм провадження, що, у свою чергу, породжує нові правові виклики, зокрема щодо конфіденційності спілкування з адвокатом, забезпечення публічності розгляду тощо.

Воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження низки прав, які є критично важливими у кримінальному процесі: права на свободу пересування, на особисту участь у процесуальних діях, на вільне спілкування з

захисником тощо. Такі обмеження, навіть будучи законодавчо передбаченими, впливають на реальну рівність сторін і можуть ускладнювати доступ до правосуддя. Особливо це стосується обвинувачених, які утримуються під вартою у зонах бойових дій.

Одним із характерних проявів воєнного стану є делегування частини судових повноважень органам прокуратури (зокрема в умовах, передбачених ст. 615 КПК України). Така трансформація процесуальної моделі в окремих випадках може бути виправданою невідкладністю, але вона порушує принципи незалежного судового контролю та змагальності сторін, що може позначитися на допустимості доказів та обґрунтованості процесуальних рішень.

У контексті активних бойових дій або окупації частини територій виникає фізична неможливість провести огляд місця події, допитати свідків, вилучити документи чи речі, провести експертизи. Це створює ризики неповноти або однобічності доказової бази, знижує об'єктивність досудового розслідування та ускладнює формування позиції захисту.

У період війни рівень емоційної напруги в суспільстві зростає, що призводить до підвищених очікувань швидких вироків у гучних справах. Такий соціальний контекст формує ризики тиску на слідчих, суддів, адвокатів, що загрожує об'єктивності та незалежності судового процесу. У цьому зв'язку постає необхідність підвищення інституційного захисту професійних учасників кримінального провадження.

Воєнний стан часто супроводжується оперативними змінами в законодавстві, що можуть суперечити загальним засадам кримінального процесу. Відсутність чіткого нормативного врегулювання щодо особливостей доказування, правил допустимості доказів, меж застосування спрощених процедур створює правову невизначеність, що ускладнює судовий контроль за правомірністю процесуальних дій.

Таким чином, воєнний стан виступає комплексним фактором трансформації кримінального провадження, змінюючи як організаційні, так і процедурні засади його функціонування. Зміни, зумовлені об'єктивними

умовами війни, мають бути компенсовані посиленими гарантіями прав людини, прозорістю процесуальних рішень та контрольованістю з боку суду. У наступних підрозділах буде проаналізовано, яким чином ці виклики можуть бути врегульовані у процесуальному праві з урахуванням міжнародних стандартів.

Хоча збройний конфлікт в Україні, який у 2022 році перейшов у стадію повномасштабної неспровокованої війни, тривав з 2014 року законодавцем суттєві зміни до КПК України як відповідь на ті виклики, перед якими постали учасники кримінального процесу, вносилися реактивно, а не проактивно. Зокрема, ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» від 03.03.2022 № 2111-IX змінено назву Розділу IX-I на «Особливий режим досудового розслідування та продовження строків тримання під вартою під час судового провадження в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України», суттєво розширено та змінено ст. 615 КПК України, піддано змінам і низку «невоєнних» статей [165].

Далі, ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 15.03.2022 № 2137-IX знову доповнено ст. 615 КПК України та внесено зміни до інших норм кодексу [166].

ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 № 2201-IX назву розділу знову змінено на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [167]. Після чого доповнення до цього розділу вносилися ще декілька разів.

Логічно, що ті виклики, з якими Україна зіштовхнулася в умовах повномасштабного вторгнення вимагають відповідної реакції законодавця, адже складно передбачити, які іще ризики постануть перед системою кримінальної юстиції.

Водночас, повертаючись до факторів, які характеризують НПР, зауважимо, що вчені, які займалися дослідженням їх впливу констатують про подібність цих факторів, незалежно від виду НПР.

О. В. Лазукова до таких відносить: (а) втрату контролю над окремими територіями України; (б) неможливість виконання функціональних обов'язків органами правопорядку й судами, дезорганізацію суспільних зв'язків; (в) відсутність легітимних органів правопорядку на непідконтрольних територіях; (г) наявність небезпеки для життя і здоров'я осіб, які повинні здійснювати кримінальне провадження або брати в ньому участь, що унеможливило як проведення окремих процесуальних дій, так і здійснення досудового розслідування в цілому; (д) міграційні процеси та неможливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які переховуються від органів досудового розслідування й суду на непідконтрольній Україні території; (е) знищення адміністративних будівель і кримінальних процесуальних документів; (є) зростання злочинності; (ж) відсутність досвіду роботи в умовах дії особливих правових режимів [91,с.51].

Г. К. Тетерятник вказує, що до таких факторів належать: «1) фактори небезпеки; 2) відсутність доступу до окремих територій, на яких здійснюється кримінальне провадження; 3) повне або частково обмежене функціонування органів державної влади, у т.ч. правоохоронних, судових органів України на територіях вчинення кримінальних правопорушень; 4) особливості правового регулювання не тільки нормами КПК України, але й надзвичайним законодавством, міжнародними нормативно-правовими актами, які активуються за умов надзвичайних правових режимів; 5) специфічні організаційно-управлінські основи проведення окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, які залежать не тільки від рішень суб'єктів кримінального процесу, але й від рішень та порядку взаємодії з іншими

владними суб'єктами; б) часткове або повне блокування функціонування окремих процесуальних інститутів та поява нових процесуальних засобів, способів, гарантій кримінального провадження в екстраординарних умовах та ін.» [215, с.468].

Таким чином, слід констатувати, що усі види НПР (воєнний, надзвичайний, особливий період, правовий режим у зоні АТО/ООС тощо) мають спільне функціональне призначення – усунення або мінімізацію небезпеки, яка не може бути подолана звичайними правовими засобами. Саме ця спільна мета зумовлює повторюваність або схожість основних характеристик таких режимів.

В умовах будь-якого НПР змінюється структура державного управління: частина повноважень може переходити від цивільних органів до військових або спеціалізованих органів безпеки (СБУ, ЗСУ, військові адміністрації); вводяться розширені повноваження органів виконавчої влади; судовий контроль може бути частково обмежений або модифікований. НПР, незалежно від виду, передбачають застосування спеціального законодавства, яке або тимчасово змінює дію загального права, або діє паралельно з ним.

Таким чином, попри те, що види НПР мають різні формальні ознаки, їх базові фактори (обмеження прав, зміна повноважень, правова адаптація, вплив на судочинство) мають багато спільного. Ця подібність дозволяє аналізувати їх у єдиному теоретико-правовому контексті, що особливо важливо для оцінки впливу НПР на сферу кримінального провадження та його удосконалення.

Хоча права людини в умовах НПР і зазнають вимушених, необхідних обмежень, водночас відповідно до ст. 64 Конституції України мають бути визначені строки таких обмежень, а також абсолютними є низка прав, які мають належним чином бути забезпечені і в екстраординарних умовах. Це кореспондує із правом держави в умовах НПР здійснити відступ від взятих на себе зобов'язань в частині окремих прав людини – здійснити дерогацію.

У ст. 15 ЄКПЛ передбачено, що «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією,

виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [81]. Аналогічне положення закріплено у ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [109].

Однак, обмеження прав людини допускається виключно у виняткових обставинах, зокрема під час війни або іншого надзвичайного стану, коли існує реальна загроза для існування нації; держава має право відступати від виконання міжнародних зобов'язань лише в обсязі, який є суворо необхідним для реагування на надзвичайну ситуацію; будь-які заходи, спрямовані на обмеження прав, не повинні суперечити іншим міжнародним зобов'язанням, які держава взяла на себе; існує перелік основоположних прав, які є абсолютними й не можуть бути обмежені за жодних обставин; заходи обмеження не можуть бути дискримінаційними: вони повинні застосовуватись на засадах рівності до всіх осіб; держава зобов'язана повідомити відповідні міжнародні органи про тимчасові відступи від правових зобов'язань і надати обґрунтування таких дій [105, с.452].

Таким чином, навіть в умовах НПР на національному та міжнародному рівнях права людини і основоположні свободи визнаються найвищими правовими цінностями, що мають пріоритетне значення в правовій системі; у випадках надзвичайної загрози, зокрема збройного конфлікту або іншої небезпеки для існування нації, держава може тимчасово відступити від своїх зобов'язань, дотримуючись визначених принципів, із чітким окресленням підстав, територіальних та часових обмежень, а також наданням офіційного повідомлення про характер і мету вжитих заходів; дерогація не носить необмеженого характеру, а її здійснення регулюється спеціальним механізмом, що передбачає конкретні цілі, межі застосування, гарантії від зловживань, і передбачає перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних обставин; якщо держава здійснює відступ від зобов'язань у передбаченому порядку, особа не втрачає право на правовий захист, зокрема можливість звернення до міжнародних інстанцій, включаючи ЄСПЛ; практика ЄСПЛ свідчить, що він виходить із презумпції непорушності прав людини, оцінюючи, наскільки

державні заходи були пропорційними, виправданими ситуацією та здійсненими у межах допустимої дерогації [214, 285].

Нами здійснено порівняльний аналіз різних НПР, у результаті чого ми доходимо висновку про значний рівень тотожності факторів, що впливають на здійснення кримінального провадження в умовах таких режимів. Насамперед це стосується процесу доказування як центрального елементу кримінального процесу. Серед ключових факторів можна виокремити наступні: наявність правових підстав для тимчасового обмеження низки процесуальних прав і свобод; ускладнений або відсутній доступ до окремих територій, що перебувають у зоні бойових дій або окупації; евакуація чи переміщення державних органів влади та органів правопорядку; масові міграційні процеси, що ускладнюють встановлення місця перебування свідків чи підозрюваних; неможливість проведення окремих слідчих (розшукових) дій або їх неефективність за умов безпекової нестабільності; необхідність спрощення процедур і зниження формалізму, що прямо впливає на принцип допустимості доказів.

Юридично значущим є й аналіз динаміки змін до розділу IX-1 КПК України. Спочатку цей розділ мав назву «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції». У 2021 році законодавець розширив його предмет, включивши до назви формулювання «чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях». З початком повномасштабної агресії у 2022 році цей розділ зазнав подальших змін і у чинній редакції має назву: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану».

Водночас така нормотворча політика викликає запитання щодо системності і передбачуваності законодавчого регулювання. Постає закономірне питання: чому законодавець у своїх підходах не використовує проактивну концепцію? Адже у випадку запровадження іншого НПР (наприклад, надзвичайного стану), КПК України знову постане перед

проблемою нормативної невизначеності – відсутності чітко врегульованих процесуальних особливостей для здійснення кримінального провадження в умовах такого режиму.

З огляду на відносну уніфікованість факторів, які супроводжують кримінальне судочинство у межах різних НПР, доцільним є законодавче узагальнення цього досвіду шляхом запровадження єдиної універсальної дефініції - «надзвичайні правові режими». Такий підхід забезпечить стабільність нормативного регулювання, відповідатиме принципам правової визначеності та адаптивності кримінального процесу до кризових обставин, а також унеможливить фрагментарне доповнення кодексу під кожен новий тип НПР.

У зв'язку з цим пропонується ініціювати зміну назви розділу IX-1 КПК України, а також відповідне редагування його змісту із закріпленням універсального підходу до кримінального провадження у межах надзвичайних правових режимів. Така зміна не лише відповідатиме доктринальним підходам до класифікації НПР, а й сприятиме уніфікації процесуального законодавства в екстраординарних умовах.

Ми розуміємо, що внесення таких пропозицій тягне за собою необхідність системних змін, адже на сьогоднішній день про НПР йдеться лише на рівні доктринальних досліджень, однак цей термін відсутній в законодавстві. Ймовірно з точки зору законодавчої техніки та юридичної логіки необхідним є внесення змін до чинного Закону «Про правовий режим надзвичайного стану» із додаванням статті або розділу, який визначатиме універсальне поняття «надзвичайний правовий режим» як юридичної категорії, а також внесення цього родового поняття до ст. 3 КПК України.

1.2. Правова природа доказування у кримінальному провадженні

Доказування в умовах надзвичайних правових режимів, як окреме питання, тісно пов'язане із загальними питаннями доказування у кримінальному процесі, які є дискусійними. Тому маємо необхідність визначитись у своїй

позиції щодо загальних питань кримінально-процесуального доказування, перш ніж розпочати розгляд питання про особливості доказування в умовах надзвичайних правових режимів, оскільки лише визначившись із загальнотеоретичними положеннями доказування, можливо вивчати особливості його предмета стосовно конкретного виду злочинів.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що сьогодні у процесуальній літературі відсутня єдність думок щодо поняття та змісту доказування. Це спричиняє негативні наслідки, які на практиці мають прояв у різному розумінні правозастосовниками сутності такої діяльності, а також призводять до слідчих й судових помилок.

Досліджуючи питання кримінального процесуального доказування, наковці визначають це поняття як опосередковане пізнання злочинної діяльності, що мало місце в минулому, яке здійснюється в передбаченій кримінально-процесуальним законом формі відповідними суб'єктами кримінально-процесуального доказування [58, с. 610]. Л. Лобойко визначає кримінально-процесуальне доказування як поєднання правової та логічної діяльності сторін і суду під час кримінального провадження. Цей процес охоплює: формулювання гіпотез щодо ключових юридичних обставин справи; збирання, перевірку та оцінку доказів, що підтверджують або спростовують ці гіпотези; аргументоване встановлення ступеня обґрунтованості вини підозрюваного чи обвинуваченого; ефективне використання цього висновку на судових етапах процесу [95, с.54]. У свою чергу, В. Т. Нор розглядає доказування як діяльність органів розслідування, прокурора, суду, а також інших учасників процесу. Ця діяльність здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на: збирання, закріплення, перевірку та оцінку фактичних даних (доказів, що є необхідним для встановлення істини у кримінальній справі [125, с. 74–75]. Особливістю доказування у кримінальному судочинстві є його нерозривний зв'язок між пізнавальним та підтверджувальним аспектами. Тобто, доказування не лише дозволяє дізнатися про обставини справи, але й слугує для обґрунтування та підтвердження висновків. [66, с. 44]. Такий підхід, на думку Р.В. Малюги, зумовлений, перш

за все, дослідженням питання співвідношення пізнання й доказування у кримінальному процесі [104, с. 14]. Вважаємо обґрунтованою та підтримуємо позицію М. А. Погорецького, який доходить до висновку, що кримінально-процесуальне пізнання є ширшим за кримінально-процесуальне доказування, оскільки доказування - це вузькоспрямований і формалізований процес збору лише тих даних, які відповідають критеріям доказів у кримінальному провадженні [143, с. 215-216]. За слушним зауваженням Р.В. Малюги, кримінальне процесуальне пізнання – це єдність пізнавально-практичної та розумової діяльності суб'єктів кримінального провадження, що здійснюється за загальними законами гносеології у формі правових відносин, для отримання знань, які можуть бути покладені в основу прийняття відповідних процесуальних рішень, спрямованих на вирішення завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України [104, с. 17].

Згідно до ч.2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [88]. Зауважимо, що в процесуальній літературі наголошувалося на тому, що процедура доказування, яка зазвичай складається переважно з традиційних компонентів (збирання, перевірки, оцінки доказів), не має універсального характеру, при цьому поза увагою залишаються суб'єкти доказування. Що призводить до неможливості розмежування їх функцій. Зокрема, науковцями до структури кримінального процесуального доказування, окрім збирання, перевірка та оцінки доказів, також відноситься збирання (формування) доказів та їх процесуальних джерел; перевірка цих доказів і джерел; оцінка доказів та їх процесуальних джерел; прийняття процесуального рішення та його аргументація (мотивація) [206, с. 42] тощо.

Цілком обґрунтованою є позиція М.А. Погорецького, який розглядає процесуальне доказування у широкому розумінні як діяльність, спрямовану на отримання доказів і обґрунтування ними певних процесуальних рішень та умовно виділяє в цій діяльності етапи доказування: 1) отримання доказів, що включає безпосереднє здобуття конкретного доказу; 2) обґрунтування

процесуальних рішень: зокрема, використання зібраних доказів для обґрунтування відповідних рішень у кримінальному провадженні. Далі, деталізуючи перший етап (отримання доказу), М.А. Погорецький виділяє його структурні взаємозалежні та взаємовпливові елементи (стадії): а) пошук і виявлення (вилучення) фактичних даних та їх джерел: На цьому етапі відбувається активний пошук інформації, яка може мати значення для справи, та встановлення джерел цієї інформації. Це може бути виявлення речових доказів, документів, свідків тощо; б) перевірку, оцінку фактичних даних і їх джерел, їх процесуальне оформлення (закріплення) й надання фактичним даним та їх джерелам значення певного доказу у кримінальному провадженні: Ця стадія є критично важливою. Знайдені дані ретельно перевіряються на достовірність та достатність. Оцінюється як сама інформація, так і її джерело. Після цього відбувається їх процесуальне оформлення (наприклад, складання протоколів, висновків експертиз), що надає цим даним юридичну силу та статус доказу у кримінальному провадженні [143, с. 506]. Важливо зазначити, що ці елементи виокремлюються лише умовно як самостійні категорії для більш глибокого та всебічного дослідження процесу кримінально-процесуального доказування. На практиці вони є тісно взаємопов'язаними та часто переплітаються. Загалом, позиція М.А. Погорецького надає структурне та логічне уявлення для розуміння складного процесу кримінально-процесуального доказування, що є фундаментальним для досягнення справедливості у кримінальному провадженні. Такий підхід, найбільш точно відбиває гносеологічну та правову сутність кримінально-процесуального доказування, що в свою чергу, дозволить чітко з'ясувати всі обставини кримінального провадження, що підлягають доказуванню та правильно визначити його межі [205, с. 11].

Д.Б. Сергеева висловлює критичну думку щодо підходу до процесу доказування, закріпленого у чинному КПК України, зокрема у частині 2 статті 91. Авторка вказує на суттєвий недолік КПК України, який полягає в тому, що він визначає структуру процесу доказування виключно у вигляді традиційних етапів: збирання, перевірка та оцінка доказів. Метою цього є встановлення

обставин, що мають значення для кримінального провадження. На думку Д.Б.Сергєєвої, така схема доказування не є універсальною з кількох причин: по-перше, наводиться лише рух окремо взятого доказу: окремий доказ проходить шлях від виявлення до оцінки, але при цьому не беруться до уваги суб'єкти доказування (слідчий, прокурор, суд), їхня активна роль у цьому процесі та взаємодія; по-друге, гносеологічна та правова помилка у «збиранні доказів»: Вчена наголошує, що, розглядаючи «збирання доказів» як перший елемент, законодавець допускає фундаментальну помилку. Це створює враження, нібито сліди злочину, виявлені на місці події, вже апріорі є доказами до початку будь-якої кримінально-процесуальної діяльності або до того, як уповноважена особа проведе їхнє відповідне дослідження; по-третє, якщо слідувати цій логіці, виходить, що під час доказування просто «збираються, надаються чи подаються» вже готові, об'єктивно існуючі докази. Це ігнорує той факт, що для набуття статусу доказу, інформація повинна бути отримана у встановленій процесуальній формі та визнана такою суб'єктом доказування. [196, с. 299]. У міру розвитку практичної діяльності, яка дозволяє додати до процесу доказування і докази, які виникають, а точніше, формуються. Вживання в теорії кримінального процесу, кримінально-процесуальному законодавстві та на практиці терміну «збирання доказів» можна пояснити лише традиційними уявленнями, що склалися, але в жодному разі не сутністю діяльності, яку зазначений термін повинен висловлювати. Отже, не лише термін «збирання доказів», а й «формування доказів», не може бути визнаний вдалим, оскільки він не повністю відбиває сутність початкового етапу доказування [145, с. 505]. Результатом використання цього терміна в кримінально-процесуальному законі може стати враження, нібито докази створюються з нічого, породжуються слідчим, прокурором, судом, що не відповідає сутності кримінально-процесуального доказування [145, с. 505]. Виходячи з вищенаведеного М.А. Погорецький пропонує розглядати доказування у кримінальному процесі як складну об'єктивно-суб'єктивну гносеологічну, практичну, правову й логічну діяльність, що складається з двох взаємозалежних та взаємовпливових етапів: 1) отримання доказів; 2)

використання доказів для встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження [144, с. 23-25].

Протягом усього кримінального провадження постійно виникають ситуації різного рівня та складності. Ці ситуації не є ізольованими; вони пов'язані між собою, часто причинно-наслідковими зв'язками. Це означає, що успішне вирішення однієї ситуації безпосередньо впливає на формування наступної, аж до досягнення кінцевої мети учасника провадження. Такий динамічний характер процесу вимагає гнучкості та адаптивності від уповноважених осіб. Саме тому застосування ситуаційного підходу є вкрай важливим. Він дозволяє: а) визначати обставини та умови, що формують кожну конкретну ситуацію. Це дає змогу зрозуміти вихідні дані та контекст; б) типізувати ситуації, що дозволяє групувати їх за схожими ознаками. Типізація допомагає узагальнити досвід та розробити універсальні рішення для певних видів ситуацій; в) розробляти практично спрямовані криміналістичні рекомендації та орієнтовні алгоритми дій для вирішення типових ситуацій. Це надає уповноваженим особам чіткий план дій, допомагаючи їм ефективно реагувати на виклики. Задля розробки практично спрямованих криміналістичних рекомендацій щодо кожного з видів ситуації, можливо визначити обставини та умови, що їх формують, підстави їх типізації, а також орієнтовні алгоритми дій для їх вирішення. Сьогодні ситуаційний підхід активно визнається та використовується вченими при розробці рекомендацій, спрямованих на практику. Це дозволяє створювати більш ефективні та релевантні методики розслідування та судового розгляду, які враховують реалії кримінального провадження [76, с.244].

За природою кримінально-процесуальне доказування є пізнавальною діяльністю, наслідком здійснення якої є формування суб'єктивного образу об'єктивної дійсності про подію минулого, а за характером являє собою складно-структуровану діяльність і має розглядатися: як встановлення та дослідження обставин кримінального провадження, що входять до предмета доказування (ст. 91 КПК), тобто діяльність відповідних

державних органів та учасників процесу зі збирання (формування), перевірки та оцінки доказів з одного боку; та як логічне формулювання та обґрунтування певної тези, висновків у процесуальних рішеннях у кримінального провадження [221, с. 5].

Спираючись на гносеологічну природу доказування, можна зробити висновок, що доказування існує на всіх стадіях кримінального процесу, в тому числі й на початковій стадії, яка полягає у прийнятті заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК), можливості проведення до внесення даних до ЄРДР процесуальних дій, які зазначені, зокрема у ч. 3 ст. 214 КПК), які врегульовані КПК, є процесуальними та здійснюються в межах стадії досудового розслідування. Початком стадії досудового розслідування доцільно вбачати отримання слідчим, дізнавачем, прокурором заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення або самостійне виявлення ними із законного джерела інформації про вчинене або підготовлюване кримінальне правопорушення [53, с. 156] та є кримінально-процесуальним доказуванням, оскільки здійснюється у сфері кримінально-процесуальної діяльності [56, с. 55].

Вважаємо за необхідне детально розглянути елементи процесу доказування. Схема доказування, яка складається з одних традиційних компонентів (збирання, перевірки, оцінки доказів), не має універсального характеру. За її допомогою ілюструється рух окремого доказу. Але її недоліком є те, що при цьому не беруться до уваги суб'єкти доказування. В такій формі вона є малоприсадною для розмежування їхніх функцій. У чинному КПК поняття суб'єктів доказування нормативно не закріплено, а використовуються терміни: «сторони кримінального провадження» (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК), «учасники кримінального провадження» (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК), «учасники судового провадження» (п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК) [80, с. 228] Відсутність чіткого законодавчого визначення не заважає наявності правового інституту суб'єктів доказування, що містить широкий спектр учасників з відповідними функціями та правами. Тому для того щоб визначити поняття «суб'єкт доказування», необхідно відштовхуватися й від поняття «доказування» або «процес

доказування» [66, с. 189]. Процес доказування представляється як односуб'єктний, що не відповідає реальному доказуванню, тому традиційну тричленну структуру процесу доказування (збирання, перевірка й оцінка) дослідники нерідко доповнюють іншими компонентами [143, с. 500]. Так, до структури процесу доказування автори навчального посібника з кримінального процесу включають: 1) збирання (формування) доказів та їх процесуальних джерел; 2) перевірку цих доказів і джерел; 3) оцінку доказів та їх процесуальних джерел; 4) прийняття процесуального рішення та його аргументацію (мотивацію) [56, с. 42].

Збирання доказів – це дії процесуального характеру, які здійснюються сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, спрямовані на виявлення, витребування, прийняття, одержання та процесуальне закріплення доказової інформації. Стаття 93 КПК України регламентує способи збирання доказів і доказової інформації. У ч. 2 статті 93 КПК України зазначено, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій. Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, відповідно до ч. 3 статті 93 КПК здійснюють збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [101, с. 118].

С. М. Стахівський зауважує, що початком процесу доказування є формування доказів у межах відповідних процесуальних дій [206, с. 43]. Вживання в теорії кримінального процесу, кримінально-процесуальному законодавстві та на практиці терміну «збирання доказів» пояснюється лише традиційними уявленнями, що склалися, але в жодному разі не сутністю діяльності, яку зазначений термін повинен висловлювати. Говорячи про збирання доказів, необхідно припускати їх формування, тобто перетворення слідів злочину шляхом передбачених законом процедур на кримінально-процесуальні докази [18, с. 45–46]. На думку С. М. Стахівського, термін «збирання доказів» і термін «формування доказів» є тотожними [206, с. 43]. Р. Андрійчук зазначає, що докази є підсумком тривалого процесу аналізу фактичних даних об'єктивної дійсності, й пропонує при цьому залишити в доказовому праві термін «збирання доказів», оскільки він, на його думку, є цілком доречним, тому що визначає основний напрям процесуальної діяльності й одночасно наголошує на її подальших складових – перевірці, оцінці та процесуальному оформленні [13, с. 13].

Як слушно зазначає М. А. Погорецький, не лише термін «збирання доказів», а й термін «формування доказів», який пропонують окремі вчені використовувати замість терміну «збирання доказів», не може бути визнано вдалим, оскільки він не повністю відображає сутність початкового етапу доказування [143, с. 505].

Термін «формування» в українській мові тлумачиться не лише як надання чому-небудь певної форми, завершеності, визначеності, але й як складання цілого із частин, виникнення, створення, породження чого-небудь [21, с. 1329]. Наслідком використання цього терміну в кримінальному процесуальному законі може стати уявлення, що докази створюються з нічого, породжуються дізнавачем, слідчим, прокурором, судом, що не відповідає сутності кримінально-процесуального доказування.

Висловлені точки зору щодо структури процесу доказування свідчать про необхідність пошуків її уніфікації, надання їй найбільш загального вигляду, що ілюструє рух як окремого доказу, так і всієї сукупності доказів, які фігурують у

кримінальній справі. Такою універсальною структурою доказування міг би стати поділ його на два етапи, що формують його як єдиний процес: 1) отримання доказів; 2) використання доказів для обґрунтування рішень у кримінальному провадженні.

Термін «отримання» для визначення початкового етапу доказування здається більш прийнятним, ніж терміни «збирання» та «формування», оскільки він точніше відбиває сутність цього етапу [143, с. 505–506]. Термін «отримання» має значення «здобування чого-небудь певними зусиллями, якимись діями; взяття, прийняття того, що надається» [21, с. 659, 690].

Отримання процесуальних доказів є першим етапом кримінально-процесуального доказування, який здійснюється в результаті: 1) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 2) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей; 3) отримання висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок; 4) надання фактичних даних та їх джерел, що можуть стати доказами у кримінальному провадженні підозрюваним, обвинуваченим, його захисником, обвинувачем, цивільним відповідачем і їх представниками, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами, організаціями особам, які здійснюють у кримінальне провадження; 4) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України [93, с. 67].

Отримання окремого процесуального доказу – це не просто пасивний збір інформації. Це активна, цілеспрямована, пізнавально-перетворювальна практична діяльність суб'єктів доказування. Особливо це стосується тих, хто безпосередньо проводить досудове розслідування та судовий розгляд кримінального провадження (наприклад, слідчі, прокурори, судді). Ця діяльність має чітку мету: отримати інформацію, яка може бути використана як доказ у кримінальному провадженні. Вона включає в себе не лише пошук та збір інформації, але й закріплення її та переведення на юридично значущий доказ. Взаємозалежними та взаємовпливовими елементами такої діяльності є: а) пошук і виявлення (вилучення) фактичних даних та їх джерел. Це активний

етап, на якому здійснюється пошук інформації, що може мати значення для кримінального провадження. До цієї діяльності входить виявлення речових доказів, документів, свідків, та інших джерел інформації. Важливо не лише знайти інформацію, але й зафіксувати джерела, звідки вона походить; б) перевірка, оцінка фактичних даних і їх джерел, їх процесуальне оформлення (закріплення) й надання фактичним даним та їх джерелам статусу певного доказу в кримінальному провадженні: Зібрана інформація ретельно перевіряється на достовірність та достатність. Оцінюється як сама інформація, так і її джерело. Після цього відбувається її процесуальне оформлення, що надає цій інформації юридичну силу та статус доказу у кримінальному провадженні. Без належного процесуального оформлення, інформація не може бути використана в суді. Важливо, що ці елементи виокремлюються лише умовно як самостійні категорії для більш глибокого та всебічного дослідження процесу кримінального процесуального доказування. На практиці вони є тісно взаємопов'язаними та часто відбуваються одночасно.

Первісним елементом отримання доказу є цілеспрямована активна діяльність суб'єктів розслідування, спрямована на відшукання фактичних даних, їх носіїв та їх виявлення, що обумовлюється характером вчинених злочинів та конкретною слідчою ситуацією, яка складається у кримінальній справі [143, с. 506-507].

Збирання доказів нерозривно пов'язано з їх перевіркою, а також перевіркою їх процесуальних джерел. Насамперед, необхідно зазначити, що у КПК України дотепер не існує окремої статті, яка б вимагала від органів розслідування та регламентувала б діяльність щодо перевірки доказів. Це, на нашу думку, є суттєвою теоретичною і практичною прогалиною у національному законодавстві, яка має бути якнайшвидше усунута. Перевірка доказів у кримінальному провадженні є одним із найважливіших етапів доказування. Її основна мета - з'ясувати питання щодо належності, допустимості, достовірності та достатності кожного доказу. Перевірка доказів полягає у двох взаємодоповнюючих діях: 1) аналіз та вивчення змісту кожного доказу окремо. На цьому етапі слідчий, прокурор або суддя досліджує суть конкретного

доказу, досліджуючи його зміст, форму та походження. Наприклад, аналізуючи показання свідка, з'ясовується, наскільки правильно свідок сприймав події, чи не було спотворень у його пам'яті, чи немає внутрішніх протиріч у його розповіді; 2) зіставлення з іншими отриманими доказами. Після аналізу окремих доказів, їх порівнюють з іншими доказами, зібраними у кримінальному провадженні. Це дозволяє виявити невідповідності або, навпаки, підтвердити факти. Наприклад, показання одного свідка зіставляються з показаннями іншого, з речовими доказами, висновками експертиз тощо. Це допомагає створити цілісну картину подій і перевірити узгодженість інформації. Таким чином, під перевіркою доказів (фактичних даних і їх джерел) слід розуміти не лише розумову діяльність уповноважених суб'єктів кримінального провадження, а й пізнавально-практичну, що здійснюється шляхом проведення відповідних процесуальних дій. [104, с.23].

Говорячи про перевірку доказів, вважаємо за доцільне, звернути увагу на труднощі, які супроводжують цю діяльність. На первинному етапі перевірки доказів виникає більше складностей, ніж на завершальному. Це обумовлено тим, що на первинному етапі розслідування є встановленими лише окремі факти, які вказують на ознаки кримінального правопорушення, і залишається невідомим чимало істотних обставин, які мають значення для кримінального провадження на відміну від завершального етапу розслідування, судового розгляду, на якому загалом є очевидною картина злочину і, як правило, не виникає труднощів та все обмежується аналізом і синтезом доказів, зіставленням їх з іншими (вже зібраними) доказами. До того ж на первинному етапі розслідування перевірка, яка розпочалася під час формулювання доказів, може здійснюватися далі тривалий час, а іноді й до закінчення досудового розслідування. Слідчий може повертатися до неї не раз у разі отримання інших доказів, що суперечать тому, що перевіряється, або коли у кримінальному провадженні з'ясується обставини, які могли вплинути або вплинули на повноту і достовірність доказу, що перевірявся.

Після здійснення перевірки фактичних даних і їх джерел, вони обов'язково підлягають подальшій оцінці. На нашу думку, найбільш складною

частиною процесу доказування є оцінка доказів та їх процесуальних джерел. Є.Г.Коваленко використовує термін «дослідження доказів», розуміючи під цим діяльність слідчого й суду щодо вивчення доказів шляхом їх аналізу, зіставлення з іншими доказами, а також шляхом проведення додаткових слідчих чи судових дій з метою пошуку нових доказів, підтвердження або спростування доказів, вже зібраних по справі. Він зазначає, що лише в результаті ретельного дослідження доказів виникає можливість дати їм правильну оцінку [78, с. 5]. На відміну від перевірки доказів, яка не регламентована КПК України, оцінка доказів визначена ст. 94 КПК України. Так, відповідно до вказаної статті, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч. 1). Жоден доказ не має наперед встановленої сили (ч. 2) [88]. Багато процесуалістів підтримують таку точку зору та оцінку доказів теж визначають як розумову діяльність осіб, які здійснюють кримінальне провадження [102, с. 90; 107, с. 117]. Л.Гуртієва та Т. Лукашкін пропонують аналогічне в окремих частинах поняття оцінки доказів. Оцінка доказів – це визначення, наскільки точно встановлений кожний з них, в якому взаємозв'язку зі справою та іншими доказами він перебуває, який саме факт, що має значення для справи, він встановлює або спростовує, і що означають разом усі зібрані у справі докази [52, с. 44].

Під оцінкою доказів, В. М. Тertiшник розуміє розумову, логічну діяльність дізнавача, слідчого, прокурора, захисника та суду, з формування у цих осіб переконання щодо: допустимості кожного доказу (чи був він отриманий законним шляхом?); належності кожного доказу (чи стосується він обставин, які мають значення для справи?); достовірності кожного доказу (чи відповідає він дійсності?); значущості кожного доказу (яке його місце і роль у загальній картині?); достатності сукупності всіх доказів для встановлення обставин, що

мають значення у справі [208, с. 339].. Як слушно зазначає М. М. Михеєнко, оцінка доказів навіть в одній стадії процесу є остаточною і ніколи не може бути попередньою, оскільки закон не знає попередніх рішень. Оцінка доказів за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора та судді, яка об'єктивно виразилася в їх постанові, ухвалі або вироку, на момент прийняття кожного рішення є остаточною, а не попередньою. Якщо згодом буде прийнято нове рішення, в тому числі й про скасування або зміну попереднього рішення, то воно буде прийнято на основі нової оцінки доказів, а попередня оцінка не може бути відмінена або змінена, вона завжди залишається фактом, що відбувся [112, с. 20].

Деякі автори вважають, що перевірка та оцінка доказів є виключно компетенцією органів та посадових осіб, які провадять кримінальний процес [55, с. 216]. Із цим можна не погодитися, тому що такі особи, як підозрюваний, обвинувачений, їх захисники, законні представники, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх законні представники, теж мають право на перевірку й оцінку доказів та їх процесуальних джерел навіть незважаючи на те, що у переліку, який дає ст. 94 КПК України вони відсутні. Очевидно це пов'язано з тим, що у зазначеній статті перелічено осіб, для яких це є не правом, а їх функціональним обов'язком. Те, що особи, до компетенції яких не віднесено обов'язок перевірки й оцінки доказів та їх процесуальних джерел, не можуть провадити слідчих (розшукових) дій, не означає, що вони не можуть здійснювати таку діяльність. Перевірку й оцінку вони можуть здійснювати за допомогою розумової та логічної діяльності й виражати як в усній формі (заява, клопотання, участь у судових дебатах), так і у письмовій, яка буде мати важливі юридичні наслідки (подання у визначений строк апеляційної або касаційної скарги потерпілим чи підсудним є відповідно підставою для розгляду кримінального провадження в апеляційній або касаційній інстанціях).

Вважаємо за доцільне також розглянути кожен із критеріїв оцінки доказів та їх процесуальних джерел. Оцінюючи процесуальні джерела доказів, визначають їх допустимість і повноту.

Під час оцінки процесуальних джерел із точки зору допустимості дізнавач, слідчий, прокурор, суд, слідчий суддя повинні з'ясувати такі питання:

а) чи передбачено це процесуальне джерело законодавством (ч. 2 ст. 84 КПК України);

б) чи не було допущено порушення кримінального процесуального закону в процесі формування цього процесуального джерела;

в) за наявності порушень закону під час одержання процесуального джерела ступінь їх впливу на достовірність наявних у джерелі відомостей;

г) чи є можливим узагалі використання цього джерела та відомостей, що в ньому містяться, в процесі доказування, при встановленні певних порушень процесуального закону під час їх одержання.

Оцінка повноти процесуального джерела доказів здійснюється шляхом з'ясування того, наскільки всебічно та повно наявна у джерелі інформація надає можливість встановити ту чи іншу обставину, що входить до предмета доказування. Також зміст одного процесуального джерела може порівнюватись зі змістом іншого. Щоб доказ міг бути використаний судом для обґрунтування рішення, він повинен відповідати чотирьом ключовим критеріям, встановленим КПК України: допустимість доказів, достовірність доказів, достатність доказів, належність доказів [50, с. 66–67].

В юридичній літературі вимога належності складається з таких критеріїв: 1) значення для справи обставин, встановлюваних конкретними доказами; 2) значення цих доказів для встановлення саме таких обставин [78, с. 42]. Під належністю доказу також розуміють: у внутрішньо властиву йому якість, внаслідок якої цей доказ здатен встановити обставини, що необхідні для повного і правильного вирішення кримінального провадження [87, с. 131-139]; що підтверджують як наявність, так і відсутність передбачуваного зв'язку доказу із обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні або інших обставин, які мають значення для кримінального провадження [195, с. 238]. У ході досудового розслідування кількість доказів постійно зростає, що може змінювати коло обставин, які підлягають доказуванню. Через це оцінка належності доказу не є остаточною і може переглядатися. Тільки встановивши, які факти необхідно встановити, можна вирішити питання про належність конкретних доказів, тобто їх придатність

вирішувати конкретне завдання із доказування тієї чи іншої обставини. [197, с. 237].

Належність доказів – це притаманна їм властивість, що характеризує їх об'єктивний інформаційний зв'язок з обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальній справі. В свою чергу, допустимість доказів – це властивість, що характеризує зовнішні умови формування доказів, механізм залучення фактичних даних та їх джерел до кримінального процесу. Вимога допустимості доказів є важливою з позиції захисту прав та інтересів особи, про що свідчить її закріплення у ч. 3 ст. 62 Конституції України, в якій зазначається: «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом» [143, с. 518].

В. Іщенко до критеріїв допустимості відносить такі: належний суб'єкт, правомочний провадити процесуальні дії, спрямовані на формування доказів; надійність фактичних даних, що є змістом доказу; дотримання вимог процесуальної форми під час формування відповідного виду доказів; етичність тактичних прийомів, які використовуються для одержання доказів [67, с. 146]. За твердженням Д.Б. Сергєєвої, допустимість характеризує насамперед фактичні дані та їх процесуальні джерела, що у своїй єдності утворюють доказ. Якщо фактичні дані та їх процесуальні джерела не мають властивості допустимості, то в своїй єдності вони не можуть утворювати доказ у кримінальному провадженні, що означає, що недопустимих доказів у кримінальному процесі не існує. Проте у випадку відповідності фактичних даних та їх джерел критерію допустимості, можна говорити й про однойменну властивість доказу [194, с. 17]. О.С.Коробка на підставі дослідження правових позицій Верховного суду, обґрунтовує, що допустимість доказу є його ознакою, що складається з наступних правил (умов): 1) істотність порушення фундаментальних прав та свобод людини; 2) обґрунтованість застосування ч. 1 ст. 87 КПК України; 3) перелік підстав для визнання доказу недопустимим, зазначених у ст. 87 КПК України, є невичерпним, що дозволяє суду розширене тлумачення цієї статті у межах істотного порушення фундаментальних прав та свобод людини; 4) слідчий чи прокурор зобов'язані невідкладно постфактум

звернутися до слідчого судді з клопотанням про обшук, а інакше докази, здобуті у такий спосіб, будуть визнані недопустимими; 5) суд повинен оцінювати допустимість доказів, ураховуючи обставини кожного конкретного кримінального провадження. [82, с. 526].

А. С. Сизоненко вважає, що в будь-якому разі є недопустимими і не повинні мати юридичної сили докази, отримані: 1) з домаганням показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом застосування насильства, погроз та інших незаконних заходів із боку особи, яка провадить дізнання або досудове слідство, прокурора чи суду; 2) неналежним суб'єктом унаслідок порушення вимог закону про підслідність, підсудність; у результаті провадження слідчих дій без доручення слідчого, прокурора, особою, яка підлягає відводу тощо; 3) з недопущенням чи ненаданням своєчасно захисника, а також іншим грубим порушенням права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист; 4) без роз'яснення особам, які беруть участь у слідчій дії, наданих їм законом прав або з введенням їх в оману щодо характеру й обсягу останніх; 5) із джерел доказів, не зазначених у ч. 2 ст. 84 КПК України, 6) із порушенням процесуальних правил збирання, долучення до кримінального провадження доказів, фіксування процесуальних дій у відповідних документах; 7) у результаті провадження слідчої дії без дозволу суду [199, с. 57].

Отже, критерії допустимості доказів у кримінальному провадженні є одними з найважливіших елементів забезпечення законності та справедливості кримінального провадження. Вони гарантують, що в основу обвинувачення і судового рішення будуть покладені лише ті відомості, які були отримані та досліджені з дотриманням усіх вимог закону. Основними критеріями допустимості доказів є:

1) законність джерела та способу отримання доказів (ст.86 КПК України). Цей критерій передбачас, що докази можуть бути визнані допустимими лише за умови, що відомості, які містяться в них, були отримані в порядку, встановленому КПК України: а) належний суб'єкт: докази мають бути зібрані уповноваженими на це особами (слідчим, прокурором, детективом, слідчим суддею, судом) у межах їхніх повноважень; б)

дотримання процедури отримання: всі слідчі (розшукові) та процесуальні дії (обшук, допит, огляд, експертиза тощо) мають бути проведені з чітким дотриманням встановленої КПК України процедури; в) відсутність порушень прав людини: Докази не можуть бути використані, якщо вони отримані з істотним порушенням прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України та міжнародними договорами. Наприклад, отримання показань шляхом катування або примусу робить їх недопустимими.

2) допустимість як обов'язкова умова для використання доказів (стаття 87 КПК України) Ця стаття прямо встановлює, що недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Зокрема, до таких порушень відносяться: а) здійснення процесуальних дій неуповноваженими особами; б) залучення доказів з порушенням встановленого законом порядку: Наприклад, якщо під час допиту не було роз'яснено право на захисника; в) отримання доказів шляхом катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження: Будь-які докази, отримані під фізичним чи психологічним тиском, автоматично визнаються недопустимими; г) порушення права на захист: Ненадання підозрюваному/обвинуваченому можливості скористатися правовою допомогою; д) порушення принципу «плодів отруєного дерева» (fruit of the poisonous tree): Якщо доказ є похідним від іншого недопустимого доказу, він також визнається недопустимим.

Наступним критерієм оцінки доказів є їх достовірність. Оцінка достовірності є тривалим процесом, який завершується лише у момент формулювання кінцевих висновків у справі на основі сукупності зібраних доказів. Оцінка доказів із точки зору достовірності здійснюється під час слідчих дій, висунення слідчих версій та прийняття процесуальних рішень. Вона полягає в тому, що:

1) вивчається особа, яка володіє відомостями (свідок, потерпілий тощо), із позицій її здатності давати правдиві й повні показання (висновки);

2) вивчається характер та умови виявлення матеріального носія інформації (предмет, документ);

3) аналізується зміст відомостей (послідовність і повнота викладення, наявність суперечностей, неточностей, прогалин, обґрунтованість висновків, що спираються на дані науки тощо);

4) інформація, яка одержана з певного процесуального джерела, зіставляється з інформацією, що отримана з інших процесуальних джерел [55, с. 215].

Визначаючи поняття оцінки доказів із точки зору достовірності, орган досудового розслідування чи суд повинен здійснити глибокий аналіз усього процесу формування доказів та процесуальних джерел. Це означає, що не лише кінцевий продукт (сам доказ) має значення, а й шлях, яким він потрапив у кримінальне провадження. Якщо мова йде про матеріальні сліди (наприклад, відбитки пальців, зразки ДНК, документи), то слід аналізувати умови їх виникнення: як вони з'явилися на місці події чи в іншому місці, пов'язаному зі злочином. Також необхідно досліджувати умови їх збереження: чи не були вони пошкоджені, забруднені, підроблені після їх виникнення. При цьому важливо з'ясувати зв'язки між доказами, які містяться у різних процесуальних джерелах. Це дозволяє порівняти інформацію, отриману з різних джерел, і виявити неточності, перекручення тієї чи іншої інформації; усунути можливі помилки під час прийняття процесуальних рішень, забезпечуючи його об'єктивність та обґрунтованість. Таким чином, оцінка достовірності доказів вимагає всебічного, критичного та логічного аналізу всієї сукупності обставин, пов'язаних з формуванням та отриманням доказової інформації.

Важливим елементом оцінки доказів є визначення їх достатності для встановлення всіх обставин у кримінальному провадженні. Як слушно зазначається в науковій літературі, своєчасність та обґрунтованість процесуальних рішень у справі належить до чинників, що визначають ефективність діяльності органів розслідування та судової влади [50, с. 72–73]. Слушною видається позиція С. О.Шульгіна, який вважає, що поняттям достатності охоплюються кількісна та якісна сторони явища. Кожен доказ, який покладається в основу рішення слідчим, має бути достовірним, в протилежному випадку виникне сумнів щодо достовірності такого висновку. Важливо розуміти,

що відсутність певної сукупності доказів унеможлиблює їх оцінку з точки зору достатності. Це ключовий принцип у кримінальному провадженні. Один, навіть дуже переконливий, доказ, за відсутності будь-яких інших, які могли б його доповнити, підтвердити або спростувати, не є достатнім для обґрунтування правового висновку та прийняття процесуального рішення [226, с. 114]. Таким чином, для досягнення об'єктивності та справедливості у кримінальному провадженні, докази повинні розглядатися не ізольовано, а в їхній сукупності, взаємозв'язку та взаємодоповненні. Т.М. Мирошніченко зазначає, що процес пізнання в кримінальному провадженні – це перехід від незнання до знання. На різних етапах розслідування у так звану «сукупність доказів» можуть входити матеріали, вірогідність яких ще належить встановити. Це означає, що на ранніх стадіях досудового розслідування слідчий працює з інформацією, яка потенційно є доказом, але її достовірність та юридична сила ще не підтверджені остаточно. Саме тому не будь-яка сукупність доказів може бути охарактеризована як взаємопов'язана і внутрішньо узгоджена система доказів, що правильно відбиває об'єктивну дійсність. На початку розслідування, сукупність доказів часто є розрізною, з можливими протиріччями та неточностями. Це природний етап, коли відбувається активний пошук, збір та первинна фіксація інформації. Таким чином, формування якісної, узгодженої та достатньої сукупності доказів – це результат ретельної та послідовної роботи протягом усього кримінального провадження, а не просто механічне накопичення інформації. [106, с. 128]. Слушною з цього приводу є думка В.В. Вапнярчука, який аналізуючи положення ч. 1 ст. 94 КПК України стверджує, що коли йдеться про сукупність доказів, то її необхідно оцінювати також і з позиції взаємозв'язку. Таким чином, зважаючи на різні предмети аналізу («доказ» і «сукупність доказів»), необхідно розділяти властивості, які їм притаманні. Доказам – належність, допустимість, вірогідність та значущість, сукупності доказів – достатність та взаємозв'язок [19, с. 290]

Тобто під достатністю доказів слід розуміти таку їх сукупність, яка б дозволяла зробити правильний висновок у справі.

Погоджуємось з позицією М. А. Погорецького [143, с. 505–506], який зазначає, що в разі розгляду процесуального доказування у широкому розумінні як діяльності, спрямованої на отримання доказів, і обґрунтування ними певних процесуальних рішень доцільно говорити про такі етапи (стадії) доказування, як отримання доказів (отримання певного доказу) та обґрунтування ними процесуальних рішень у кримінальному провадженні. А в розрізі розгляду доказування як процесу отримання конкретного доказу слід говорити про його структурні взаємозалежні та взаємовпливові елементи. Такий підхід, як нам здається, найбільш точно відбиває гносеологічну та правову сутність кримінально-процесуального доказування і застосовується нами в дослідженні проблем доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів.

Ефективність доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів обумовлюється багатьма факторами, які впливають на процедуру збирання та оцінки доказів.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про правовий режим надзвичайного стану» визначається: «Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [180]. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про

правовий режим воєнного стану»: «Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [179].

З урахуванням специфіки ситуацій, у яких виникають надзвичайні правові режими, слід звернути увагу на той факт, що їх введення може призвести до обмежень конституційних прав громадян, таких як право на недоторканність особи, свободу слова та право на справедливий суд. Тому, забезпечення дотримання цих прав під час збирання доказів є критично важливим для ефективного та законного доказування.

При цьому необхідно визнати, що запровадження режиму воєнного стану впливає на діяльність органів, які здійснюють кримінальне судочинство. І це проявляється в наступному

По-перше, суттєво зростає динаміка подій, що відбуваються. Вона зумовлена, зокрема, ракетними, артилерійськими та мінометними обстрілами території України, атаками дронів, вчиненням терористичних актів. Крім того, продовжують вчинятись й інші злочини загально кримінальної спрямованості. Всі ці фактори впливають як на кримінальне судочинство взагалі, так і на доказування у кримінальному провадженні у кожному конкретному випадку.

По-друге, в умовах воєнного стану зростає загроза життю та здоров'ю всіх осіб – як учасників кримінального провадження, так і осіб, які здійснюють досудове розслідування та судовий розгляд кримінальної справи в суді. Тому процедура розслідування повинна враховувати необхідність захисту від всіх видів загроз як шляхом коригування окремих видів кримінально-

процесуальних процедур, так і шляхом вжиття організаційних заходів та заходів з фізичного захисту учасників, у тому числі шляхом їх екіпірування засобами індивідуального захисту: касками та бронежилетами, а також автоматичною зброєю

По-третє, воєнні злочини є одними з найбільш серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, які включають вбивства, тортури, жорстоке поводження з військовополоненими, знищення цивільних об'єктів та інші грубі порушення. Розслідування таких злочинів є важливим етапом для забезпечення справедливості, притягнення винних до відповідальності та запобігання майбутнім порушенням. При цьому збирання доказів – один з найважливіших етапів розслідування, який включає документування місця злочину, збір показань свідків, проведення медичних експертиз, збір речових доказів та аналіз документів. Важливо забезпечити, щоб усі докази були зібрані відповідно до міжнародних стандартів, щоб їх можна було використовувати у суді.

Доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів є складним та багатоступеневим процесом, який потребує міжнародного співробітництва, дотримання високих стандартів доказування та захисту прав як підозрюваних, так і інших учасників кримінального провадження. Міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право встановлюють чіткі правила та процедури, які повинні дотримуватися під час розслідування таких злочинів. Міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право встановлюють основні принципи та правила, що регулюють розслідування воєнних злочинів. Женевські конвенції та Додаткові протоколи [8; 61]: встановлюють норми, що регулюють захист жертв збройних конфліктів та зобов'язують держави проводити розслідування та судові переслідування осіб, які вчинили серйозні порушення. Римський статут МКС визначає юрисдикцію МКС щодо геноциду, військових злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії Статут також встановлює процедури розслідування таких злочинів [189].

В умовах надзвичайних правових режимів під час досудового розслідування кримінальних проваджень важливо приділяти велику увагу питанню збирання, перевірки, оцінки доказів. Зокрема, належне документування воєнних злочинів набуває особливого значення. Кожен зібраний доказ є не просто елементом кримінального провадження, а частиною фундаменту, на якому будуватиметься обвинувачення для притягнення до відповідальності осіб, що вчинили воєнні та інші злочини на території України. Ключовою метою доказування є встановлення всіх обставин воєнних злочинів та забезпечення невідворотності покарання на підставі закону.

1.3. Повноваження суб'єктів доказування в умовах надзвичайних правових режимів

Однією з базових передумов ефективного функціонування інституту доказування у кримінальному провадженні є чітке визначення кола суб'єктів, на яких покладено обов'язки зі збирання, перевірки, оцінки та використання доказів. Відповідно до ст. 22, ч. 3 ст. 23 та ст. 91 КПК України, основним суб'єктом доказування у кримінальному провадженні є сторони обвинувачення та захисту, кожна з яких має доводити обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, а також суд.

Логічно, що з урахуванням специфіки факторів НПР, які впливають і на доказування у кримінальному провадженні, можуть змінюватися і повноваження суб'єктів, на яких лежить обов'язок доказування, а також процесуальна форма реалізації їх повноважень.

Органи досудового розслідування, як і інші суб'єкти, здійснюють свої повноваження відповідно до предмету відання. М. С. Городецька визначає таке співвідношення між цими категоріями: кожному суб'єкту, уповноваженому на участь у кримінальному провадженні, надаються такі повноваження, які б забезпечували його здатність впливати на сферу своєї компетенції з метою ефективного виконання покладених кримінальних процесуальних функцій. Кожне з таких повноважень має бути спрямоване на

забезпечення реалізації відповідного права учасника провадження. Саме забезпечення реалізації таких прав становить сутність тієї сфери діяльності, за яку відповідає суб'єкт у межах кримінального провадження. Повноваження повинні охоплювати всю відповідну сферу компетенції, визначену законом. Має існувати баланс між обсягом повноважень і тією сферою діяльності, в якій суб'єкт їх реалізує. При цьому саме предмет відання є базовим критерієм: спершу визначається сфера впливу суб'єкта, а вже потім, з урахуванням очікуваного результату, формулюються засоби впливу, тобто повноваження [48, с.233].

М. С. Цуцкірідзе, звертаючись до питань предметів відання слідчих підрозділів характеризує їх наступним чином:

- предмет відання слідчих органів Національної поліції має виключно загальний характер «залишкового» типу - *«підслідні усі кримінальні правопорушення, крім тих, які належать до підслідності інших органів розслідування»;*

- предмети відання слідчих органів безпеки та органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, також визначені через предметну (родову) підслідність та мають загальний характер;

- предмет відання органів Державного бюро розслідувань є специфічним, оскільки визначається переважно за критерієм персональної підслідності в межах загальної компетенції слідчих органів. Такий підхід до визначення юрисдикції базується на наявності особливих характеристик, спеціального статусу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

- предмет відання Національного антикорупційного бюро України має особливу специфіку, оскільки визначається не лише в межах загальної компетенції інших органів досудового розслідування, а й з урахуванням додаткових специфічних критеріїв. Його характер є особливо вузькоспеціалізованим, навіть у порівнянні з юрисдикцією слідчих органів Державного бюро розслідувань, що зумовлено дедалі жорсткішими вимогами до персональної підслідності [223, с.93-94].

Визначення підслідності є одним із вихідних аспектів забезпечення доказування належним суб'єктом, оскільки від визначення компетентного

органу досудового розслідування залежить ефективність та законність кримінального провадження, подальше визнання доказів допустимим. Підтвердженням тому є постанова ВС від 28.10.2021 у справі № 725/5014/18, у якій суд зауважив, що прокурор може змінити підслідність у кримінальному провадженні лише за умови, що орган, визначений статтею 216 КПК України, фактично здійснював досудове розслідування, але воно було визнане неефективним. Якщо ж з моменту внесення відомостей до ЄРДР досудове розслідування проводив орган, який не мав на це повноважень, а уповноважений орган не здійснював жодних процесуальних дій, які могли б бути оцінені як неефективні, то постанова прокурора про зміну підслідності вважається необґрунтованою, а всі докази, здобуті в ході такого розслідування, недопустимими [150].

В умовах дії НПР, що характеризується обмеженнями функціонування окремих інституцій, питання зміни підслідності набуває особливої актуальності.

Підслідністю у кримінальному провадженні вчені називають сукупність встановлених законом ознак кримінального провадження, згідно з якими воно належить до відання певного органу досудового розслідування [95, с. 189].

У доктрині кримінального провадження виділяють наступні види підслідності:

- предметна, яка визначається за видом, характером, об'єктом кримінального правопорушення,
- територіальна – за місцем вчинення кримінального правопорушення;
- персональна – за суб'єктом кримінального правопорушення;
- за зв'язком кримінальних проваджень [71, с.15; 86, с.214];
- альтернативна – розслідування рівноознакового кримінального провадження віднесено до предмету відання різних органів досудового розслідування [71, с.15];
- універсальна - предмету відання належить до усіх органів досудового розслідування [128, с.85];

- відомчу та внутрівідомчу [48, с.92-93].

З початком АТО у науці кримінального процесу активізувалася дискусія щодо різновидів підслідності. Це пов'язано із тим, що відбулося значне зростання певних категорій кримінальних правопорушень, що потребувало залучення ресурсів інших органів досудового розслідування, яким такі провадження не були підслідні в умовах ординарного правового режиму. Крім того, окупація окремих територій України, переміщення органів досудового розслідування з таких територій також вплинули на зазначені процеси.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 12 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» підслідність кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованій території, визначалася Офісом Генерального прокурора, і відповідні матеріали досудових розслідувань передавалися органам, які ним визначалися [175].

У ст. 2 ЗУ «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» вказувалося, що підслідність кримінальних правопорушень, вчинених в районі проведення АТО, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування визначається Генеральним прокурором, а також встановлювався 10-денний строк для передачі таких матеріалів органу досудового розслідування, визначеному Генеральним прокурором [177].

Г. К. Тетерятник наводить приклади і міжвідомчих нормативно-правових актів, які також впливали на вирішення питань визначення підслідності. Наприклад, спільний наказ прокуратури Донецької області та ГУНП в Донецькій області № 21 окв / 282 від 12 лютого 2020 року «Про забезпечення ефективного розслідування у кримінальних провадженнях та процесуального керівництва ним» [174]. Вчена доходить висновку, що в умовах ННР мають бути враховані фактори відступу від загального порядку визначення підслідності, з урахуванням наступних факторів: 1) відсутність доступу до окремих територій; 2) унеможливлення провадження досудового розслідування окремими органами досудового розслідування та прокурорського нагляду органами прокуратури внаслідок обставин

надзвичайного стану; 3) нездатність окремого органу досудового розслідування та прокуратури забезпечити ефективність досудового розслідування [215, с.231].

Аналіз законодавства та практики його реалізації в умовах воєнного стану свідчить про те, що питання визначення підслідності окремих категорій кримінальних правопорушень залишається не менш актуальним і на сьогодні. До прикладу, очільник Головного слідчого управління Національної поліції України Максим Цуцкідзе у лютому 2025 року навів наступні дані: з початку повномасштабної війни поліція задокументувала 143 тисячі російських злочинів та висунула 3,7 у воєнних злочинах [65].

Хоча і в умовах АТО/ООС здійснювалася зміна, визначення підслідності за органом досудового розслідування, до предмету відання якого в ординарному правовому режимі певна категорія злочинів не відносилася, як свідчить статистика, з лютого 2022 року дотепер ця практика набула суттєвих масштабів. Це стосується не тільки розслідування Національною поліцією воєнних злочинів, колабораціонізму та низки інших кримінальних правопорушень, підслідних відповідно до ст. 216 КПК України органам безпеки, але й з врахуванням зростаючої кількості військових злочинів, підслідних ДБР, - визначення підслідності за органами досудового розслідування Національної поліції і їх.

Вид підслідності, яка має таку специфіку, М. А. Погорецький та В. О.Гринюк пропонують вважати альтернативною [146, с.62-63]. Г. К. Тетерятник надає авторське наступне визначення: «дискреційна підслідність – це сукупність ознак кримінального провадження в умовах НПП, відповідно до яких належність кримінального провадження до відання певного органу досудового розслідування визначається Генеральним прокурором або його заступником» [215, с.232].

Слід зауважити, що ч. 5 ст. 36 КПК України, якою визначаються повноваження прокурора зі зміни підслідності була піддана редакції 6 разів. По суті, до змін, які були внесені під час воєнного стану, єдиною підставою зміни підслідності була «неефективність досудового розслідування». Таке

формулювання, як зауважують вчені, вказувало на низку проблем: відсутність критеріїв для визначення ефективності чи неефективності розслідування суттєво розширювало дискрецію прокурорів щодо передання кримінального провадження іншому органу досудового розслідування; на практиці траплялися випадки, коли досудове розслідування до передачі його іншому органу фактично не здійснювалося, отже оцінити його ефективність чи неефективність не видавалося можливим [113, с.107-109].

Станом на теперішній час у ній визначаються наступні умови та правила зміни підслідності:

1) повноваження щодо зміни підслідності мають: Генеральний прокурор або особа, яка виконує його обов'язки; керівник обласної прокуратури; перші заступники та заступники вказаних осіб; заступник Генерального прокурора – керівник САП (в межах компетенції НАБУ);

2) підстави зміни підслідності можна поділити на загальні та спеціальні – щодо окремих органів досудового розслідування:

- загальними підставами є: а) неефективність досудового розслідування; б) наявність об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування органу досудового розслідування; в) проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану;

- до спеціальних підстав відносяться: а) виключні повноваження Генерального прокурора та його заступників доручити іншим органам розслідувати справи, віднесені до БЕБ чи доручати БЕБ розслідувати справи інших органів; б) заборонено доручати розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ, іншим органам, крім випадків об'єктивної неможливості функціонування НАБУ в умовах воєнного стану; в) виключні повноваження щодо цього Генерального прокурора або заступника Генерального прокурора – керівника САП.

Таким чином, правове регулювання зміни підслідності в умовах воєнного стану має забезпечити баланс між необхідністю ефективного досудового розслідування та дотриманням інституційної незалежності органів, уповноважених на здійснення спеціалізованих кримінальних проваджень.

Зміна підслідності в умовах воєнного стану потребує водночас посилення механізмів контролю з боку прокуратури та суду для запобігання зловживанням та збереження легітимності процесу.

Натомість і за існуючого порядку зміни підслідності на практиці виникають питання щодо строків передання таких матеріалів від одного органу досудового розслідування – іншому, адже ці процеси можуть займати тривалий час, з урахуванням завантаженості прокурорів, повноти передання матеріалів, адже у державі відбуваються воєнні дії, систематичні обстріли, виникають інші ситуації надзвичайного характеру. Ці фактори також відіграють роль у забезпеченні ефективності досудового розслідування.

Правники вказують на перспективність нормативного вирішення таких питань декількома шляхами: від кардинальних – скасування правил підслідності і запровадження інституту спеціалізації, коли керівники органів прокуратури визначатимуть склад слідчої групи по конкретному кримінальному провадженню з урахуванням спеціалізації, до більш локально-нормативних – шляхом внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 216 КПК України в частині доповнення «множинною» підслідністю щодо міжнародних злочинів [110, с.25].

Пропонуємо наступне авторське визначення множинної підслідності як визначеної кримінальним процесуальним законом сукупності правил і критеріїв, за якими конкретне кримінальне провадження відноситься до відання (компетенції), може здійснюватися декількома органами досудового розслідування, визначеними статтею 216 КПК України, незалежно від їх основної підслідності, якщо це обумовлено характером правопорушення, спеціалізацією, надзвичайними умовами (збройний конфлікт, воєнний чи надзвичайний стан), або унеможливленням функціонування первинно уповноваженого органу.

На нашу думку, з метою забезпечення ефективності досудового розслідування не тільки в умовах воєнного стану, а взагалі в умовах НПР наразі доцільним є саме другий варіант.

Однак слід констатувати і той факт, що суттєві зрушення у напрямку інституту спеціалізації в органах прокуратури та органах досудового розслідування вже відбуваються. Так, було сформовано управління організації розслідувань злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту Головного слідчого управління Національної поліції України, у слідчих управліннях ГУНП окремих областей також працюють відділи розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту. Відповідний департамент працює в Офісі генерального прокурора.

Слушні зміни, які дозволяють підвищувати якість доказування по окремих категоріям кримінальних проваджень в умовах НПР, були внесені і до ст. 39 КПК України. Відповідно до ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 № 2201-IX її було доповнено ч. 4 у такій редакції: «Керівник органу досудового розслідування під час дії воєнного стану має право своєю вмотивованою постановою, погодженою з керівниками відповідних органів досудового розслідування, утворювати міжвідомчі слідчі групи та визначати у їх складі старшого слідчого, який керуватиме діями інших слідчих» [88].

У зв'язку з постійними обстрілами, переміщенням підрозділів, тимчасовою непрацездатністю окремих органів уніфікована вертикаль досудового розслідування стає об'єктивно недостатньою.

Доповнення статті 39 КПК положенням про право керівника органу досудового розслідування утворювати міжвідомчі слідчі групи є цілком логічним кроком на законодавчому рівні, що сприяє швидкій координації дій різних органів, незалежно від їхньої відомчої підпорядкованості.

Багато категорій справ у період війни воєнні злочини, колабораціонізм, державна зрада, злочини проти людяності мають складну доказову базу, яка потребує синергії зусиль поліції, СБУ, ДБР, прокурорів та експертів.

Можливість об'єднати в одній слідчій групі представників кількох органів дозволяє: уникати дублювання СРД; зменшувати витрати часу на передачу проваджень від одного органу до іншого; фіксувати докази

комплексно – за участю фахівців різних відомств, кожен з яких має власний досвід по певним категоріям кримінальним проваджень. Зокрема, СБУ не здійснює розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи, водночас слідчі НП, які спеціалізуються на таких провадженнях, мають суттєвий досвід, які інтегрується при розслідуванні воєнних злочинів.

У звичайному порядку зміна підслідності потребує часу, затвердження постанови, передання матеріалів. В умовах воєнного стану затримка в декілька днів може мати фатальні наслідки як для долі доказів, так і для суспільної безпеки.

Запровадження інституту міжвідомчих груп компенсує ці ризики, дозволяючи організувати розслідування не за принципом формальної підслідності, а за принципом найбільшої ефективності.

Формування слідчих груп не порушує балансу процесуальних повноважень, оскільки: необхідне погодження з керівниками відповідних органів; визначається старший слідчий, що забезпечує організаційну єдність та відповідальність; дії регулюються постановою, яка має бути вмотивованою, тобто не допускає зловживання.

Такий підхід дозволяє оперативно організувати досудове розслідування складних або масових злочинів, зокрема міжнародних; мінімізує затримки через процедури передання справ між органами; узгоджується з вимогами міжнародного гуманітарного права, де першочерговою є ефективність розслідування, а не формальний розподіл компетенцій; надає змогу залучати найкраще підготовлені слідчі підрозділи, навіть якщо вони формально не мають підслідності.

Ще однією суттєвою особливістю у доказуванні в умовах НПР є пріоритизація кримінальних проваджень. Г. К. Тетерятник досліджує пріоритизацію в умовах НПР в контексті судового розгляду справ. Вчена визначає її як «встановлення за певними критеріями первинної черговості проведення судових засідань у провадженнях з питань, які стосуються невідкладного забезпечення основних прав людини, а також якщо цього вимагають суспільні інтереси чи важливі інтереси сторони провадження, і

якщо невиконання дії може призвести до загрози життю чи здоров'ю людей, серйозної шкоди суспільним інтересам або через загрозу непоправної матеріальної шкоди». А також пов'язує з можливістю / неможливістю відкладення судового засідання та ризиками, шкодою у частині забезпечення прав і законних інтересів учасників провадження та суспільних інтересів у випадку відкладення судового засідання [215, с.424].

М. І. Пашковський на підставі аналізу чинного законодавства, іноземної практики констатує, що в Україні наразі бракує стратегічного документа або політики, яка б унормовувала визначення пріоритетності у кримінальних провадженнях. Наявна практика свідчить, що рішення про пріоритет розслідування можуть ухвалюватися прокурорами, керівниками слідчих підрозділів чи безпосередньо слідчими, ситуативно, без чітко визначених критеріїв. Такий підхід не забезпечує правової визначеності та унеможливорює неупереджену оцінку доцільності і результативності таких рішень, відсутні уніфіковані механізми чи цифрові інструменти, які дозволяли б ефективно управляти пріоритетністю проваджень на системному рівні, що робить цей процес складним для моніторингу та контролю. Вчений справедливо зауважує і на тому, що пріоритезація може мати як стратегічний рівень, так і оперативний – локальний, тобто пріоритезація визначає послідовність вчинення тих чи інших процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень [136, с.88].

Слід підкреслити, що в умовах повномасштабної війни і значної кількості воєнних злочинів, уже зроблено низку важливих кроків щодо пріоритезації. В першу чергу, це уже вищенаведений нами приклад з організації в системі органів досудового розслідування та прокуратури відповідних підрозділів, що спеціалізуються на воєнних злочинах. Крім того, на теперішній час Офісом генерального прокурора здійснюється пріоритезація розслідувань міжнародних злочинів і кримінального переслідування осіб, відповідальних за їх вчинення, можливим є відбір конкретних злочинних епізодів та кримінальних проваджень, з урахуванням рівня причетності виконавців та інших відповідальних осіб, географічного й часово визначеного

контексту подій, а також кількості жертв. Один із підходів до такої селекції полягає у створенні структурованої мапи подій, що включає аналітичний розбір доказів, встановлення логічних і фактичних зв'язків між подіями, структурами і фігурантами.

Крім того визначені й інші пріоритетні напрямки – розробка та впровадження єдиних цифрових рішень, які уніфікують процеси збору, обробки, зберігання та аналізу доказової інформації у справах про міжнародні злочини, що має забезпечити не лише збереження якості доказів, а й належне управління провадженнями, зокрема налагоджену комунікацію між слідчими та прокурорами. Створення спеціалізованих цифрових платформ, що дозволяють координувати дії, пов'язані з ідентифікацією, захистом і підтримкою потерпілих і свідків, а також забезпечують комунікацію між усіма учасниками, залученими до цих процесів [140, с.10-11].

В умовах НПР час слідчі, прокурори та суди працюють в умовах кадрового дефіциту, ризиків для життя, втрати інфраструктури, нестабільного доступу до реєстрів та баз даних. За таких умов обробка всіх кримінальних проваджень у звичайному порядку неможлива.

Пріоритизація дозволяє зосередити наявні ресурси на провадженнях, які мають найбільше суспільне значення (наприклад, воєнні злочини, злочини проти основ національної безпеки, корупційні діяння в критичних сферах), забезпечуючи тим самим ефективніше збирання та оцінку доказів у цих справах.

Під час НПР збір доказів ускладнюється: свідки евакуйовані або загинули, документи знищені чи переміщені, місце події недоступне. У таких умовах швидкість реагування критично важлива.

Пріоритетність дозволяє своєчасно зафіксувати докази, які згодом можуть бути втрачені (наприклад, фото- та відео матеріали з місця теракту або дії окупантів), зберігаючи їхню достовірність і допустимість.

Коли суспільство бачить, що правоохоронна система реагує насамперед на найтяжчі злочини або злочини, які викликають найбільший суспільний

резонанс, це зміцнює довіру громадян до правової системи навіть у надзвичайних умовах.

Системна, а не вибіркова, пріоритизація проваджень сприяє рівному доступу до правосуддя та прозорості кримінального процесу. Без визначених пріоритетів існує ризик неефективного використання часу і зусиль: ресурси розпорошуються, тоді як важливі провадження «завмирають».

Пріоритизація уможливлює концентрацію процесуальних дій, мінімізує дублювання збирання доказів, дозволяє оперативно створювати міжвідомчі групи (що передбачено, наприклад, ст. 39 КПК у редакції 2022 р.), зменшуючи загальну процесуальну інертність.

В умовах пріоритизації вищу якість доказування забезпечує: чітке планування процесуальних дій; своєчасне залучення технічних засобів фіксації; належна участь захисників і експертів; дотримання правил chain of custody. Це знижує ризик визнання доказів недопустимими в суді.

Упровадження інструментів пріоритизації (на рівні політики, цифрових систем, норм КПК, підзаконних нормативно-правових актів) є необхідним етапом адаптації кримінального процесу до умов НПП. Такий підхід сприятиме не лише ефективності правосуддя, а й зміцненню його легітимності та довіри з боку суспільства й міжнародних партнерів.

На нашу думку, на стратегічному рівні пріоритизацію кримінальних проваджень можна визначити як діяльність суб'єктів кримінального провадження (насамперед прокурора як процесуального керівника), спрямована на визначення черговості, ступеня важливості та обсягу ресурсного забезпечення розслідування окремих кримінальних проваджень (або їх епізодів) з урахуванням об'єктивних критеріїв суспільної небезпеки, тяжкості злочину, масштабу спричиненої шкоди, рівня організованості злочинної діяльності, а також пріоритетів державної кримінальної політики.

Такий підхід виступає формою управлінського (у т.ч. стратегічного) реагування на обмеженість інституційних ресурсів, забезпечує концентрацію зусиль слідчих та прокурорів на справах із найвищим суспільним значенням

або перспективою доведення до суду, сприяє досягненню розумного балансу між ефективністю розслідування та принципом справедливості.

Пріоритезація в межах кримінального провадження також може мати форму селекції, що передбачає обґрунтований відбір об'єктів розслідування за задалегідь визначеними критеріями, включаючи час, місце, масштаб правопорушення, рівень ієрархії причетних осіб тощо, з метою підвищення результативності доказування та подальшого кримінального переслідування.

На більш локальному рівні можна визначити пріоритезацію доказування у кримінальних провадженнях як процесуальну та тактичну діяльність слідчого, прокурора, керівника органу досудового розслідування або слідчої групи, що полягає у визначенні послідовності, значущості та першочерговості збирання, фіксації, перевірки та використання доказів, виходячи з потреб доказування ключових обставин кримінального правопорушення, забезпечення належного процесуального статусу осіб, захисту прав потерпілих, а також ефективного представлення справи в суді.

Ця діяльність базується на аналізі структури обвинувачення, ієрархії причетних до злочину осіб, рівня доказової цінності наявної інформації, потенційних ризиків втрати або знищення доказів, а також стратегії розслідування. Пріоритезація доказування забезпечує зосередження ресурсів на найважливіших аспектах провадження, підвищує якість обґрунтування обвинувачення та сприяє дотриманню принципів розумного строку, змагальності та справедливості.

Відповідно не тільки внутрішні компоненти самого кримінального провадження впливатимуть на пріоритезацію, а й фактори НПП. Наприклад, під час масованого обстрілу критичної інфраструктури в прифронтовій області, органи досудового розслідування можуть отримати одночасно десятки повідомлень про злочини – від незначних крадіжок, «побутових» злочинів – до воєнних злочинів. У таких умовах першочергову увагу буде зосереджено на розслідуванні фактів загибелі цивільного населення внаслідок порушення правил ведення війни (ст. 438 КК України), зокрема через використання заборонених засобів ураження чи прицільних ударів по школах, лікарнях або

укриттях. Це означає, що: розслідування злочинів проти життя і здоров'я цивільних отримує пріоритет над злочинами проти власності; ресурси спрямовуються на фіксацію доказів, які мають потенціал для міжнародного переслідування; встановлення ланцюга командування та причетності вищих посадових осіб противника стає важливішим за розслідування злочинів окремих виконавців на місцях.

Такий підхід обумовлюється як стратегією держави щодо документування міжнародних злочинів, так і обмеженістю часу та ресурсів у зоні активних бойових дій.

З метою вдосконалення нормативних механізмів пріоритезації пропонується доповнити ст. 36 та ст. 39 КПК України відповідними пунктами щодо повноважень прокурора і керівника органу досудового розслідування формувати пріоритетні категорії справ та затверджувати плани їх процесуального супроводу з урахуванням умов правового режиму і суспільного інтересу.

Наступне питання в контексті діяльності суб'єктів доказування в умовах НПР стосується розширення повноважень прокурора. З початком збройного конфлікту на території України у 2014 році внаслідок ухвалення ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» № 1631-VII від 12.08.2014 року КПК України було доповнено на той момент новим розділом IX-1. Цей розділ мав назву «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції» і включав лише одну статтю 615. У ній визначалося, якщо на території, де запроваджено воєнний чи надзвичайний стан або проводиться АТО, виникає об'єктивна неможливість здійснення слідчим суддею передбачених законом повноважень у строки, визначені Кодексом, зокрема за ст.ст. 163, 164, 234, 235, 247 та 248 КПК України, або ж у випадку необхідності застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою строком до 30 діб до осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів,

передбачених статтями 109–114-1, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 Кримінального кодексу України, ці функції тимчасово перебирає на себе відповідний прокурор [163].

Зазначена норма не змінювалася до початку повномасштабного вторгнення. Ретроспективний аналіз підходів науковців до попередньої редакції ст. 615 КПК України дозволяє поділити їх на декілька груп:

1) до цієї групи належать дослідники, які вважають розширення повноважень прокурора, зокрема право надавати дозвіл на проведення НСРД, таким, що суперечить міжнародним стандартам та принципам конституціоналізму [20, с.95-96; 127, с.15];

2) умовна допустимість таких повноважень, з умови за дотримання певних критеріїв [62, с.272];

3) об'єктивна необхідність законодавчого делегування частини повноважень судді прокурору в умовах НПР [91, с.70-71].

На теперішній час п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України викладений у наступній редакції: у разі введення воєнного стану та якщо «відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 цього Кодексу, - такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором» [88].

Вчені відносять такі повноваження керівника органу прокуратури до «делегованих» [131, с.54]. І зазначають, що значний ступінь дискреції щодо перейняття таких повноважень обумовлений оціночним поняттям «відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень». [203, с.154]. Відсутність об'єктивної можливості у слідчого судді виконувати свої повноваження може бути зумовлена широким колом надзвичайних обставин, зокрема: фактичною окупацією території, безпосереднім веденням бойових дій або їх наближенням до відповідної адміністративної одиниці, відсутністю електропостачання, що унеможлиблює функціонування суду, а також ушкодженням судової інфраструктури внаслідок збройної агресії тощо. У

зв'язку з багатоманітністю можливих ситуацій встановити вичерпний перелік таких обставин є недоцільним. Натомість доцільним є підхід, за якого кожен конкретний випадок обґрунтовується окремо у відповідній постанові керівника органу прокуратури [72, с.173].

Є. Крапівін зазначає, що для делегування таких повноважень необхідна сукупність таких умов: 1) існування правового режиму воєнного стану; 2) відсутність у слідчого судді об'єктивної можливості виконання повноважень, передбачених відповідними статтями КПК України або взагалі відсутність слідчого судді; 3) наявність клопотання прокурора або клопотання слідчого, погодженого прокурором; 4) наявність постанови керівника прокуратури, що містить обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді [84].

Слід зауважити, що у ч. 3 ст. 615 КПК України законодавець визначає процесуальною гарантією реалізації таких делегованих повноважень – подальший відомчий та судовий контроль, адже відповідно до приписів цієї норми «про рішення, прийняті прокурором у випадках та порядку, передбачених цією статтею, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд, визначений у порядку, передбаченому законодавством, з наданням копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення» [88].

Вадами цієї норми є те, що фактично не визначена послідовність діяльності суду, а з урахуванням того, що такі дії керівником органу прокуратури вчиняються на стадії досудового розслідування – слідчого судді щодо здійснення контрольних функцій. Тобто доцільним було б визначення послідовності дій в порядку судового контролю, адже від того, чи були дотриманні умови і підстави реалізації делегованих повноважень. Це створює правову невизначеність як для сторони обвинувачення, так і для сторони захисту, а також ризики визнання доказів недопустимими на підставі п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК України. Крім того, відсутні гарантії оперативного судового реагування на порушення, що нівелює саму суть процесуального контролю. Внаслідок цього, у подальшому суд першої інстанції під час розгляду справи

фактично виконує перевірочну функцію, що порушує змагальність і створює ризик ретроспективного визнання доказів, які були зібрані із порушенням процедури, недопустимими.

Показовим у цьому аспекті є виправдовувальний вирок Дарницького районного суду м. Києва від 12.10.2023 у справі № 753/5757/22. Оцінюючи докази, зокрема, здобуті під час проведення обшуку за постановою прокурора, суд дійшов наступного висновку. Хоча у рішенні прокурора і зазначалося, що у зв'язку з військовою агресією РФ проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан, при цьому слідчі судді не можуть у встановлені законом строки виконувати свої повноваження, а тому рішення приймається прокурором у відповідності до ст. 615 КПК України, втім Дарницький районний суд міста Києва свою роботу, як до 28.02.2022 так і після, не зупиняв, а тому у прокурора були відсутні підстави для висновку про неможливість виконання своїх повноважень слідчими суддями цього суду. Відтак докази, отримані під час такого обшуку були визнані недопустимими [25].

Слідчий суддя має повноваження перевіряти законність дій керівника органу прокуратури, вчинених в порядку ст. 615 КПК України, однак така діяльність, на нашу думку, не може бути ініціативною для нього. Вважаємо, що з метою підвищення гарантій законності проведення СРД, НСРД, у випадках реалізації керівником органу прокуратури делегованих повноважень в умовах НПР має бути передбачений порядок судового контролю за аналогією із невідкладним обшуком.

На нашу думку, ч.3 ст. 615 КПК України повинна бути викладена у наступній редакції: «Про рішення, прийняті прокурором у випадках та порядку, передбачених цією статтею, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня.

Прокурор, слідчий або дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно, за першої фактичної можливості після відновлення можливості виконання повноважень слідчим суддею, визначеним у порядку, передбаченому законодавством, звернутися до слідчого судді з відповідним

клопотанням про проведення слідчих (розшукових) дій, а також негласних слідчих (розшукових) дій, які були проведені за рішенням керівника органу прокуратури у випадках та на підставах, передбачених статтею 615 цього Кодексу.

Клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, а також негласних слідчих (розшукових) дій повинно містити відомості, передбачені для відповідного клопотання цим Кодексом, а також обґрунтування підстав їх проведення без ухвали слідчого судді.

До клопотання крім іншого додається копія постанови керівника органу прокуратури про дозвіл на проведення слідчої (розшукової) дії та/чи негласної слідчої (розшукової) дії, винесена в порядку статті 615 цього Кодексу.

Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статей цього Кодексу, передбачених для розгляду відповідних клопотань, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для прийняття рішення керівником органу прокуратури про дозвіл на проведення такої слідчої (розшукової) дії та/чи негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу».

Умови функціонування судової влади в контексті НПР вимагають збереження балансу між публічними інтересами та гарантіями прав людини. Відповідно, однією з першочергових засад, яка повинна залишатися непорушною навіть в умовах надзвичайного стану, є забезпечення ефективного доступу до правосуддя та дотримання стандартів справедливого судового розгляду, закріплених як у національному законодавстві, так і в міжнародно-правових актах, зокрема в статтях 6 і 13 ЄКПЛ.

Кримінальне процесуальне законодавство України, зокрема стаття 2 КПК України, чітко окреслює завдання кримінального провадження, серед яких – належне процесуальне реагування на злочини, охорона прав та свобод людини, а також забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності.

У цьому контексті забезпечення належної діяльності судів у доказуванні набуває особливого значення.

НПР, з одного боку, може об'єктивно ускладнювати процес реалізації окремих гарантій (наприклад, фізична присутність учасників на судовому засіданні, безперешкодний доступ до правничої допомоги, вчасний розгляд провадження), однак, з іншого – не звільняє державу від обов'язку забезпечити їх у спосіб, що відповідає принципу верховенства права та практиці ЄСПЛ.

З огляду на це, пріоритетним напрямом діяльності судів в умовах НПР має стати пошук ефективних організаційних моделей реалізації правосуддя, які б одночасно відповідали викликам часу і не призводили до фактичної втрати процесуальних прав особами, залученими до кримінального провадження. Такими моделями можуть бути: активне використання засобів відеозв'язку, електронного документообігу, модернізація ІТ-інфраструктури судів, а також гнучке нормативне регулювання строків та форм судового розгляду без втрати процесуальних гарантій.

Крім того, у контексті реалізації завдань кримінального провадження, судова влада має продовжувати виконувати роль процесуального фільтра, здійснюючи перевірку законності та допустимості доказів, зібраних у нестандартних умовах НПР.

Отже, функціонування правосуддя в умовах НПР має ґрунтуватися на принципі «гнучкої стабільності» – адаптації до зовнішніх умов без втрати основоположних стандартів правової держави. Такий підхід сприятиме збереженню довіри суспільства до судової системи, забезпеченню її безперервності та результативності навіть у критичних обставинах.

Огляд узагальнених матеріалів дозволяє визначити ключові організаційні та процесуальні підходи, які були впроваджені у відповідь на запровадження НПР. До таких підходів належать:

- 1) необхідність встановлення пріоритетності у розгляді кримінальних проваджень, що дозволяє зосередити ресурси на провадженнях, які мають найбільше суспільне значення або містять суттєві ризики для прав учасників провадження;

2) поширення дистанційних форм судового розгляду, зокрема проведення судових засідань із використанням відеоконференцзв'язку як основної форми судового провадження;

3) тимчасові розумні обмеження відкритості судових розглядів (в умовах НПР, пов'язаних із епідеміями, епізоотіями, іншими загрозами життю та здоров'ю учасників судового розгляду);

4) активізація використання електронних інформаційних систем у роботі суду, включаючи електронний документообіг, електронну реєстрацію справ та технічне забезпечення відеозв'язку між учасниками провадження;

5) активізація інституту зміни підсудності [215, с.423-430].

Ці заходи демонструють гнучкість судової системи у кризових умовах і спрямовані на забезпечення безперервності правосуддя без істотного обмеження прав сторін.

Рішення ЄСПЛ засвідчують, що навіть у періоди надзвичайних обставин, таких як війна чи надзвичайний стан, держави-учасниці Конвенції зобов'язані гарантувати дотримання базових прав, зокрема права на доступ до суду. Наприклад, у справі «А. та інші проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ визнав, що тривале тримання осіб під вартою без належного судового контролю є порушенням статті 5 Конвенції, навіть коли це виправдовується надзвичайними умовами.

Відповідно до статистики станом на січень 2024 року знищено чи пошкоджено 131 будівлю суду (15 з них – вщент знищені, 116 – пошкоджені), не працюють 33 суди в Луганській області, 45 – в Донецькій, 27 – в АР Крим, 11 – в Харківській, 23 – в Запорізькій, два – в Херсонській, а також один суд – у Сумській області [207].

Логічно, що і наближеність багатьох судів до зон активних бойових дій, постійні загрози обстрілів, блекауту, виїзд багатьох учасників кримінальних проваджень за кордон, неможливість встановлення місця перебування окремих свідків та інші фактори об'єктивно впливають на організацію діяльності судів.

Перше питання, яке стосується діяльності судів та можливість реалізації ними функцій – це питання підсудності, адже відповідно до ст. 412 КПК

України порушення правил підсудності відноситься до істотних порушень кримінального процесуального закону та є підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції.

Ці питання виникали з моменту початку АТО та тимчасової окупації окремих територій України, що пов'язане з унеможливленням роботи окремих судів, переміщенням, кадровими питаннями, заходами безпеки.

Питання визначення територіальної підсудності в умовах окупації або проведення антитерористичних операцій регулювалися надзвичайними законами: положеннями ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та ЗУ «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції». Причому регулювання цих питань для різних територій вирішувалося по-різному.

Так, у кримінальних провадженнях, які зазвичай розглядають місцеві суди (районні, міські, міськрайонні) на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, територіальна підсудність визначалася одним із районних судів м. Києва. Його обирає Київський апеляційний суд. Кримінальні провадження, які не були розглянуті судами, розташованими у зоні проведення АТО, передавалися іншим судам на підставі розпорядження Голови ВС у разі фактичної неможливості здійснення правосуддя. Апеляційні суди, керуючись положеннями статей 32 – 34 КПК України також мали право самостійно визначати, який суд має розглядати справу за територіальною підсудністю у виняткових обставинах.

З початком повномасштабного вторгнення ЗУ «Про внесення змін до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 2112-IX від 03.03. 2022 щодо визначення територіальної підсудності судових справ» було запроваджено альтернативний механізм зміни підсудності судових справ.

Згідно з оновленою редакцією зазначеної статті, визначення територіальної підсудності може здійснюватися Вищою радою правосуддя на підставі подання Голови Верховного Суду. У таких випадках справу

передають до суду, який розташований найближче до того суду, що тимчасово не спроможний здійснювати правосуддя, або до іншого визначеного суду. Якщо Вища рада правосуддя з об'єктивних причин не може реалізувати це повноваження, воно тимчасово переходить до компетенції Голови Верховного Суду, який самостійно видає відповідне розпорядження [172].

М. І. Смокович справедливо піддає критиці частину зазначеної норми, яка передбачає передачу справ до «найбільш територіально наближеним» до того, що припинив роботу. Він обґрунтовує свою думку тим, що сучасний характер війни з високою мобільністю, застосуванням далекобійної зброї та стрімким поширенням бойових дій означає, що сусідні до зони конфлікту регіони швидко потрапляють у зону ризику. Відтак, передача справ до суду, що географічно близький до зони небезпеки, є неефективною і потенційно небезпечною. Такий підхід міг би бути виправданим у ситуаціях надзвичайного стану, спричиненого природними катастрофами чи іншими подіями немілітарного характеру, однак він є неприйнятним у контексті військової агресії. Відтак в умовах воєнного стану ухвалення рішень повинно відбуватися з урахуванням реального безпекового контексту та ризиків у конкретному регіоні [204, с.454].

Погоджуючись із цією точкою зору водночас хочемо додати, що при внесенні змін до цієї норми законодавець підійшов більш помірковано, визначивши не тільки воєнний стан, як НПР під час якого норма є застосовною, але й зазначивши, що ці дії можливі «під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами». У розділі ж IX КПК України, він обмежив специфіку здійснення кримінального провадження виключно умовами воєнного стану, що є не дуже логічним. Адже у разі зміни або виникнення іншого НПР законодавство знову доведеться змінювати не проактивно, а реактивно. Хоча більшість факторів, які впливають на специфіку кримінального провадження у різних НПР є тотожними.

Вчені звертають увагу на такі важливі питання в контексті забезпечення судового розгляду кримінальних проваджень, як доцільність розгляду справи, переданої в інший суд, заново та необхідність повернення до попереднього суду у разі поновлення його роботи до завершення розгляду. Справедливо констатується, якщо розгляд справи в новому суді здійснюється іншим суддею, тоді, з метою дотримання принципу безпосередності судового розгляду, провадження необхідно розпочинати з початку. Якщо ж суддя, який розглядав справу, був переведений до іншого суду разом із переданими справами, він має правові підстави продовжити розгляд з того етапу, на якому він зупинився до зміни підсудності [14, с.29].

У ст. 23 КПК України визначається засади безпосередності дослідження показань, речей і документів. Її дотримання забезпечує належну перевірку і оцінку доказів судом. Водночас є низка складних питань під час реалізації цієї засади в умовах НПР.

Через обстріли, бойові дії, окупацію або руйнування інфраструктури, переміщення осіб на інші території, виїзду за кордон учасники кримінального провадження (свідки, потерпілі, експерти, обвинувачені) можуть бути позбавлені можливості з'явитися до суду. А часто складнощі представляє навіть встановлення їхнього місцезнаходження. Згідно ст. 12-1 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», якщо остання відома адреса місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи учасників справи знаходиться на тимчасово окупованій території, суд викликає або повідомляє учасників справи, які не мають електронного кабінету, про дату, час і місце першого судового засідання у справі через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за двадцять днів до дати відповідного судового засідання [175]. Варто зауважити, що сама лише наявність у матеріалах кримінального провадження інформації про місце проживання особи на тимчасово окупованій території не є достатнім доказом того, що ця особа й досі перебуває на відповідній території. Цілком можливо, що учасник провадження вже залишив окупаційну зону та наразі

проживає на підконтрольній Україні території. У такому випадку формальне повідомлення про виклик через оголошення не забезпечує в повному обсязі реалізацію її процесуальних прав. З огляду на це, доцільним видається також застосування механізмів уточнення місцезнаходження особи, зокрема, шляхом звернення до реєстру внутрішньо переміщених осіб.

У випадку, коли учасник кримінального провадження перебуває за межами України, відповідно до ч. 7 ст. 135 Кримінального процесуального кодексу України, повістка про його виклик має вручатися в порядку, передбаченому міжнародним договором про правову допомогу, що ратифікований ВРУ. Якщо ж такий договір відсутній, вручення здійснюється через дипломатичні або консульські установи України [88].

Розуміючи такі виклики, законодавець визначив у ч. 11 ст. 615 КПК України: «Показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації».

Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації» [88].

Зазначені вимоги дійсно певною мірою дозволяють забезпечити можливість безпосереднього, хоча і певною мірою усіченого дослідження показань, у випадках, коли допитати у подальшому суб'єкта не видається можливим.

Наприклад, у вирокі Криворізького районного суду Дніпропетровської області від 14.07.2022 у справі № 197/161/22 зазначається, що потерпіла та свідок на теперішній час перебувають за межами України внаслідок евакуації,

обумовленої запровадженням воєнного стану. Водночас, допит малолітньої потерпілої та малолітнього свідка відбувся у межах досудового розслідування кримінального провадження із дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства щодо допиту малолітніх осіб. Їхні показання зафіксовані засобами відеозапису, який зберігається на оптичному диску. При оцінці зазначених доказів суд керується ч. 11 ст. 615 КПК України, яка передбачає можливість використання у судовому провадженні показань свідків або потерпілих, включаючи одночасний допит декількох уже допитаних осіб, якщо такі допити проведені в умовах воєнного стану й були зафіксовані за допомогою технічних засобів відеозапису. Крім того, суд підкреслює, що загальна засада безпосередності не є абсолютною та може адаптуватися залежно від конкретної ситуації. Такий підхід відповідає правовій позиції ВС, викладеній у постанові від 19 листопада 2019 року у справі № 750/5745/15-к [30].

Справедливою є критика та побоювання щодо окремих положень зазначеної норми, які висловлюються науковцями. І. В. Гловюк наголошує, що передбачена у ч. 11 ст. 615 КПК України процедура є доречною лише якщо немає можливості здійснити депонування показань у порядку ст. 225 КПК України; у разі відмови від давання показань в суді за ст. 63 Конституції України, такі показання не можуть бути використані [43].

Складним є і питання унеможливлення проведення перехресного допиту у таких випадках, адже він є важливою складовою права на захист. Одним із ключових елементів права на захист, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є право сторони захисту ставити питання свідкові протилежної сторони – перехресний допит. Невикористання цієї процесуальної можливості внаслідок відсутності особи, яка дала показання, об'єктивно обмежує повноцінність реалізації захисту та унеможливорює виявлення суперечностей, уточнення обставин, перевірку достовірності свідчень.

У ч. 11 ст. 615 КПК не уточнюється, у яких саме випадках особа вважається такою, що «не може бути допитаною». Відсутність на території

України сама по собі не виключає можливості участі особи у засіданні через відеозв'язок, електронні сервіси чи інші комунікаційні засоби. Це відкриває простір для зловживань або надмірно формального підходу до визнання особи такою, що є «недоступною». Тобто у кожному з таких випадків повинна бути оцінена потенційна можливість допиту у суді. А з урахуванням того, що забезпечення участі свідків обвинувачення покладається на сторону обвинувачення, від її ефективних дій або обґрунтування неможливості проведення допиту такої особи, що має бути підтверджено відповідними даними, залежатиме допустимість їх як доказів у кримінальному провадженні

Проблемним питанням у таких випадках є те, що сторона захисту, на відміну від сторони обвинувачення, втрачає фактичний контроль над важливою частиною процесуального доказування, адже не має змоги поставити запитання, запропонувати уточнення чи оскаржити обставини, які стали підставою для таких показань. Це певною мірою обмежує змагальність процесу та рівність процесуальних прав сторін.

Використання показань відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України є виправданим винятком у надзвичайних умовах, проте воно не повинно перетворюватися на норму, що підміняє основні процесуальні гарантії. Це положення має застосовуватись з урахуванням суворих критеріїв: встановлення обґрунтованої неможливості участі свідка/потерпілого в суді або у дистанційній формі; документального підтвердження причин відсутності; доведення неможливості проведення допиту за ст. 225 КПК України; фіксація усіх доказових дій у присутності захисника (для підозрюваних) з чітким дотриманням прав усіх сторін.

Пропонується наступне уточнення до ч. 11 ст. 615 КПК України: «Використання показань, отриманих у такий спосіб, допускається виключно у випадках, коли доведена об'єктивна неможливість особистої участі особи в судовому засіданні, зокрема й за допомогою відеоконференції, а також неможливість їх допиту у порядку ст. 225 цього Кодексу».

В. А. Завтур звертає увагу на іще один аспект таких показань. Проведення допитів у порядку частини 11 статті 615 КПК України не може

вважатися повноцінним і надійним компенсаційним інструментом, особливо у випадках, коли ініціатором таких процесуальних дій виступає не сторона обвинувачення, а інші учасники кримінального провадження, зокрема сторона захисту, потерпілий або представник юридичної особи. Якщо, наприклад, захисник вважає за необхідне допитати певного свідка чи потерпілого, він має подати відповідне клопотання в порядку статті 220 КПК України.

Однак, згідно з п. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України, слідчий або прокурор має право відтермінувати розгляд таких клопотань, у тому числі поданих на підставі ст. 220 КПК, на строк не більше 15 днів після припинення дії воєнного стану. Таким чином, у період дії надзвичайного правового режиму одним із небагатьох фактично доступних способів отримання показань від свідків чи потерпілих залишається ініціатива органу досудового розслідування, а не сторони захисту. Це обмежує можливості повноцінного здійснення права на захист і доступу до процесуальних засобів доказування [63, с.150].

Ще одним важливим аспектом діяльності судів в умовах воєнного стану є необхідність забезпечення спеціалізації судів щодо розгляду окремих категорій проваджень, зокрема, щодо воєнних злочинів.

У 2023 році було розроблено законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження спеціалізації суддів з розгляду військових кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Зокрема, у ньому передбачено, що «Судді (суддя), уповноважені здійснювати кримінальне провадження у справах про військові кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, обираються з числа суддів відповідного суду зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше п'яти років і можуть бути переобрані повторно». Такими суддями можуть бути обрані судді «із досвідом здійснення кримінального провадження у суді» [162]. Однак дотепер зазначений

законопроект не прийнятий. Така спеціалізація є надзвичайно актуальною, зважаючи на складність та специфіку зазначених справ.

Правниками на рівні професійних дискусій розглядалися і питання створення Вищого спеціалізованого воєнного суду. Наводиться наступна аргументація щодо доцільності створення такого.

Суддя у межах спеціалізованого воєнного суду володітиме необхідними знаннями та навичками, систематично поглиблюватиме свою експертизу і підвищуватиме кваліфікацію саме у сфері воєнного права, що відзначається високою складністю. У свою чергу, судова система в цілому набуде більшої послідовності та стабільності в ухваленні рішень, а також сприятиме формуванню правової визначеності. Досягнути цього значно легше в умовах діяльності окремого, спеціалізованого суду.

Високий рівень фахової підготовки суддів такого суду забезпечить оперативний і якісний розгляд справ, що має велике значення в контексті потужного суспільного запиту на справедливе правосуддя.

Ще одним важливим аспектом є питання безпеки. Справи, пов'язані з воєнними злочинами, завжди матимуть широкий суспільний резонанс. Варто враховувати, що кримінальне законодавство поширюється на всі сторони збройного конфлікту, отже, на лаві підсудних можуть опинитися й українські військові, якщо буде доведено порушення ними законів і звичаїв війни. У таких обставинах можливий тиск на суддів, і тільки за умов забезпечення належного порядку в суді, фізичної безпеки учасників процесу та головуючого судді, можна гарантувати об'єктивний і неупереджений розгляд. Забезпечити такі заходи безпеки значно легше в умовах функціонування окремого спеціалізованого воєнного суду, ніж у рамках звичайної місцевої установи загальної юрисдикції [83].

На нашу думку, з урахуванням значної кількості воєнних злочинів довгострокової перспективи притягнення винуватих осіб до відповідальності, триваючої війни більш ймовірним вбачається запровадження спеціалізації суддів місцевих та апеляційних судів.

По-перше, розгляд справ про воєнні злочини вимагає ґрунтовних знань у сфері міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, а також розуміння норм Женевських конвенцій, практики Міжнародного кримінального суду та рішень інших міжнародних інституцій. Судді повинні не лише орієнтуватися у внутрішньому законодавстві, а й мати здатність застосовувати міжнародні правові норми у вітчизняній правовій системі.

По-друге, ми вже спостерігаємо процес пріоритезації кримінальних проваджень, пов'язаних з воєнними злочинами, що супроводжується визначенням спеціалізації серед слідчих і прокурорів. Цей процес спрямований на забезпечення ефективного, професійного і якісного розслідування найтяжчих злочинів. Логічним продовженням цієї тенденції є впровадження спеціалізації суддів.

Спеціалізовані судді зможуть забезпечити послідовність і єдність судової практики, підвищити ефективність судового розгляду та зміцнити довіру суспільства до судової влади. Більше того, така спеціалізація є вагомим кроком на шляху до зміцнення верховенства права та відповідальності за порушення гуманітарного законодавства, особливо в умовах повномасштабної збройної агресії.

Варто також звернутися до особливостей участі сторони захисту у доказуванні в умовах НПП. Право на захист та справедливий судовий розгляд не може бути обмежено за екстраординарних обставин. Розуміючи це, а також той факт, що в умовах воєнного стану діяльність адвокатів супроводжується також низкою особливостей, пов'язаних із безпековими умовами, можливими переміщенням адвокатів, військовою службою тощо у ч.12 ст. 615 КПК України передбачено обов'язок дізнавача, слідчого, прокурора забезпечити участь захисника у проведенні процесуальних дій у разі неможливості його прибуття із застосуванням технічних засобів – дистанційно [88]. Відповідно дистанційна участь може бути забезпечена і в судовому розгляді. Натомість Т.О. Лоскутов логічно звертає увагу на ефективність такого захисту. Вчений зазначає, що справі ЄСПЛ «Тарасов проти України» наголошується, що право обвинуваченого на ефективну участь у судовому розгляді, згідно зі

статтею 6 ЄКПЛ, передбачено не лише фізичну присутність у залі суду, а й можливість слухати хід процесу та стежити за його перебігом, що є невід'ємною складовою принципу змагальності судового процесу та впливає. У цьому контексті «ефективна участь» означає, що особа повинна мати змогу передавати своїм захисникам власну версію подій, вказувати на твердження, з якими вона не погоджується, і повідомляти про будь-які обставини, які мають значення для її захисту. Він констатує, що навіть в умовах воєнного стану прийняття судом рішення про дистанційну участь обвинуваченого у судовому засіданні без його згоди свідчить про нехтування державою «легітимними очікуваннями» цієї особи щодо реалізації її права на повноцінну участь у процесі, що є невід'ємною складовою права на справедливий судовий розгляд [98, с.95].

Вчені звертають увагу й на інші проблемні аспекти дистанційної участі захисника. В. М. Кіяниця та К. О. Гунько зауважують, що законодавча увага до питання конфіденційності спілкування між захисником і підзахисним у межах дистанційного кримінального провадження є недостатньою, хоча це критично важливий аспект не лише для гарантування конституційних прав і свобод особи, а й для забезпечення ефективного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків [73, с.469].

М. І. Пашковський вказує на ризики для дотримання принципу неупередженості та недопущення впливу на особу, яка дає свідчення або показання, якщо така особа перебуває на значній відстані від свого захисника (в іншому місті, регіоні чи області), вона може стати вразливою до фізичного або психологічного тиску з боку слідчих, працівників правоохоронних органів, прокурорів чи навіть зацікавлених осіб [141, с.144].

Не менш актуальним є питання щодо зміни захисника, у випадку його призову на військову службу. Відповідно до ст. 7 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» військова служба є несумісною з адвокатською діяльністю, і у разі виникнення таких обставин адвокат протягом 3-х днів повинен подати відповідну заяву про зупинення такої діяльності [159].

С. Б. Фомін зазначає, що у таких випадках суд повинен індивідуально оцінювати кожен ситуацію, щоб ухвалити обґрунтоване рішення щодо відкладення розгляду чи призначення іншого захисника, навіть якщо обвинувачений цього не бажає. Якщо у суду виникають побоювання, що затримка розгляду кримінального провадження через відсутність адвоката, який перебуває на військовій службі, може призвести до порушення розумних строків, слід враховувати положення статті 28 КПК України, чіткі критерії визначення розумності строків, які повністю узгоджуються з підходами Європейського суду з прав людини. Одним із таких критеріїв є поведінка учасників кримінального провадження, включно з обвинуваченим [185].

Ще одним важливим аспектом участі сторони захисту в умовах воєнного стану, на який ми не можемо не звернути увагу є ефективність захисту у провадженнях щодо воєнних злочинів. Знову-таки, як і для інших суб'єктів доказування активність адвоката передбачає його глибоку обізнаність у нормах міжнародного гуманітарного права, правилах ведення війни та ін. Крім того, існують й інші ризики забезпечення ефективного права на захист по цим категоріям кримінальних проваджень: брак розуміння важливості забезпечення належного правового захисту для обвинувачених у вчиненні воєнних злочинів; тиск на адвокатів у справах цієї категорії, адже суспільна думка нерідко асоціює справедливість із суворими покараннями, а не з дотриманням процесуальних стандартів; прогалини у законодавстві, які створюють правову невизначеність і ускладнюють адвокатам ефективну роботу; проблеми асоціації адвокатів з клієнтами та ін. [157].

Одним із першочергових напрямів є професійна спеціалізація адвокатів, які працюють у справах щодо воєнних злочинів. Такі справи вимагають не тільки ґрунтовних знань у галузі кримінального процесуального права, а й глибокого розуміння міжнародного гуманітарного та кримінального права, зокрема положень Женевських конвенцій, Римського статуту, практики Міжнародного кримінального суду. У цьому контексті доцільним є створення системних програм підвищення кваліфікації, орієнтованих на поглиблене вивчення зазначених правових норм та інструментів.

Також необхідним є формування пулу спеціалізованих адвокатів, які володіють практичними навичками роботи з доказовою базою, що має особливості збору в умовах збройного конфлікту. У контексті сучасної правової доктрини, спеціалізація адвокатів розглядається як прояв професійної адаптації до складної категорії справ, що відповідає принципу якості правової допомоги як одного з елементів права на справедливий суд (згідно з прецедентною практикою ЄСПЛ).

Адвокати, які здійснюють захист у справах щодо воєнних злочинів, повинні мати належні гарантії незалежності та захищеності від будь-яких форм впливу. Це передбачає не лише декларативне закріплення незалежності в законодавстві, а й створення механізмів захисту від публічного чи професійного тиску.

Доцільним є розроблення спеціальних процедур реагування на випадки тиску, погроз чи дискредитації адвокатів, що беруть участь у таких провадженнях, з боку правоохоронних органів, громадськості чи медіа.

Законодавча база у сфері кримінального переслідування за воєнні злочини в Україні потребує істотного оновлення. Варто внести зміни до КПК України, які стосуються особливостей збирання та оцінки доказів, забезпечення безпеки учасників процесу та гарантування рівності сторін у цих специфічних категоріях справ.

Для підвищення якості захисту в провадженнях щодо воєнних злочинів важливе значення має міжсекторальна співпраця. Це передбачає взаємодію адвокатів із міжнародними правозахисними організаціями, академічними інституціями, а також із експертами у сфері міжнародного гуманітарного права.

Таке партнерство дозволяє забезпечити доступ до фахової підтримки, аналітичних матеріалів, практики міжнародних судів, що в цілому сприяє формуванню ефективної захисної стратегії, відповідної до міжнародних стандартів.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

2.1. Огляд місця події в умовах надзвичайних правових режимів

Огляд місця події є напевно найбільш розповсюдженою СРД, яка проводиться у більшості кримінальних проваджень з огляду на низку факторів, що стосуються його юридичної природи, доказового значення, а також значення його результатів в побудові подальшої слідчої стратегії.

Огляд місця події – це СРД, яка проводиться з метою безпосереднього виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину, предметів, документів та іншої інформації, що має значення для кримінального провадження (ст. 237 КПК України). Він є основною формою отримання первинної доказової інформації та від часу його проведення після вчинення кримінального правопорушення багато у чому залежить збереження слідової інформації, речових доказів, які відіграють у подальшому ключове значення при розслідуванні.

Огляд місця події є основним джерелом фізичних, речових, електронних доказів: сліди крові, ДНК, біологічні зразки; знаряддя злочину, залишені предмети; цифрові носії інформації ; сліди взуття, транспорту, рук, нігтів тощо; пошкодження на об'єктах тощо.

Фактологічна база, сформована внаслідок огляду, дає змогу відтворити хронологію подій та встановити істотні обставини в рамках ст. 91 КПК України. При цьому слід враховувати, що «Місце події, як об'єкт огляду, завжди являє собою складну та неповторну систему різноманітних за своїми якостями та характеристиками предметів та інших матеріальних утворень (територія підприємства, житлове помешкання, магазин, автомобільна магістраль, пасажирський вагон, лісовий масив тощо)» [126, с.15].

У контексті воєнного стану огляд місця події набуває ще більшого значення: використовується для документування наслідків бойових дій, ракетних ударів, бомбардувань; є критичним для розслідування воєнних

злочинів, злочинів проти людяності; забезпечує фіксацію фактів для майбутніх міжнародних проваджень, у тому числі в МКС.

Наприклад, саме за результатами оглядів місць ударів по цивільним об'єктам у Бучі, Ізюмі, Маріуполі були зібрані ключові докази, які стали предметом розслідувань ОПП, МКС, UNITAD, Bellingcat.

Дослідження огляду місця події умовах надзвичайних правових режимів може стати тематикою окремого комплексного дослідження, ми ж спробуємо у межах цього підрозділу окреслити найбільш суттєві аспекти цієї СРД як одного з основних засобів доказування.

Г. К. Тетерятник справедливо зазначає: «На ситуації СРД, їх організацію та проведення можуть впливати фактори, які залежать від: 1) виду надзвичайної ситуації: ситуації техногенного характеру; ситуації природного характеру; надзвичайної ситуації воєнного характеру; надзвичайної ситуації соціально-політичного характеру; надзвичайної ситуації гібридного характеру; 2) створюваних загроз для життя та здоров'я людей: в обстановці, що створює небезпеку для учасників СРД (у зоні збройного конфлікту, під час обстрілів, у «сірій» зоні, у зоні триваючого стихійного лиха); в обстановці, що не становить небезпеку для учасників СРД; 3) впливу надзвичайної ситуації на масове травмування та загибель людей: існування надзвичайної ситуації, яка призвела до масового травмування та загибелі людей; відсутність надзвичайної ситуації, яка призвела до масового травмування та загибелі людей; 4) характеру та особливостей вчинених кримінальних правопорушень: пов'язані із терористичною діяльністю; пов'язані зі збройним конфліктом (внутрішнім, зовнішнім, гібридним); пов'язані із використанням спеціальних засобів для вчинення кримінальних правопорушень (зброї, вибухових пристроїв, засобів хімічного, радіологічного ураження тощо); пов'язані із масовими безпорядками; пов'язані із вчиненням воєнних та військових злочинів тощо» [215, с.278].

З початком широкомасштабного вторгнення, масовості обстрілів, значної кількості вчинення воєнних злочинів, значна увага практиків та науковою спільноти прикута саме до організації ОПП.

У ст. 237 КПК України встановлюються загальні процесуальні вимоги до проведення ОМП, у ст. 615 КПК України визначені специфічні норми, з урахуванням вимог воєнного часу. Зокрема, до них належать наступні:

- можливість проведення огляду без понятих (п. 1 ч. 2 ст. 615 КПК України), у випадках, коли залучення понятих є об'єктивно неможливим (наприклад, унаслідок бойових дій, евакуації цивільного населення, обмеженого доступу до території), або створюється реальна загроза життю чи здоров'ю понятих унаслідок обстрілів, замінування або повторних ударів тощо, СРД може проводитися без понятих. У тому числі, це стосується проведення ОМП в житлі чи іншому володінні особи, у такому разі передбачено обов'язкову технічну фіксацію ходу та результатів огляду, зокрема – безперервний відеозапис, якщо його застосування є можливим з міркувань безпеки;

- можливість фіксування ОМП доступними технічними засобами з подальшим складанням протоколу протягом 72 годин.

Організація проведення ОМП в умовах надзвичайних правових режимів залежатиме, у першу чергу, від безпекової ситуації на території, на якій планується проведення цієї СРД, що визначатиметься з урахуванням наближеності очагів надзвичайної ситуації, стихійного лиха, зони ведення активних бойових дій, оперативної обстановки на конкретний момент проведення СРД.

Вчені справедливо зазначають про те, що результативність ОМП залежатиме від «своєчасності, повноти й об'єктивності, забезпеченні єдиного керівництва, чіткої організації й планомірності проведення, цілеспрямованості, ефективного використання науково-технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення слідів та інших об'єктів, використання можливостей оперативно-розшукових підрозділів, взаємодії з іншими правоохоронними, державними органами та їх окремими службами [193, с.146].

Підготовка до огляду в зоні бойових дій або ураженої інфраструктури потребує координації з ДСНС, ЗСУ, військовими адміністраціями та іншими органами місцевої влади. Нерідко виникає необхідність евакуації тіл,

розчищення завалів. ОМП не може відбуватися без узгодження з органами безпеки, інженерною розвідкою тощо. Склад та кількість осіб, які залучаються до проведення ОМП буде залежати від особливостей обстановки, наслідків, необхідності рятування людей, майна тощо. Ми не будемо детально зупинятися на питаннях складу таких груп, способах роботи на місцях подій, адже для цього створюється відповідний штаб, який у кожній конкретній ситуації визначає сили, засоби та тактику проведення ОМП та пов'язаних із цим робіт евакуаційного, рятувального та ін. спрямування. Спробуємо розглянути найбільш спільні, на нашу думку, аспекти проведення цієї СРД в умовах ННР.

На щойно деокупованих територіях, а також у зонах активних бойових дій, головним є питання безпеки учасників ОМП. Часто огляд проводиться у присутності військових, саперів, з відповідними засобами особистої безпеки тощо. До принципів здійснення ОМП з метою забезпечення максимального отримання доказової бази слід віднести оптимальну взаємодію між слідчими групами, військовими, органами місцевої влади, іншими суб'єктами, які прибувають на місця подій з моменту деокупації з метою мінімізації «засмічення» місць події, оптимального виявлення і правильного процесуального оформлення, вилучення доказів, особливо на місцях дислокації ворожих сил, незаконних органів влади, їх штабів, створених місць несвободи, катівень тощо.

Науковці, розглядаючи особливості проведення ОМП на деокупованих територіях, більшість з яких знаходяться у безпосередній близькості від зони акти бойових дій, вказують на ризики обстрілу артилерійською зброєю (в залежності від наближеності ворога), атак FPV-дронів (які також дуже активно застосовуються на сьогоднішній день силами ворога), повторних ракетних обстрілів [192, с.302].

Слід зауважити, що на сьогоднішній день дослідники доводять, що рф подвійні удари використовуються саме як тактика військової агресії, спрямована на спричинення більшої кількості жертв ракетними ударами, зокрема, серед служб, які прибувають на місця первинних обстрілів для

ліквідації та фіксування їх наслідків (ДСНС, поліція, швидка допомога тощо). Так, у дослідженні Truth Hounds «Каскад жорстокості: Аналіз тактики російських подвійних ударів в Україні» верифіковано 36 випадків подвійних ударів, завданих РФ з початку повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 року до 31 серпня 2024 року за такою методологією: 1) точне визначення місць обох ударів; 2) інтервал не менше п'яти хвилин між первинним і вторинним ударами по одній і тій самій території, а також прибуття й розгортання служб швидкого реагування. Аналітиками доводиться, що такі дії ворога полягають у тому, що перший удар може бути спрямований на цивільний об'єкт або на військову ціль, а другий, що йде слідом за першим через декілька хвилин чи годин, націлений на рятувальників, медиків та інших осіб, які надають допомогу постраждалим після першого удару, ці атаки викликають паніку і посилюють страждання серед цивільного населення та призводять до зростання кількості жертв [69, с.7,108].

Ще одним серйозним викликом при організації ОМП є щільна замінованість багатьох територій держави. За даними статистики Україна нині є найбільш замінованою державою світу. У 2024 році фахівці підраховали, що близько 156 тис. кв. км нашої території були потенційно заміновані, це становить приблизно 23% загальної території [51]. Це обумовлює ускладненість або неможливість доступу до деяких місць злочинів, на яких необхідним є проведення огляду.

Не менш складним є питання проведення ОМП на об'єктах, які потребують огляду одразу після деокупації. Більшість із них ворогом також оснащуються вибуховими пристроями, мінуються, причому такі мінування мають складні схеми, що обумовлює довго тривалість робіт вибухотехніків з ліквідації, знешкодження таких пристроїв. При роботі з трупами, які знаходяться на деокупованих територіях також залучаються вибухотехніки, адже підлість ворога сягає того, що трупи також оснащуються вибуховими пристроями.

У наукових рекомендаціях констатується, що для забезпечення безпеки СОГ та запобігання можливим остаточним руйнуванням приміщень і споруд,

пошкодженим унаслідок вибуху, під час огляду цих приміщень необхідно надавати перевагу використанню дистанційних засобів фото-, відеозйомки, особливо всередині масивних об'єктів [134].

Таким чином, планування і організація, підготовчий етап ОМП в умовах НПР потребують стратегічної оцінки обстановки на місці кримінального правопорушення, визначення ризиків для СОГ та інших учасників СРД, комплексного підбору сил, засобів, потрібного часу для її проведення. Хоча пріоритетним залишається забезпечення безпеки членів СОГ та інших учасників СРД в умовах НПР, збирання та належне фіксування доказів з дотриманням визначеної КПК України процедури є також важливим для забезпечення перспектив притягнення до відповідальності винуватих осіб.

Вчені також зазначають про необхідність розробок з використання роботизованих систем, які здатні забезпечити автоматизоване фіксування обстановки на місці події, здійснити збирання необхідних речових доказів, в умовах, що є потенційно небезпечними для життя та здоров'я учасників СРД [192, с.302]. Однак використання таких технічних розробок повинно бути забезпечене і на нормативному рівні. На сьогоднішній день КПК України не передбачає порядку використання таких засобів саме для збирання доказів. Натомість широке використання сучасних криміналістичних розробок в частині криміналістичної техніки, які уже сьогодні використовуються під час ОМП свідчить про перспективність цього напрямку у збиранні доказів на місцях подій в умовах НПР.

Зокрема, останні 5 – 7 років вітчизняними вченими та практиками звертається увага на застосування методу 3D-сканування, яка представляє собою фіксацію криміналістично значущої інформації у формі виготовлення 3D моделі з повним, детальним і об'єктивним відображенням слідової картини й обстановки злочину та забезпечення вирішення інших завдань [60, с.315]. У ході використання такого способу створюється наочний образ (зображення) відсканованого об'єкта, воно є об'ємним та передає всі основні розмірно-просторові ознаки оригінального об'єкта, що наближує його з об'ємними

матеріальними копіями, які створюються в результаті застосування предметної форми фіксації [75, с.204-205].

І. М. Вигівський справедливо підкреслює переваги використання цього методу і в частині скорочення часу проведення оглядів, перебування правоохоронців у небезпечних місцях, можливості детального фіксування місцевості та розміщених на ній об'єктів у тривимірному просторі, з можливістю подальшого визначення розмірних характеристик територій, об'єктів, висока деталізація та фіксація геометричних форм (поверхонь) без викривлень; точність фіксації місця розташування людей і предметів на різних відстанях й можливість здійснення сканування при недостатньому освітленні чи за його відсутності; наявність додаткових функцій (зокрема, можливості створення анімацій, планів, проєкцій, розрізів об'єкта) мобільність, багатофункціональність програмного забезпечення та простота процедури використання [22, с.536-537].

Слід зауважити, що сьогодні в усьому світі аналізуються питання використання цієї технології. Зокрема, хочемо навести дослідження Reaz Ahmad «Robots to tape crime scenes», у якому аналізуються методи, методики, навички та методи, що використовуються експертами з огляду місця події з понад 40 поліцейських дільниць Англії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії, США щодо огляду місця події, а також проєктується майбутнє науки про місце злочину в галузі автоматизації, робототехніки та штучного інтелекту. Вчений зазначає, що у найближчій перспективі можливим буде створення за допомогою 3D-сканування, штучного інтелекту та робототехніки максимально наближеної до реальності картини місця злочину, яку можна буде демонструвати у суді під час розгляду кримінальних проваджень. Окрім допомоги суддям та присяжним у залі суду, система може дозволити слідчим повторно візуалізувати місця злочину такими, якими вони були під час первинного огляду. Інформацію можна було б зібрати наступними способами: слідчий на місці злочину міг би встановити заздалегідь визначений шлях для сканування, записуючи відео високої чіткості з кутом 360° під час його руху. Або ж ним можна було б керувати за допомогою пульта дистанційного

керування Bluetooth, смартфона чи планшета. Як варіант, сканер з роботом міг би використовувати ультразвукові, рухові та інфрачервоні датчики для навігації по місці події та самостійної фото- та відео зйомки [10].

Важливими є й перспективи запровадження подібних технологій у діяльність вітчизняних органів досудового розслідування, особливо при збиранні і фіксації доказів в умовах НПР.

Хоча на теперішній час 3D-сканування уже використовується для розслідування злочинів в умовах воєнного стану, особливо тих, які пов'язані із обстрілами об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, масовою загибеллю людей тощо, втім необхідним, на нашу думку, є визначення вимог до її застосування у кримінальному процесуальному законодавстві.

Зокрема. О.М. Дуфенюк та О. І. Марко пропонували доповнити ч. 7 ст. 237 КПК України, прямо зазначивши можливості використання 3D-сканування при здійсненні огляду, використання 3D-моделі як додатка до протоколу огляду [60, с.315].

Актуальним у розрізі досліджуваного питання є дослідження, яке провів та оприлюднив А. В. Коваленко: «На питання чи існують, за чинного КПК України, юридичні підстави для застосування новітніх науково-технічних засобів фіксації доказової інформації (наприклад, 3D-сканування) респонденти (слідчі, прокурори, адвокати, судді, науковці) дали таку відповідь: 64,5% зазначили, що КПК України не містить закритого переліку способів та форм фіксації доказової інформації, тому застосовуватися можуть будь-які науково-обґрунтовані технічні засоби, за умови їх належного відображення у протоколі процесуальної дії; 5,5% схиляються до думки, що допускається використання лише тих способів та форм фіксації доказової інформації, які прямо названі КПК України (фото, відеозйомка, опис, виготовлення відбитків чи зліпків тощо)». Вчений пропонує наступний процесуальний алгоритм застосування 3D-сканера під час досудового розслідування: залучення кваліфікованого спеціаліста; повідомлення усіх учасників процесуальної дії про факт застосування 3D-сканера, сутність технології та мету її використання, кваліфікацію спеціаліста; зазначення у вступній частині протоколу факту

застосування 3D-сканера, його моделі, серійного номера, найменування й версії програмного забезпечення, даних та рівня кваліфікації спеціаліста; паралельне застосування класичних способів фіксації: вербальної (опис об'єкта у протоколі), наочно-образної (фото-, відеозйомка) та, за потреби, предметної; зазначення у заключній частині протоколу переліку об'єктів, які були відскановані, та способу закріплення виготовлених 3D-моделей (запис на лазерний диск, USB-диск тощо. При цьому він наголошує не тільки на позитивних аспектах використання технології у доказуванні для сторони обвинувачення, але й вказує на позитивні аспекти для сторони захисту: нова технологія, яка забезпечить ефективність досудового розслідування (залежно від обраної захистом стратегії); висока точність вимірів та фіксації, яка може конфліктувати з результатами застосування «класичних» методів на озброєнні органів досудового розслідування; можливі аргументи щодо відсутності правового регулювання/сертифікації обладнання/судової практики тощо; презентація доказів у судовому провадженні – якісно новий ступінь візуалізації [77].

Таким чином, ми бачимо два можливих підходи у врегулюванні процедури використання 3D-сканерів для збирання та фіксації доказів (особливо актуальних в умовах НПР): перший – шляхом оформлення у протоколі СРД використання їх технічних засобів, другий – шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Вважаємо за доцільне висловити свою думку щодо цих підходів. Хоча ч. 7 ст. 237 КПК України передбачає можливість технічної фіксації під час огляду місця події, у ній згадується 3D-сканування окремо, а отже, залишається питання про належність і допустимість даних, отриманих за допомогою цієї технології як доказів. Це створює у перспективі можливості для оскарження допустимості доказів Зокрема стороною захисту, може ставитися під сумнів правомірність застосування 3D-сканування, через відсутність його прямого визначення у КПК Україні, не менш складним є питання сертифікації обладнання та відсутності процесуального алгоритму. Відсутність єдиних стандартів фіксації, зберігання та презентації результатів

3D-сканерів може спричинити втрату достовірності або автентичності таких моделей, або спотворення під час їх відтворення у суді. Практика МКС та судів країн ЄС також підтверджує, що використання новітніх технологій потребує чіткої правової регламентації задля забезпечення прозорості доказового процесу та дотримання права на справедливий суд.

На нашу думку, все-таки доцільним є доповнення ч. 7 ст. 237 КПК України та виклад її у такій редакції:

«Під час проведення огляду місця події допускається застосування засобів тривимірного сканування (3D-сканування) із створенням відповідних електронних моделей, які можуть бути додані до протоколу як додаток. Про застосування таких засобів обов'язково зазначається у протоколі із зазначенням моделі пристрою, програмного забезпечення та ідентифікатора збереженого об'єкта».

Необхідним є також встановлення процесуального алгоритму, який доцільно передбачити на рівні спільного нормативного акту ОВП, МВС, ДБР, СБУ та НАБУ у вигляді інструкції про порядок застосування 3D-сканерів, яка серед іншого має містити вимоги обов'язок попередження всіх учасників процесуальної дії про застосування 3D-сканування; вимоги до внесення інформації до протоколу: модель, серійний номер, софт, автор; формати передачі та зберігання моделей (наприклад, архівування з хеш-кодом).

Доцільним вбачається і внесення змін до ст. 290 КПК України щодо відкриття матеріалів стороні захисту: передбачити, що електронні 3D-моделі є частиною матеріалів досудового розслідування, підлягають наданню стороні захисту у форматі, що дозволяє повноцінний перегляд та перевірку.

Потрібним є також розроблення технічного стандарту або ДСТУ, на зразок: «Технології кримінального провадження. Вимоги до 3D-фіксації місця події. Технічні та процедурні положення».

Таким чином, регламентоване впровадження 3D-сканування у кримінальний процес підвищить якість, достовірність, об'єктивність розслідування, зменшить навантаження при проведенні ОМП та інших СРД та

підвищить допустимість використання таких даних як доказів у кримінальному провадженні.

З метою забезпечення фіксування доказової інформації під час ОМП в умовах НПР на теперішній час активно застосовуються і БПЛА, яким відповідно до п. 23-1 ст. 1 Повітряного кодексу України є безпілотне повітряне судно та обладнання для дистанційного керування ним [142]. За допомогою БПЛА може здійснюватися фотографування, відеозапис, 3-D сканування території, людей, предметів, слідів та їх взаємного розташування, що суттєво зменшує помилки під час фіксації, що пов'язані з суб'єктивними чинниками при проведенні вимірювань, зменшує час всього процесу фіксування взаємного розташування об'єктів, їх окремих частин, слідів та іншої слідової інформації, що має значення при розслідуванні кримінального правопорушення. Вчені вказують на широке використання БПЛА у практиці іноземних правоохоронних органів, зокрема, відділом розслідування авіакатастроф Великобританії (AAIB) та Відділом розслідування нещасних випадків на залізничних рейсах Великобританії (RAIB) [15, с.108].

До інших переваг використання БПЛА вчені відносять: мінімізацію «забруднення» сторонніми слідами самого місця події, можливості первинного його дослідження (до виїзду СОГ), можливості здійснення фіксації об'єктів, які не є очевидно видимими, особливо на великих площах території чи у складнодоступних місцях [219, с.292], що є критично важливим в умовах НПР.

Крім того, сучасні БПЛА мають функціонал щодо моніторинга окремих об'єктів, зміни температурного режиму на них тощо. Їх використання є актуальним при розслідуванні кримінальних правопорушень під час стихійних лих, техногенних аварій, масових катастроф, в умовах воєнних дій. Зокрема, при пошуку та роботі на місцях масових поховань, з метою встановлення масштабів руйнувань, зон уражень і т. ін.

Водночас існує і низка проблем, пов'язаних із використанням БПЛА під час ОМП. По-перше, це складність застосування недалеко від зон активних бойових дій. По-друге, у певних випадках висока ймовірність порушення права на недоторканність приватного та особистого життя громадян; загроза

для життя та здоров'я, майна людей, у випадках падіння таких апаратів; недостатня нормативна регламентованість їх використання у кримінальному провадженні; відсутність єдиних правил реєстрації (сертифікації) [132, с.45-47].

Одним із ключових елементів проведення ОМП, особливо в умовах НПР, є точне визначення географічних координат локації СРД. Це має критичне значення як для забезпечення належної фіксації об'єкта огляду, так і для створення умов належного доказування обставин кримінального правопорушення в подальшому судовому розгляді.

Насамперед, встановлення і точна фіксація за допомогою технічних засобів і програм координат місця події дозволяє забезпечити точне просторове картографування територій, які стали об'єктами вчинення злочину чи об'єктами впливу надзвичайної події. Це, у свою чергу, створює можливість просторової реконструкції подій, дозволяє проводити ретроспективний аналіз стану місцевості до, під час та після події. В умовах бойових дій або техногенних катастроф така можливість набуває особливої значущості, оскільки саме порівняння стану території до та після події дозволяє отримати об'єктивну інформацію про спричинені наслідки.

Важливим інструментом у цьому контексті є можливість використання супутникових знімків та даних дистанційного зондування Землі, зокрема тих, які надаються Державним космічним агентством України, іншими національними або міжнародними структурами. Ці зображення дозволяють не лише візуалізувати місце події, але й зафіксувати його просторовий і технічний стан на певну дату, що забезпечує достовірність та об'єктивність доказування.

На практиці така інформація може використовуватись і використовується для:

- встановлення первинного стану об'єктів (будівель, споруд, інфраструктурних вузлів) до моменту їх зруйнування внаслідок надзвичайних ситуацій, аварій, ворожого обстрілу або іншої надзвичайної події;

- доведення обставин розташування об'єктів, які відповідно до міжнародного гуманітарного права не можуть бути законною ціллю для військового нападу, що є актуальним у процесі розслідування воєнних злочинів (наприклад, у справах, пов'язаних із обстрілами шкіл, лікарень, об'єктів критичної інфраструктури);

- підтвердження або спростування тверджень сторін провадження про характер пошкоджень, їх обсяг, причини та умови виникнення;

- встановлення хронології подій, що має значення при відтворенні обставин вчинення злочину або кваліфікації дій.

У розслідуванні воєнних злочинів, зокрема обстрілів цивільних об'єктів, встановлення напрямку обстрілу має ключове значення для ідентифікації джерела вогню, визначення сторони конфлікту, що здійснила атаку, а також для встановлення пропорційності, вибіркості та наявності військової необхідності, як критеріїв, що є визначальними у правовій кваліфікації дій як воєнного злочину згідно зі ст. 8 РС МКС.

З технічної точки зору, встановлення і доказування напрямку обстрілу може ґрунтуватися на: фіксації слідів влучання (воронки, сліди ударної хвилі на поверхнях, залишки боєприпасів); картографуванні координат усіх точок ураження з подальшою векторною реконструкцією; використанні 3D-сканування або БПЛА для збору точних візуальних даних щодо пошкоджень і географії ураження; використанні результатів балістичних експертиз та моделювання траєкторії снаряда; супутниковому моніторингу, який дозволяє підтвердити або спростувати факт переміщення озброєння, артилерії чи РСЗВ; напрямки, територію та рух ворожих військ, їх дислокацію тощо.

Все це разом з іншими доказами відіграє важливу роль в процесі доказування та ідентифікації джерела атаки. Встановивши координати та напрямок обстрілу, можливо з високим ступенем точності визначити територію, з якої здійснювався постріл, і, відповідно, підтвердити чи спростувати належність цієї території до однієї зі сторін збройного конфлікту. При оцінці вибіркості цілі (*distinction*), якщо встановлено, що обстрілу піддавалися виключно цивільні об'єкти, що не мали військового значення, це є

свідченням порушення принципу розрізнення, визначеного статтею 48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій.

Якщо за результатами аналізу координат, напрямку вогню, технічних характеристик використаного озброєння буде доведено надмірне застосування сили без належної військової цілі, це прямо вказуватиме на порушення ст. 51 ДП I, що є підставою для притягнення до відповідальності за воєнний злочин.

Картографічна візуалізація місць ураження та встановлення напрямку дозволяє співвіднести їх із заявами про переміщення військових підрозділів, офіційними пресрелізами чи іншими джерелами OSINT.

А також допомагає у верифікації свідчень потерпілих або очевидців. Наприклад, якщо мешканці вказують на звук пострілу з певного напрямку, а сліди удару підтверджують цей напрямок – це зміцнює доказову базу.

Крім того, зафіксовані координати місця події дозволяють: уникати плутанини щодо розташування об'єкта дослідження (особливо на відкритій місцевості або в умовах зруйнованої інфраструктури); узгоджувати дії між суб'єктами розслідування, зокрема між органами досудового розслідування, експертами, рятувальниками, фахівцями вибухотехнічних служб; передавати дані в автоматизовані системи обліку доказів та картографічного забезпечення, в тому числі міжнародним слідчим органам або моніторинговим місіям.

Наступне питання, яке потребує правового врегулювання та фокусування уваги під час проведення ОМП стосується проведення огляду трупів в умовах ННР. У ч. 1 ст. 237 КПК України визначена імперативна вимога щодо проведення огляду трупа з обов'язковим залученням судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта. Фактори, які впливають на необхідність диференційованого підходу до огляду трупів в умовах ординарних правових режимів та ННР полягають у тому, що в останній ситуації часто є складним і навіть недоцільним проведення такої СРД разом із ОМП. По-перше, це обумовлено факторами безпеки та необхідністю максимально оперативного проведення СРД. По-друге, часто – зі складнощами у залученні спеціалістів – судових медиків або лікарів, адже окрім загрози їх життю та здоров'ю часто

виникають саме проблеми організаційного характеру щодо залучення таких фахівців внаслідок віддаленості територій огляду від місць перебування лікарів, необхідності огляду значної кількості трупів. По-третє, специфіка НПР вказує на те, що огляд трупів може бути проведений одночасно з ОМП, необхідним може бути знезараження таких об'єктів. Наприклад, у випадках радіативного впливу під час техногенних аварій та катастроф, епідемій тощо.

Слід зауважити, що вченими при наданні пропозицій до КПК України не завжди враховується специфіка проведення ОМП та огляду трупа в умовах НПР. Відтак викликає заперечення пропозиція Г. В. Клепиковського, що огляд трупа може проводитися лише в межах інших оглядів, адже тіло в даному випадку буде виступати об'єктом огляду місця події, житла чи іншого володіння особи, а не окремою слідчою (розшуковою) дією, і особа, яка буде проводити необхідний комплекс процесуальних дій, буде чітко розуміти їхню специфіку та спосіб фіксування [74, с.164].

Певною мірою на особливості проведення цієї СРД звернена увага у Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України, затверджений спільним Наказом МВС України, МОЗ України, Офісу Генерального прокурора від 09 березня 2022 року № 177/450/46. У п. 1 розділу II передбачено, що огляд трупа працівниками закладів охорони здоров'я проводиться лише за умови відсутності загроз життю та здоров'ю таких працівників, згідно до п. 1 розділу III огляд трупа на місці його виявлення проводиться слідчим із залученням судово-медичного експерта або лікаря, а у разі неможливості огляду трупа на місці його виявлення (обстріли, проведення бойових дій тощо) огляд трупа здійснюється слідчим в бюро судово-медичної експертизи або іншому спеціально визначеному та облаштованому безпечному місці, із залученням судово-медичного експерта або лікаря з можливим подальшим направленням трупа для проведення судово-медичної експертизи (розтину) трупа [176].

Натомість, як справедливо зазначають вчені, до КПК України відповідні зміни не були внесені, а відносно до підзаконного НПА закон має вищу силу, то ж підтримуємо думку щодо необхідності внесення змін до КПК України [192, с.304-305].

Крім того, необхідним є внесення змін в частині моменту огляду трупа. Ст. 214 та ст. 615 КПК України передбачено, що єдиною ЄРДР, яка може бути проведена до внесення відомостей до ЄРДР або прийняття постанови про початок досудового розслідування є ОМП. Однак, коли огляд трупа здійснюється не на місці події, це становить окрему ЄРДР, яка може бути проведена виключно після проведення цих процесуальних дій. Втім, специфіка здійснення кримінального провадження в умовах НПР, на нашу думку, повинна враховуватися і доцільно передбачити можливість проведення огляду трупа до внесення відомостей до ЄРДР чи прийняття постанови про початок досудового розслідування.

Пропонуємо доповнити ч. 3 ст. 214 КПК України наступним абзацом: «В умовах дії надзвичайного правового режиму до моменту внесення відомостей до ЄРДР або складання постанови про початок досудового розслідування допускається проведення огляду трупа, якщо існує загроза втрати доказової інформації до його евакуації з небезпечної зони».

Доповнити абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, виклавши його у наступній редакції: «У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події та огляд трупа (постанова приймається невідкладно після завершення огляду)».

Внести доповнення до ч. 1 ст. 615 КПК України у вигляді п.1-1: «Огляд трупа працівниками закладів охорони здоров'я проводиться лише за умови відсутності загроз життю та здоров'ю таких працівників. Огляд трупа на місці його виявлення проводиться слідчим із залученням судово-медичного експерта або лікаря, а у разі неможливості огляду трупа на місці його виявлення (обстріли, проведення бойових дій, надзвичайні ситуації тощо) огляд трупа здійснюється слідчим в бюро судово-медичної експертизи або

іншому спеціально визначеному та облаштованому безпечному місці, із залученням судово-медичного експерта або лікаря з можливим подальшим направленням трупа для проведення судово-медичної експертизи (розтину) трупа».

Внести зміни до ч. 1 ст. 238 КПК України, виклавши її у такій редакції: «Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта, крім випадків, передбачених ч. 1 ст. 615 КПК України».

Особливої уваги потребує проведення огляду місць масових, стихійних поховань. Після деокупації територій України таких територіях було виявлено 3302 тіла загиблих, з них: на території Київської області – 1376 тіл; на території Харківської області – 996 тіла; на території Донецької області – 392 тіла; на території Чернігівської області – 242 тіла; на території Херсонської області – 221 тіло; на території Сумської області – 41 тіло; на території Миколаївської області – 25 тіл; на території Луганської області – 7 тіл; на території Житомирської області – 2 тіла [184, с.2]. Натомість масові поховання можуть утворюватися не тільки в умовах НПР воєнного стану, а й внаслідок інших надзвичайних ситуацій.

Під масовими похованнями розуміються місця або визначеної території, де міститься безліч (більше одного) похованих, затоплених або розосереджених на поверхні людських останків (у тому числі скелетованих, змішаних та фрагментованих), якщо обставини смерті та/або спосіб поховання тіл вимагають розслідування їх законності [11].

«Місце стихійного поховання» є місце поховання людини (одинарного чи масового) у місцевості, яка не призначена для цього, відповідно до норм Закону України від 10.07.2003 № 1102-IV «Про поховання та похоронну справу», і потребує упорядкування відповідно до санітарних норм, облаштовується та утримується відповідно до звичаїв та традицій, що не суперечать законодавству [126].

Виявлення таких місць може відбуватися декількома способами: отримання інформації від очевидців та органів місцевої влади, шляхом

здійснення розвідки за допомогою БПЛА (особливо у місцях, які знаходяться у лісових смугах, на віддалених територіях тощо), шляхом використання даних під час археологічної розвідки, з використанням інтрузивних методів (обстеження лопатами або спеціальною технікою під контролем археолога), не інтрузивні методи (використання геофізичних методів) тощо [4].

Збирання доказів на місцях масових поховань має свої виразні особливості, зумовлені як специфікою самих місць, так і нормативними та етичними вимогами до роботи з людськими рештками. Міжнародні стандарти, зокрема Міннесотський протокол, Борнмутський протокол, документи Міжнародного Комітету Червоного Хреста, зобов'язують слідчі й судово-медичні команди дотримуватись гуманного ставлення до загиблих, незалежно від їхнього правового статусу, та забезпечувати максимально етичну і фахову процедуру ексгумації. У таких умовах на перший план виходять не лише питання криміналістичної техніки, а й повага до людської гідності, права родичів на правду, та обов'язок держави забезпечити ефективне розслідування масових вбивств.

Вчені зазначають: «Місця масових поховань можуть істотно відрізнятися: за територією – від одного поховання, в якому знаходиться декілька тіл, – до сотень квадратних метрів (наприклад, масове поховання у м. Ізюм); кількістю виявлених трупів – від декількох – до сотень та тисяч; станом – природнім (в залежності від характеристики місцевості: ліс, поле, болотиста місцевість, межі населених пунктів тощо) та внаслідок змін різного характеру (в залежності від впливу погоди, кліматичних умов, часу виявлення таких місць, терміну, що пройшов з моменту захоронення – до моменту виявлення, механічного впливу на територію – робота техніки, військові дії поблизу тощо); обстановкою (зони активних бойових дій, заміновані території, території поблизу або в зоні стихійних лих та ін.)» [218, с.228].

Таким чином, сама природа масових поховань значно ускладнює як технічне забезпечення, так і організацію СРД. Особливості ґрунту, погодні умови, ступінь розкладу тіл, а також вплив бойових дій чи механічного руйнування можуть не лише ускладнити вилучення тіл, але й призвести до

втрати важливих слідів. Тому слідчі дії на таких об'єктах потребують ретельної попередньої розвідки, залучення мультидисциплінарної команди, а також використання технологій дистанційного знімання і картографування.

В залежності від цих характеристик буде залежати організація проведення огляду таких місць. До завдань в частині отримання доказової інформації на таких місцях будуть належати наступні. По-перше, отримання необхідної інформації для подальшої ідентифікації. Логічно, що основним буде подальше проведення ДНК-досліджень, однак важливу роль відіграють і опис індивідуальних ознак трупів (зубів, татуювань, шрамів тощо), а також артефакти, які можуть знаходитися на місцях масових поховань (документи, одяг, індивідуальні речі тощо). По-друге, якісний огляд тіл необхідний для встановлення причин смерті, що у подальшому може стати відправною точкою у розслідуванні природної смерті чи смерті внаслідок умисного вбивства, катувань, що відіграє важливу роль особливо при розслідуванні воєнних злочинів.

До таких дій залучаються фахівці у сфері антропології, археології, генетики, судової медицини, які мають працювати за уніфікованими протоколами. Зокрема, встановлення кількості тіл, аналіз їх розміщення, індивідуалізація тіл через ДНК-аналіз – усе це має значення для ідентифікації жертв, встановлення обставин смерті, часу і способу спричинення смерті. Водночас, через високу ймовірність наявності мін або бойових залишків, обстеження території має відбуватись у взаємодії з саперними підрозділами, що підкреслює міжвідомчий характер таких дій.

Організація огляду місць масових поховань напряму залежить від їхніх характеристик, зокрема територіального масштабу, кількості тіл, стану збереженості решток, безпекової ситуації на місці, а також погодних і кліматичних умов. Визначення обсягу і структури робіт передбачає проведення попередньої оцінки ризиків, картографування місцевості, а в окремих випадках залучення аерофотознімків або супутникової зйомки для виявлення можливих зон поховань. Відповідно до обставин, формуються мультидисциплінарні слідчі групи, що включають фахівців з криміналістики,

судової медицини, генетики, антропології, саперних підрозділів, які здійснюють попереднє очищення і розмінування території. Таким чином, процес огляду вимагає чіткої координації між правоохоронними, судово-експертними та гуманітарними структурами.

У контексті збирання доказової інформації з таких місць одне з головних завдань – отримання даних, необхідних для подальшої ідентифікації жертв. ДНК-аналіз залишається ключовим інструментом, однак його значення значно посилюється в поєднанні з даними про індивідуальні ознаки тіл: зубний статус, шрами, татуювання, особливості кісткових деформацій тощо. У місцях масових поховань нерідко зберігаються артефакти, які можуть мати значення для встановлення особи — елементи одягу, документи, ювелірні прикраси, релігійні або побутові предмети. Всі ці знахідки мають бути належним чином задокументовані, сфотографовані, описані і, за потреби, направлені на додаткові експертизи (трасологічну, біологічну, хімічну тощо), що дозволить в подальшому використовувати їх як джерела доказів у кримінальному провадженні.

Наступним критично важливим етапом є експертиза тіл з метою встановлення причин смерті. У випадках, коли є підстави вважати, що смерть настала внаслідок насильницьких дій, особливу увагу слід приділяти виявленню ознак катувань, масових страт, застосування вогнепальної зброї, вибухових пристроїв тощо. Судово-медичне дослідження повинне бути ретельно сплановане, проводитись за протоколами, що забезпечують збереження ланцюга доказів, та супроводжуватись фіксацією всіх ушкоджень. Оцінка типових ушкоджень, які несумісні з природною смертю, дозволяє не лише класифікувати обставини загибелі, але й визначити імовірну послідовність подій, а також осіб або групи, які могли бути причетні до злочину.

Крім того, проведення належного огляду місць масових поховань відіграє важливу роль у кваліфікації події як воєнного злочину, злочину проти людяності або геноциду. Зокрема, ознаки систематичності вбивств, численність жертв, однотипність способу знищення, наявність зав'язаних рук,

пов'язок на очах, слідів катувань чи страт вказують на можливу реалізацію планових злочинних дій. Відтак, організація СРД на таких об'єктах повинна забезпечити не лише отримання доказів щодо індивідуальних випадків загибелі, а й встановлення загального контексту, що має ключове значення для кримінальної кваліфікації таких випадків як міжнародних злочинів. Така практика вже широко використовується міжнародними слідчими групами, зокрема у розслідуванні дій РФ на території України.

Перспективними напрямками як наукових досліджень, так і практичного спрямування є судова археологія та судова антропологія, які активно на теперішній час розвиваються в усьому світі. Важливими ці напрямки є у тому аспекті, що доступ до місць подій в умовах НПП є ускладненим, може займати тривалий час, однак необхідність зобов'язання щодо ефективного розслідування є не менш важливими для України задля притягнення винних осіб до відповідальності, ідентифікації тіл загиблих, встановлення історичної правди. Зокрема, за даними з відкритих джерел у тимчасово окупованому Маріуполі на сьогоднішній день чисельність жертв становить від 20 до понад ста тисяч осіб [227, 200].

Судові археологи, забезпечують виявлення прихованих поховань та реконструкцію динаміки події, що призвела до смерті. Їхня діяльність включає встановлення місця, часу та способу утилізації людських останків, а також збір доказів, які можуть бути використані для встановлення особи загиблого та потенційно причетних до вчинення злочинів осіб. О. В. Нарожна визначає, що «судова антропологія займається ідентифікацією людських останків для судово-медичних цілей та застосовує знання і методи фізичної антропології до проблем криміналістичного значення, використовує фізичну антропологію в криміналістичному контексті» [115, с.190].

Паралельно, судові антропологи застосовують остеологічну експертизу до скелетних останків, що були вилучені. Це дозволяє визначити біологічний профіль особи: стать, вік, ріст, етнічні особливості, а також проаналізувати травми, що могли бути нанесені при житті або після смерті. Важливо, що

судова антропологія базується на передових наукових підходах, що включають не лише морфологічні характеристики, а й патологічні та анатомічні зміни.

Один із ключових аспектів – це подвійна природа інформації, яку надають археологи та антропологи. З одного боку, вона має процесуальне доказове значення, з іншого є джерелом криміналістично значимої інформації для побудови версій та формування слідчих гіпотез. Саме через це доцільною є тісна інтеграція експертів у міжвідомчі слідчі групи, що діють у сфері розслідування злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

На підготовчому етапі розслідування важливе значення має кабінетний аналіз геопросторових та часових закономірностей. Застосування сучасних технологій, зокрема аналізу супутникових знімків та аерофотозйомки, що дає можливість виявляти ознаки земельних порушень, характерних для стихійних або навмисних поховань. Це особливо актуально в умовах складної логістики доступу до деокупованих або потенційно замінованих територій.

При безпосередньому огляді місця археологи оцінюють ландшафт, виявляють візуальні аномалії, проводять тестування ґрунтів та здійснюють контрольні розкопки. Залежно від отриманих результатів приймається рішення про масштаб розкопок, визначення меж поховання та формування відповідного протоколу документування. На цьому етапі також забезпечується безперервний ланцюг збереження доказів, що є критично важливим для подальшого судового провадження.

Вилучення тіл або їх фрагментів супроводжується ретельною фото- та відеофіксацією, а також описом просторових параметрів: положення тіла, глибини поховання, наявності супровідних предметів. Кожне тіло маркується, збираються зразки для ДНК-експертизи, проводиться базове дослідження на наявність ознак насильницької смерті. Особливу увагу приділяють судово-медичній оцінці, яка проводиться вже в лабораторних умовах.

Антропологи, вивчаючи залишки, здійснюють реконструкцію життєвого шляху загиблого: стан здоров'я, наявність хронічних хвороб, сліди старих травм тощо. При потребі проводиться повторна експертиза, зокрема при сумнівах у результатах ДНК-ідентифікації. У багатьох випадках саме

поєднання ДНК-аналізу та антропологічних характеристик дозволяє досягти найвищого ступеня достовірності результатів.

Отримані результати не лише сприяють ідентифікації, а й є важливими для відтворення механізмів масових убивств. Наприклад, характер вогнепальних поранень, тип зв'язаних кінцівок, наявність слідів катувань або використання підривних пристроїв можуть вказувати на конкретну практику, що має системний характер. Це відкриває перспективи для подальшого кваліфікування дій як геноциду або злочину проти людяності.

Крім експертної та слідчої функції, археологи та антропологи також залучаються до навчання правоохоронців, медиків, родин загиблих. Підвищення обізнаності з процедур документування масових поховань забезпечує ефективніше збереження доказової бази. Таким чином, роль цих спеціалістів виходить за межі вузькоекспертної, охоплюючи також просвітницьку та координаційну місію у контексті перехідного правосуддя [3].

Методи аналізу ДНК із кісткових останків, вилучених у складних кліматичних і геологічних умовах, за останні роки зазнали значного розвитку. У судово-медичній практиці особливо важливо застосовувати перевірені методики визначення біологічних характеристик особи, таких як стать та вік за допомогою остеологічних досліджень. Водночас сучасні технології відкривають нові можливості: тепер фахівці можуть встановлювати такі зовнішні ознаки, як пігментація волосся, очей та шкіри, що є цінним джерелом додаткової ідентифікаційної інформації, особливо у випадках, коли генетичний матеріал пошкоджено.

Зниження якості ДНК часто спостерігається внаслідок тривалого перебування останків у несприятливому середовищі, зокрема в місцях із високою температурою або нестабільною вологістю. У таких умовах навіть зовні збережена морфологія кістки може містити фрагментований або деградований генетичний матеріал. Особливо гостро ця проблема постає у випадках виявлення масових поховань у південних регіонах або в місцях, де відбувалися бойові дії, під час яких тіла могли піддаватися впливу вогню, вибухів чи інших руйнівних чинників.

Окрему складність становлять масові поховання, де останки багатьох осіб змішані. У таких ситуаціях судовим генетикам доводиться зі значними труднощами відбирати зразки для дослідження, щоб уникнути контамінації та забезпечити точність результатів. Ця проблема особливо критична на локаціях, де були спалені тіла або порушено шар поховання внаслідок механічного впливу. Технології масового секвенування та цифрового картографування допомагають частково вирішити ці завдання, але потребують ретельної координації між фахівцями.

Ще однією важливою проблемою є відсутність референтного матеріалу для порівняння, якщо близькі родичі зниклої особи загинули або не можуть бути встановлені. У таких випадках зростає роль реконструкції фенотипу та аналізу культурного, етнографічного й географічного контексту. Таким чином, ефективна робота з ідентифікації вимагає мультидисциплінарного підходу: співпраці генетиків, антропологів, криміналістів, археологів та інформаційних аналітиків, які разом здатні розробити стратегію точного ідентифікаційного дослідження навіть у найскладніших випадках [115, с.194].

Повертаючись до нормативних питань проведення ОМП в умовах НПР, слід також звернути увагу на необхідність правового врегулювання окремих аспектів.

В першу чергу, це стосується огляду житла чи іншого володіння особи без понятих. Хоча ч. 1 ст. 615 КПК України і передбачає можливість проведення такого без їх залучення, якщо це є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я [88]. Об'єктивною неможливістю залучення понятих є відсутність поза волею особи, яка проводить відповідну слідчу (розшукову) дію, внаслідок певних обставин можливості залучити зазначених учасників кримінального провадження; по-друге, реальна чи потенційна небезпека для життя чи здоров'я понятих, яка пов'язана із обстановкою та обставинами за яких проводиться відповідна процесуальна дія [131, с.14].

Г. К. Тетерятник зазначає, що необхідним є внесення відповідних змін не тільки до розділу IX КПК України, але й до ч. 7 ст. 223 КПК України: якщо

існує ризик знищення, втрати, спотворення доказів про кримінальне правопорушення внаслідок обстановки, обумовленої надзвичайною ситуацією, зокрема, воєнним станом, невідкладні слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені без участі понятих [213, с.198], а також пропонує доповнити ст. 223 КПК України частиною 4-1 у наступній редакції: «Проведення слідчих (розшукових) дій допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у них участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність» [215, с.260].

Т. О. Лоскутов зазначає, що за аналогією ч. 7 ст. 223 КПК України право на проведення слідчих (розшукових) дій під час правового режиму воєнного стану без понятих може компенсуватися обов'язком безперервної відеофіксації, але включаючи усі слідчі (розшукові) дії у житлі або іншому володінні особи, а також обшук особи, також пропонує за аналогією з допитом унормувати порядок змішаної (паперово-технічної) форми фіксації зі значним спрощенням процедури складання письмових документів [99, с.344].

На нашу думку, хоча виключення, наведене у ч. 1 ст. 615 КПК України в частині можливості проведення цієї СРД в умовах НПР шляхом безперервного відеозапису доступними технічними засобами і суттєво спрощує порядок проведення, однак не є універсальних для всіх ситуацій в умовах НПР. У нинішньому вигляді воно не враховує ситуацій, коли технічна неспроможність робить фіксацію неможливою. Тому доцільним є доповнення цієї норми застереженням, що у разі неможливості забезпечення безперервного відеозапису з об'єктивних причин, зафіксованих у протоколі, допускається альтернативна форма фіксації. Доповнити ч. 1 ст. 615 КПК України положенням у такій редакції: «У разі об'єктивної неможливості забезпечення безперервного відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій із причин, обумовлених надзвичайною ситуацією або умовами воєнного стану (зокрема технічна несправність, відсутність електроживлення, радіозв'язку, обстріли, замінування тощо), про це зазначається у протоколі, у такому випадку складається розгорнутий протокол із зазначенням обставин, що перешкодили запису, до якого долучаються фотознімки, схеми, інші додатки».

У таких випадках доцільним може стати залучення незалежного свідка-фахівця (наприклад, представника органу місцевого самоврядування або рятувальної служби, представника ЗСУ для підтвердження фактів неможливості безперервної відеозйомки). Такий підхід відповідатиме вимогам як процесуальної економії, так і принципу змагальності, адже створюватиме достатній масив доказової інформації для подальшого процесуального аналізу, не нівелюючи при цьому правові гарантії особи.

Слід зауважити, що на сьогодні слідчими уже тестується підсистема «Слідчий протокол», яка дає можливість в електронному вигляді, за допомогою планшету та відповідного програмного забезпечення одразу складати протоколи СРД, здійснювати фото- та відеозйомку на місці події та формувати відповідні додатки до протоколу.

Розвиток підсистеми «Слідчий протокол» є надзвичайно важливим кроком у напрямку цифровізації кримінального провадження в Україні, особливо в умовах НПР. Її впровадження відповідає сучасним викликам організації та фіксації СРД, зокрема в умовах нестачі часу, загроз безпеці, дефіциту кадрів, необхідності оперативного документування та забезпечення доказової сили зібраних матеріалів.

Підсистема дозволяє у реальному часі формувати протоколи СРД безпосередньо на місці їх проведення за допомогою планшетного пристрою, здійснювати інтегровану фото- та відеофіксацію, додавати матеріали (аудіо, зображення, карти тощо) як невід'ємні частини протоколу, а також зберігати їх у структурованому вигляді. Це дозволяє підвищити швидкість фіксації, знизити ризики втрати даних, а також забезпечити повноту та автентичність процесуальної інформації. Особливо важливо це для таких складних слідчих дій, як огляд місця події після ракетного удару чи на місцях масових поховань.

Однак, попри позитивний потенціал, функціонал підсистеми ще потребує доопрацювання. Зокрема, ключовими напрямками удосконалення мають стати: автоматичне заповнення окремих граф протоколу (наприклад, дати, часу, координат, найменувань підрозділів, нормативних посилань), що значно спростить та уніфікує документування; інтеграція з іншими

підсистемами ПНП, забезпечення можливості накладення кваліфікованого електронного підпису (КЕП) усіма учасниками процесу (слідчим, понятими, прокурором, експертом тощо), що додасть правової сили та достовірності оформленим матеріалам; створення уніфікованих шаблонів для окремих видів ЄРД, з урахуванням специфіки їх проведення (наприклад, протоколу огляду місця масованого артилерійського обстрілу, замінування, техногенної катастрофи, масового захоронення).

Окремо слід відзначити, що адаптовані шаблони (наприклад, огляду місць ракетних чи артилерійських обстрілів), які є вдалим прикладом адаптації інструментів кримінального провадження до умов збройного конфлікту. Вони включають типові блоки: координати місця події, тип боєприпасів (у разі виявлення), характер пошкоджень об'єктів, схема місцевості, фото- та відео додатки.

У перспективі розвиток підсистеми «Слідчий протокол» має стати інтегральною частиною єдиної електронної системи кримінального правосуддя, яка охоплює всі етапи – від внесення даних до ЄРДР, включно із судовим розглядом кримінального провадження. Законодавче унормування статусу такого протоколу як повноцінного процесуального документа, автоматичне його збереження з фіксацією історії змін, а також можливість автоматизованого зв'язку з базами даних (наприклад, криміналістичною, біометричною, аналітичною) мають стати наступними кроками для перетворення ІТ-системи на інструмент прозорого, захищеного та ефективного слідства навіть в умовах НПР.

2.2. Особливості проведення допиту в екстраординарних умовах

Очевидно, що здійснення доказування в умовах надзвичайних правових режимів вимагає від уповноважених посадових осіб додаткових вмінь та навичок, а від законодавця – уточнення нормативного регулювання здійснення даного процесу доказування. При цьому необхідно наголосити, що таке регулювання не може бути однорідним, адже неоднорідною є сама природа

доказів в кримінальному процесі. Однією з найбільш типових класифікацій доказів в кримінальному процесі є їх поділ на особисті та речові (вербальні та невербальні). Відповідно, існують і особливості щодо їх збирання, які в першу чергу проявляються під час отримання саме особистих доказів. Слідчому або іншій уповноваженій особі необхідно не лише застосовувати вимоги кримінального чи кримінального процесуального законодавства, а також навички психолога, а в деяких випадках – і педагога. Звертаємо увагу, що на даний момент активно проводяться навчання та дослідження такої теми, як допит неповнолітніх в кримінальному процесі, що вказує на актуальність вивчення проблематики проведення допитів. Очевидно, що така ж проблематика наявна і при проведенні даної слідчої (розшукової) дії в умовах надзвичайних правових режимів. При цьому ми додатково звертаємо увагу, що проблематика проведення допитів має особливе значення, адже слідчий, дізнавач, прокурор та інші учасники кримінального провадження будуть працювати не з документами, а саме з людьми. Відповідно, змінюється не лише порядок відбирання таких показань, а і особливості їх психологічного стану. Вчені зазначають, що у разі потреби під час допиту доцільно розглянути можливість залучення психолога. Іноді необережні або невдало сформульовані запитання, що стосуються чутливих тем, можуть спричинити повторну психологічну травму у потерпілої особи, особливо якщо спілкування відбувається незабаром після її звільнення з полону. Слід пам'ятати, що пережитий у полоні досвід жорстокого поводження є індивідуальним для кожної людини. Її психічний і психологічний стан після перенесеного стресу залежить від багатьох чинників: характеру та тривалості катувань, віку та статі, особистісних особливостей, життєвого досвіду, а також наявності підтримки з боку родини та близького оточення після повернення з полону. З огляду на це, важливо уникати формалізму в процесі допиту, надаючи перевагу індивідуальному підходу до кожного потерпілого. Будь-яка взаємодія з ним повинна бути безпечною і враховувати його психологічні потреби та стан [130]. Для свідка чи потерпілого, як правило, допит викликає досить великий стрес, що часто забувають врахувати учасники кримінального

провадження, які проводять або приймають участь у відповідній процесуальній дії. Але свідок чи потерпілий, який, наприклад, не лише допитується в умовах воєнного стану, а став безпосередній очевидцем причин введення даного стану, зовсім інакше буде сприймати інформацію та в подальшому її відтворювати. Крім того, в процесі проведення допиту слідчий чи інша уповноважена посадова особа повинні додатково гарантувати безпеку осіб, яких вони допитують, що також обов'язково буде впливати на специфіку проведення відповідної процесуальної дії. У зв'язку з цим можна із впевненістю стверджувати, що проблематика проведення допитів у умовах надзвичайних правових режимів потребує окремого дослідження. Вчені правильно зазначають, що за умов воєнного стану в ході досудового розслідування у кримінальних провадженнях надзвичайно важливо зосередити увагу на належному збиранні, перевірці та оцінюванні доказів. Достеменно зафіксовані й надійно збережені докази сприяють ефективному притягненню до кримінальної відповідальності осіб, причетних до злочинів, вчинених на території України. Ретельне збирання та фіксація доказової інформації є визначальним етапом розслідування, який забезпечує встановлення істини та справедливе вирішення справи [100, с.393].

В першу чергу необхідно зазначити, що допит часто розглядають як одну з основних слідчих (розшукових) дій, адже саме в ході її проведення може бути зібрані найбільш достовірні та повні докази, які дозволяють встановити предмет доказування. Вчені зазначають, що «допит – це різновид слідчої (розшукової дії), проведення якої регламентовано законом, і спрямований на отримання відомостей, щодо відомих обставин у кримінальному провадженні, і ці відомості мають важливе та суттєве значення для кримінального провадження. Метою допиту є отримання повних та неупереджених показань від особи, яку було викликано на допит в установленому законом порядку» [12, с. 254]; «допит – це слідча (розшукова) дія, яка є основоположною у будь-якому кримінальному провадженні, адже покази отримані від особи є важливим елементом для розслідування. Поняття допиту не передбачено нормативно-правовими актами України, проте під

поняттям «допит» слід розуміти, що це слідча (розшукова) дія, яка полягає в отриманні інформації, яка має значення для кримінального шляхом опитування особи» [116, с. 475–476]. В цілому можна помітити, що науковці відносно підтримують однакові або дуже схожі позиції щодо сутності допиту як слідчої дії, адже такий спосіб збирання відомостей як опитування очевидців існував ще з давніх часів, а тому немає сенсу окремо зупинитися на ознаках, які виділяють дану слідчу (розшукову) дію з-поміж інших. В межах даного дисертаційного дослідження варто піддати аналізу не сам допит, а окремі особливості його проведення, які передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством, яке має застосовуватися в умовах НПР. І з очевидних причин в даному науковому дослідженні основний акцент необхідно робити на особливостях проведення допитів в умовах воєнного стану.

К. Ю. Чугуєнко та О. І. Агаркова наголошують, що «в умовах дії особливих правових режимів часто виникає необхідність у досить стислі строки отримати показання від великої кількості свідків і потерпілих, а слідчих для проведення таких «масштабних» допитів зазвичай не вистачає. Вихід на практиці вбачають у тому, щоб свідки і потерпілі записували свої показання власноруч» [225, с. 164]. Т.О. Лоскутов зазначає, що «умови воєнного стану обумовлюють врегулювання допиту таким чином, щоб у виняткових випадках у суду була можливість відступити від засади безпосередності судового отримання показань при дотриманні необхідних процесуальних гарантій» [97, с. 319]. Таким чином вчений вказує на неможливість реалізації «стандартної» процедури збирання доказів в умовах воєнного стану, адже в повній мірі її реалізувати неможливо. Більше того, намагання виконати всі нормативні зобов'язання при проведенні допитів в умовах воєнного стану не лише унеможлиблює оперативне збирання доказової інформації, а і може поставити під загрозу життя та здоров'я учасників кримінальних процесуальних відносин.

Аналізуючи дану проблему, необхідно зазначити, що законодавець, ведучи мову щодо проведення допитів в умовах воєнного стану, в ч. 11 ст. 615

КПК України вказав на особливості проведення даної слідчої (розшукової) дії. Так, було зазначено, що «показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації» [88].

Бачимо, що в даному випадку законодавець передбачив в ч. 11 ст. 615 КПК України виключення з засади безпосередності дослідження показань, яке передбачено іншими нормами кримінального процесуального законодавства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 23 КПК України, суд досліджує показання безпосередньо. Вчені зазначають, що засада безпосередності реалізується через особисте дослідження доказів суддями. Зокрема, вони мають заслухати показання обвинувачених, потерпілих і свідків, за власною ініціативою викликати експерта для пояснення висновку, оголосити протоколи слідчих (розшукових) дій та інші документи, які є в матеріалах кримінального провадження, здійснити огляд речових доказів, прослухати аудіо- та переглянути відеозаписи, провести огляд на місці події, а також організувати процедури впізнання речей і осіб свідками або потерпілими [89, с. 73]. На думку В. М. Тертишника, безпосереднє дослідження доказів полягає в тому, що судді, які беруть участь у розгляді справи та ухвалюють вирок, зобов'язані самостійно й особисто в судовому засіданні вивчити всі наявні докази. Лише на основі такого вивчення вони можуть дійти висновків щодо їх належності, допустимості, достовірності, а також щодо доведеності факту вчинення кримінального правопорушення та винуватості або невинуватості обвинуваченого [209, с. 72]. Інші науковці зазначають, що принцип

безпосередності передбачає таку організацію судового розгляду обвинувачення або клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, за якої суд здійснює розгляд і приймає рішення виключно на основі особистого ознайомлення та безпосереднього дослідження доказів, без залучення будь-яких проміжних джерел [90, с. 87].

Єдиними двома виключеннями, які були передбачені КПК України з моменту набрання ним чинності, були допит слідчим суддею під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України) та показання з чужих слів (ст. 97 КПК України). Проте повномасштабне вторгнення в Україну змусило передбачити ще одне виключення з правила безпосередності дослідження показань – ч. 11 ст. 615 КПК України, яке необхідно дослідити більш детально.

Так, законодавець визначає різні правила допустимості таких доказів в залежності від суб'єктів, допит яких проводився. Так, для використання показань свідка та потерпілого в судовому засіданні без їх виклику достатньо, щоб хід та результати такого допиту були зафіксовані на певному технічному засобі відеофіксації. Якщо ж це допит підозрюваного, то крім відеофіксації також обов'язково має бути присутній захисник. «У разі, якщо ці умови не буде дотримано, фактичні дані, які містяться у показаннях, є недопустимими та не можуть бути використані як докази» [43]. Ми повністю підтримуємо позицію законодавця щодо необхідності надання додаткових процесуальних гарантій саме підозрюваному як особі, відносно якої здійснюється кримінальне провадження та яка перебуває в найбільш уразливому становищі. Виключення із засади безпосередності дослідження показань вимагає досить серйозних правових механізмів захисту від зловживань, через що, на нашу думку, обов'язкове залучення захисника в даному випадку буде пропорційне потенційним обмеженням, які можливі під час проведення такого допиту.

Звертаємо увагу, що в даному випадку використовується формулювання «доступні технічні засоби відеофіксації», роблячи акцент на тому, що вони можуть бути відносно «нестандартними» в залежності від умов, в яких опинився слідчий чи прокурор під час проведення такого допиту. Згадка про

доступні технічні засоби відеофіксації наявна лише в ст. 615 КПК України, що дозволяє зробити висновок про їх виключну природу. «Законодавець підкреслює саме доступність технічних засобів, які створюють умови для збереження інформації, що може мати значення для кримінального провадження» [46, с. 13]. І.В. Гловюк зазначає, що така доступність характеризується тим, що «результати фіксування мають бути доступними для дослідження у суді. Для цього відеозапис має містити безперервний запис усіх етапів допиту; якість зображення має бути така, щоб було очевидно, хто допитується та ким допитується, усіх осіб, які беруть участь у проведенні слідчої (розшукової) дії; бажано – зображення допитуваного має бути таким, щоб було видно його / її емоційні реакції та поведінку під час допиту; якість звуку має бути така, щоб було чути усі показання, питання та загалом усе, що відбувається під час допиту; якість запису має бути така, щоб його можна було відтворити та дослідити у суді» [45]. Повністю з такою позицією ми погодитись не можемо, адже звертаємо увагу на те, що в ч. 11 ст. 615 КПК України відсутня вимога про те, що такий відеозапис має бути безперервний. В даному випадку можна провести аналогію ч. 7 ст. 223 КПК України та ч. 10 ст. 236 КПК України. Так, законодавець веде мову про безперервність відеозапису лише в тому випадку, коли необхідно здійснити таку фіксацію як альтернативу залученню понятих. По відношенню до обшуку же лише зазначено, що він «в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису». Відповідно, дана норма може тлумачитись більш широко, що про зазначає і ВС: «Перерви у відеофіксації з технічних причин (у зв'язку з заповненням пам'яті флешкартки і необхідністю її заміни), про що зазначено в самому протоколі та у відеозаписі до нього, а також відсутність у протоколі лише підпису особи, яка провела обшук, не можуть ставити під сумнів законність проведеної слідчої дії» [153]. Ми не стверджуємо, що під час проведення таких допитів допускаються значні перерви у відеофіксації, адже в такому випадку це ставить під сумнів достовірність отриманих доказів. Проте також ми підкреслюємо, що саме по відношенню до допитів в умовах воєнного стану нормативна вимога забезпечення безперервності такого відеозапису буде

вкрай складною для виконання. На це навіть вказує використання законодавцем формулювання «доступні» по відношенню до таких засобів, адже через ведення бойових дій або з інших причин, які від не залежать, мають використовувати для такого допиту навіть власні мобільні телефони чи інші пристрої. Законодавець, розуміючи специфіку, в яких може відбуватися отримання таких показань та надаючи можливість використовувати будь-які засоби відеофіксації, не міг одночасно з цим зобов'язати уповноважених суб'єктів забезпечити безперервність. Проте дане правило також не є абсолютним. Суд, оцінюючи такі показання, які були зафіксовані на відео та після відтворення якого очевидно, що відбувалося переривання запису, повинен з'ясувати у сторони обвинувачення:

1) причину такої перерви. Така перерва може мати, наприклад, технічну природу або бути пов'язана із необхідністю забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. На нашу думку дуже важливо, щоб особа, яка проводить такий допит, після продовження відеозапису чітко повідомив, що відбулося переривання, причину такого переривання, час, коли продовжується допит, а також запитав у учасників допиту, чи заперечують вони проти продовження допиту. В такий спосіб можна мінімізувати сумніви щодо достовірності доказів у випадку, якщо відбулося переривання відеозапису;

2) тривалість такої перерви. Очевидно, що нормативно визначити допустиму тривалість перерви неможливо, адже вона буде залежати від умов та обставин проведення кожного конкретного допиту. В той же час у випадку, якщо така перерва триває занадто довго, слідчий чи інша уповноважена особа, яка проводить допит, мають врахувати можливість та необхідність розпочати допит з самого початку. Якщо ж таке рішення прийнято не буде, то в суді прокурор повинен бути готовий пояснити, чому слідча дія продовжилась, а не почалась з початку.

Аналізуючи ч. 11 ст. 615 КПК України, звертаємо також увагу на ту обставину, що законодавець не передбачає додаткових умов щодо застосування даного положення в кримінальному процесі, використовується лише формулювання «показання ... можуть бути використані». Очевидно, що

рішення про можливість використання таких показань буде приймати прокурор, який подаватиме їх до суду як докази, а також сам суд, який і буде проводити їх оцінку. Для прикладу наводимо ч. 1 цієї самої статті, де вказано, наприклад, що можна починати досудове розслідування без внесення відомостей до ЄРДР коли «відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР». Тобто в даному випадку передбачено і юридичну підставу можливості застосування особливого порядку застосування початку досудового розслідування – введення на території України воєнного стану, і фактичну – відсутність технічної можливості внесення відомостей до ЄРДР. В ч. 11 ст. 615 КПК України вказівка на будь-яку фактичну підставу відсутня, є лише загальна юридична.

В цілому, аналізуючи судову практику, можна помітити, що в більшості випадків ч. 11 ст. 615 КПК України застосовується по відношенню до тих кримінальних правопорушень, які або вчиняються на тимчасово окупованих територіях, або якщо свідки перебувають на таких територіях [34; 38; 35]. В той же час наявні й інші приклади використання даного положення в кримінальному провадженні. Наприклад, у вирозі Рівненського міського районного суду Рівненської області одночасно використовуються показання свідка, якого було допитано в режимі відеоконференції, та показання свідків, отриманих в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України [33]. При цьому суд не надає роз'яснень, чому були використані різні за процедурою отримання показання.

В інших же випадках ч. 11 ст. 615 КПК України застосовується у кримінальних провадженнях, які ніяким чином не стосуються бойових дій чи окупованих територій. Наприклад, в одному з випадків в такий спосіб були використані показання особи, якого визнали винуватим у вбивстві матері «Суд вважає за необхідне покласти в основу вироку показання ОСОБА_4 , який допитаний в ході досудового розслідування в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України про те, що саме він причетний до умисного заподіяння смерті ОСОБА_7» [31]. Звертаємо увагу, що в даному випадку показання, які були надані особою в порядку ч. 11 ст. 615 КПК України, та показання, які були надані цією ж особою, частково відрізняються, адже на стадії досудового

розслідування він повністю визнав свою вину, а вже в суді – лише частково. При цьому суд, як зазначено вище, самостійно з двох показань обрав ті, які в більшій мірі доводять вину особи, та використав їх для обґрунтування обвинувального вироку. Ми вважаємо такий висновок суду неправильний, адже він суттєво порушує право особи на захист. Необхідно зазначити, що хоча ч. 11 ст. 615 КПК України передбачає можливість застосування показань без допиту свідків, потерпілих чи обвинувачених в судовому засіданні, це не означає, що суд має застосовувати таке положення на власний розсуд без прив'язки до власне умов воєнного стану. Необхідність існування Розділу IX-1 КПК України пов'язана саме з тим, що через обставини, які виникли в силу введення воєнного стану, неможливо застосовувати звичайну правову процедуру та необхідно використовувати окремі положення, які дещо обмежують права учасників кримінального провадження. В той же час лише одного факту введення воєнного стану недостатньо для того, щоб одразу застосовувати процедури, передбачені ст. 615 КПК України. Якщо ж суд використовує такі порядки виключно для того, щоб обмежити права учасників кримінального провадження, то такий приклад можна вважати зловживанням повноваженнями, що є неприпустимим з боку уповноважених учасників кримінального провадження.

В іншому прикладі ч. 11 ст. 615 КПК України була використана судом щодо допиту неповнолітнього свідка. Так, в судовому рішенні зазначено, що на обґрунтування обвинувачення стороною обвинувачення було подано «протокол допиту малолітнього (неповнолітнього) свідка від 17.06.2022, проведеного відповідно до ч.11 ст.615 КПК України, та оглянутим у судовому засіданні відеозаписом до нього, згідно з яким свідок ОСОБА_25 повідомила, що бачила, як ОСОБА_5 завдала ударів своїй дочці ОСОБА_12 рукою по спині та обличчю, тягнула останню за волосся, кидала в неї іграшки, залишала дітей на тривалий час самих вдома, часто вживала алкоголь разом з друзями. Вказала, що у її присутності ОСОБА_12 об жодні предмети не вдарялася, з вікна не падала, з нею не билася, остання часто жалілася на головні болі та болі в животі (а.с. 233-237, т. 1)» [40]. Знову таки, будь-яких підстав для

застосування в даному випадку ч. 11 ст. 615 КПК України суд не зазначив. Можна зробити припущення, що суд вирішив застосувати показання неповнолітнього свідка для того, щоб не піддавати його повторному стресу у вигляді допиту в судовому засіданні. Можна було б стверджувати, що таке рішення суду в даних конкретних умовах є досить логічним, проте ми вважаємо, що в даному випадку дане положення було застосовано всупереч ідеї існування Розділу IX-1 КПК України, який було введено до кримінального процесуального законодавства виключно для того, щоб забезпечити ефективне досудове розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану. В даній же ситуації норми, які мають бути застосовані виключно тоді, коли неможливо застосувати «звичайні» положення КПК України через воєнні дії (і це можуть бути як прямі, так і непрямі наслідки введення воєнного стану), були застосовані з метою додаткового захисту неповнолітнього свідка – завдання, яке не повинно виконуватися статтями, які передбачені Розділом IX-1 КПК України. Ми вважаємо, що причиною такого неправильного застосування ч. 11 ст. 615 КПК України є саме те, що законодавець не передбачив фактичну підставу застосування даного положення, як це було зроблено в ч. 11 ст. 615 КПК України.

У зв'язку з цим ми пропонуємо розширити дане положення та викласти ч. 11 ст. 615 КПК України в наступній редакції «11. Показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, *за умови, що допит такого свідка або потерпілого неможливий під час судового розгляду. Неможливість допиту таких осіб в судовому засіданні має бути доведена особою, яка заявляє клопотання про необхідність використання таких показань.*

Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути

використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, за умови, що допит такої особи неможливий під час судового розгляду. Неможливість допиту такої особи в судовому засіданні має бути доведена прокурором».

Дана пропозиція потребує роз'яснення. По-перше, ми пропонуємо чітко зазначити, що ч. 11 ст. 615 КПК України застосовується лише тоді, коли таких осіб неможливо допитати під час судового розгляду. При цьому ми наголошуємо, що така неможливість має бути напряму пов'язана з введенням в Україні воєнного стану та з наслідками, які наступили через воєнний стан. Це вказати в ч. 11 ст. 615 КПК України, на жаль, неможливо, адже такі формулювання надто загальні. В той же час у нас на рівні судової практики має бути чітко зазначено, що неприпустимим є застосування процедур, які передбачені в Розділі IX-1 КПК України тоді, коли умови воєнного стану не впливають на кримінальне провадження.

По-друге, ми розуміємо, що формулювання «допит неможливий під час судового розгляду» теж є занадто загальним, адже не зрозуміло, хто саме має доводити таку неможливість. Ми пропонуємо покласти такий тягар доказування на осіб, які наполягають на використанні таких показань, адже це буде в їх інтересах. Однак необхідність доведення цієї обставини вказує на те, що ч. 11 ст. 615 КПК України є виключенням, а не правилом. В даному випадку навіть умовно можна вести мову про «презумпцію проведення допиту в судовому засіданні» - в умовах воєнного стану особи мають бути допитані в суді на загальних умовах доти, доки неможливість такого допиту не буде доведена учасниками кримінального провадження перед судом.

В цілому необхідно зазначити, що ч. 11 ст. 615 КПК України є нормою загальною та однаково застосовується до всіх свідків, потерпілих та обвинувачених. В той же час існує окрема категорія допитів, яка хоча прямо і не виділяється в чинному кримінальному процесуальному законодавстві, проте має важливе значення саме в умовах воєнного стану. Мова ведеться про допит військовополонених. Вчені зазначають, що такий допит входить до

складу слідчих заходів, що мають на меті встановлення фактів, а також отримання показань і інформації від військовополонених стосовно подій, які мали місце під час ведення воєнних дій [12, с. 159].

Допит військовополонених може переслідувати кілька цілей: 1) з'ясування обставин. Це є ключовою метою проведення допиту. Слідчі прагнуть отримати від військовополонених докладні показання та відомості щодо подій, учасниками або очевидцями яких вони були. Йдеться, зокрема, про бойові дії, факти порушення норм міжнародного гуманітарного права, кримінальні правопорушення або інші події, що мають значення для слідства; 2) збирання доказів. Показання військовополонених можуть відігравати важливу роль у формуванні доказової бази, необхідної для розслідування кримінальних правопорушень чи встановлення відповідальності за події, що мали місце під час воєнного конфлікту. Такі показання можуть сприяти встановленню фактів, ідентифікації осіб, винних у вчиненні злочинів, а також реалізації принципу справедливості; 3) захист прав військовополонених. Допит також виконує функцію гарантування прав військовополонених. Вони мають право на справедливий судовий розгляд, гуманне ставлення та недоторканність особистості. Проведення допиту повинно здійснюватися з дотриманням міжнародних норм у сфері прав людини та стандартів захисту військовополонених [91, с. 63–68].

Допит військовополонених під час дії воєнного стану може бути ускладнений через характерні обставини, пов'язані з військовим конфліктом. Проте дотримання ключових принципів і відповідних рекомендацій дозволяє забезпечити проведення цього процесу відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини. Нижче наведено основні рекомендації щодо здійснення допиту військовополонених у таких умовах: 1) необхідно гарантувати безпеку всіх учасників допиту - як військовополонених, так і слідчих, перекладачів тощо. Потрібно враховувати можливі ризики, зокрема агресивну поведінку, насильницькі дії або психологічні травми, та вживати відповідних заходів для мінімізації загроз; 2) процедура допиту повинна відповідати міжнародним стандартам у сфері прав людини, зокрема вимогам, викладеним у Загальній

декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Військовополоненим має бути гарантоване гідне поводження, право на справедливий розгляд та недоторканність особи; 3) слідчі, які здійснюють допит, мають діяти неупереджено й об'єктивно. Вони повинні уникати будь-яких форм фізичного чи психологічного тиску, залякування або застосування сили. Допит має базуватися виключно на фактичних даних та доказах, а не на упередженнях чи припущеннях; 4) у разі, якщо військовополонений не володіє мовою, якою спілкується слідчий, слід обов'язково забезпечити участь кваліфікованого перекладача для забезпечення ефективної комунікації; 5) в умовах воєнного конфлікту військовополонені можуть перебувати у стані стресу, пережити травматичні події або шок, тому слідчі повинні враховувати ці обставини та застосовувати чутливий, ненасильницький підхід, що не погіршує їхній психологічний стан; 5) слід забезпечити належне документування та збереження всіх доказів, здобутих під час допиту, з метою їх подальшого використання в судовому провадженні [64, с. 512].

Україна має дотримуватись міжнародних стандартів у сфері прав людини, зокрема тих, що регламентують порядок проведення допитів у період воєнного стану. Це включає обов'язок гарантувати справедливе судове провадження, гуманне ставлення, захист від фізичного та психологічного тиску, а також дотримання інших прав, передбачених для військовополонених. Особливе значення має належна реєстрація всіх допитів та правильне оформлення отриманих показань. Такий підхід не лише забезпечує можливість використання зібраної інформації в межах судових процедур, але й сприяє встановленню відповідальності за вчинені злочини [42, с. 105].

Допит військовополонених в умовах воєнного стану в Україні повинен здійснюватися з неухильним дотриманням міжнародних стандартів у сфері прав людини. Зокрема, слід керуватися положеннями, розробленими Міжнародним комітетом Червоного Хреста, які спрямовані на забезпечення справедливості процедури та захисту прав військовополонених. Серед основних вимог - гарантування безпеки всім учасникам допиту, забезпечення присутності представників Червоного Хреста, дотримання міжнародних

правових норм, належна реєстрація процесу допиту та фіксація отриманих показань, а також доступ військовополонених до правової допомоги. В умовах війни особливо важливо уникати будь-яких проявів фізичного чи психологічного насильства та забезпечувати безпечні умови для всіх залучених осіб. Права військовополонених мають бути захищені відповідним чином, а їхні показання – оброблятися з урахуванням психоемоційного стану та індивідуальних потреб. Дотримання зазначених принципів на основі міжнародного права та українського законодавства дозволяє організувати процес допиту таким чином, щоб він був не лише ефективним, а й справедливим, а також слугував вагомим джерелом інформації для розслідування воєнних злочинів і реалізації правосуддя [64, с. 522]. Вчені зазначають, що проведення допиту в умовах воєнного стану є обґрунтованим і необхідним, адже бойові дії створюють специфічні обставини, які впливають на можливість дотримання всіх процесуальних вимог. Умови воєнного часу суттєво обмежують реалізацію окремих процедур, водночас висуваючи підвищені вимоги до організації допиту. У таких умовах здійснення допиту стає більш складним, адже необхідно не лише забезпечити ефективну діяльність правоохоронних органів, а й зберегти права і свободи осіб, уникнувши надмірного втручання в них [114, с. 184].

В цілому необхідно зазначити, що з точки зору кримінального процесу військовополонений розглядається лише як іноземець (як правило), який вчинив на території України кримінальне правопорушення. Відповідно, відносно нього буде застосовуватись стандартна процедура здійснення кримінального провадження, в тому числі і допит. В той же час законодавець, розуміючи необхідність проведення обміну і одночасно з цим забезпечення реалізації завдань кримінального провадження, ввів нового суб'єкта – «особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого». Так, відповідно до п. 28 ч. 1 ст. 3 КПК України, особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, - будь-яка особа, яка має процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та яка включена відповідним

уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений. Звертаємо увагу, що крім іншого, також були внесені зміни і до ст. 225 КПК України, де зазначено, що «у порядку, визначеному цієї статтею, може бути допитаний свідок, потерпілий, а також особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого» [88]. Ми вважаємо такі зміни абсолютно правильними, адже такі особи, відповідно до п. 28 ч. 1 ст. 3 КПК України, є підозрюваними, обвинуваченими та засудженими, а проведення допиту таких суб'єктів в порядку ст. 225 КПК України не передбачено. В той же час ми вважаємо, що необхідно зробити дану норму більш імперативною.

Існує великий рівень ймовірності, що відносно особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, провести повне розслідування та судовий розгляд буде неможливо, а якщо і можливо, то через досить великий проміжок часу. Надаючи такій особі відповідний процесуальний статус, законодавець також повинен передбачити можливість збереження доказів, що в першу чергу стосується показань такої особи. Ми вважаємо, що проведення допиту такої особи в порядку ст. 225 КПК України повинно бути не правом, а обов'язком сторони обвинувачення, адже такі показання в майбутньому можуть мати критичне значення для кримінального провадження за умов, що допит такої особи буде або неможливий, або мало результативний. У зв'язку з цим ми пропонуємо наступну редакцію абз. 2 ч. 1 ст. 225 КПК України «У порядку, визначеному цієї статтею, може бути допитаний свідок та потерпілий. *Особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, допитується лише в порядку цієї статті, крім випадків, передбачених ч. 11 ст. 615 КПК України*». В такий спосіб ми також вказуємо, що хоча допит військовополонених обов'язково має проводитись в порядку ст. 225 КПК України, проте якщо відсутня реальна можливість доставлення підозрюваного до слідчого судді через в умовах воєнного стану, то допит може проводитись іншими уповноваженими особами сторони обвинувачення з обов'язковою відеофіксацією.

2.3 Електронні (цифрові) докази у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів

В умовах трансформації глобального безпекового середовища та цифровізації правової системи проблема застосування цифрових доказів у кримінальному провадженні набуває особливої актуальності. Зокрема, під час дії НПР, коли зростає потреба в оперативному, достовірному та об'єктивному встановленні фактів із застосуванням новітніх технологій, відсутністю доступу до окремих територій, обмежень у використанні міжнародної правової допомоги, в одних ситуаціях (наприклад, в умовах збройної агресії певної держави) і необхідність обміну цифровою інформацією з іншими державами, в межах роботи спільних слідчих груп, подання її до МКС та інших міжнародних установ.

Досвід українських правоохоронних органів свідчить, що робота з пошуку та процесуалізації інформації з відкритих джерел, OSINT-розслідування на різних рівнях та у різних обсягах проводиться з початку збройного конфлікту та окупації окремих територій України, тобто з 2014 року. На теперішній час відчутний значний прогрес у цій діяльності і отримання інформації з відкритих джерел стало невід'ємною складовою діяльності оперативних, слідчих, аналітичних підрозділів в умовах воєнного стану по абсолютно різним кримінальним правопорушенням, починаючи від кримінальних проступків і, закінчуючи міжнародними злочинами.

За останнє п'ятиріччя у доктрині кримінального процесу з'явилася значна кількість наукових розробок, присвячених цій тематиці. Попри це в нормативній площині залишаються окремі прогалини, пов'язані із електронними (цифровими) доказами, роботою з інформацією з відкритих джерел.

Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України, доказами можуть бути будь-які фактичні дані, отримані у визначеному законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд встановлюють наявність або

відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження. Цифрові (електронні) докази, хоч і прямо не виділені у структурі доказів КПК, на практиці трактуються як документи (ст. 99 КПК України) або як речові докази (ст. 98 КПК України), залежно від форми зберігання.

У науковій площині триває дискусія щодо необхідності виокремлення цифрових доказів як окремої категорії, з огляду на їхню специфічну природу, зокрема: формат зберігання, можливість зміни, специфіку автентифікації тощо. Слід зауважити, що в інших процесуальних кодексах України питання використання електронних доказів у процесі доказування врегульовано досить давно.

Вчені зазначають, що доцільним видається саме розмежування понять «цифрові докази», «цифрові відомості» та «цифрова інформація, отримана з відкритих джерел», оскільки їх вживання є допустимим і обґрунтованим у межах чинного кримінального процесуального законодавства України, а також відповідних підзаконних і нормативно-правових актів. Так, у національному стандарті України «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів» прямо застосовується саме термін «цифрові докази». Аналогічна лексика із використанням слова «цифровий» наявна і в листі-орієнтуванні Офісу Генерального прокурора від 28 серпня 2021 року, що стосується збереження цифрової інформації, отриманої з відкритих джерел. У якості додаткового методологічного орієнтира варто навести також український неофіційний переклад Протоколу Берклі щодо проведення розслідувань із використанням відкритих цифрових даних [23, с.15].

О. О. Торбас зазначає, що найближчим формулюванням електронних доказів у кримінальному процесуальному законодавстві є п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК України, у якому зазначається, що до документів можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані) [220, с.102].

А. В. Скрипник зазначає, що під цифровим доказом розуміється: «а) цифрова інформація, почерпнута шляхом відтворення з використанням

технічних засобів змісту файлу, збереженого на носії цифрових даних (*теоретичне визначення*); б) цифрова інформація, отримана у передбаченому КПК порядку, на підставі якої дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (*нормативне визначення*)» [202, с.201].

А. В. Ратнова, досліджуючи електронні документи, пропонує розглядати їх відомості в електронній формі, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [186, с.184].

Вчені також говорять про цифровий доказ, як відомості, факти чи обставини (фактичні дані), що отримані у передбаченому КПК України порядку, збережені (передані) в бінарному вигляді, на які можна (оскільки вони відповідають таким властивостям, як належність, допустимість, достовірність) посилатися як на докази [23, с.18].

У міжнародних документах електронні докази визначаються як будь-які докази, отримані з даних, що містяться на будь-якому пристрої або вироблені ним, функціонування якого залежить від програмного забезпечення або даних, що зберігаються або передаються через комп'ютерну систему чи мережу [5].

Електронні (цифрові) докази можуть збиратися різними процесуальними способами: 1) огляд Інтернет-ресурсів, доступ до електронних інформаційних систем або їх частини яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (гласна СРД); 2) огляд в порядку зняття інформації з електронних інформаційних систем (НСРД) [215, с.278]; 3) отримання електронних документів від особи, яка надає добровільно; 4) витребування та отримання речей, документів [186, с.186]; 5) проведення обшуку на інших СРД, у ході яких можуть вилучені такі докази.

Слід зауважити, що до 2022 року у КПК України був відсутній такий вид огляду, як огляд комп'ютерних даних, що також привертало увагу як практиків, так і вчених. Зокрема, Ю. О. Виходець та Г. К. Тетерятник

звертають увагу на те, що огляд інформації з Інтернет-ресурсів (Інтернет-джерел) складно віднести до огляду речей чи документів, виходячи як зі специфіки такого огляду, так і з особливої природи даних, які мають бути зафіксовані під час нього [217, с.773].

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 15 березня 2022 року № 2137-ІХ було внесено зміни до ст. 237 КПК України, у якій передбачено такий вид огляду, як огляд комп'ютерних даних, доповнено кодекс новою СРД у ст. 245-1 «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису», а також внесено низку змін, що стосуються доказів, фіксування кримінального провадження, окремих НСРД тощо [166].

У пояснювальній записці до проєкту зазначеного закону вказується зокрема, що згідно ст. 14 Конвенції про кіберзлочинність, яка ратифікована нашою державою іще у 2006 році, Україна має вжити необхідних законодавчих та інших заходів з метою підвищення ефективності досудових розслідувань визначених Конвенцією кримінальних правопорушень, інших кримінальних правопорушень, вчинених за допомогою комп'ютерних систем. Та, крім іншого, підкреслюється, що з метою посилення можливостей швидкого, повного та неупередженого розслідування у кримінальних провадженнях пропонується внесення відповідних змін в положення щодо проведення НСРД з метою розширення можливості їх застосування у невідкладних випадках до отримання відповідної ухвали слідчого судді, суду, а також вдосконалено нормативне регулювання використання технічних засобів та носіїв інформації, які використовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій [156].

З приводу внесених змін в частині визначення «комп'ютерних даних» О. О. Торбас зауважує, що попри нібито позитивні зрушення та намагання здійснити уніфікований підхід до характеристики цифрової інформації, яка

використовується у кримінальному провадженні, в самому КПК України не надається визначення «комп'ютерних даних», як не надається воно і у ЗУ «Про електронні комунікації». Таке визначення міститься у згадуваній Конвенції про кіберзлочинність, де зазначається, що комп'ютерні дані - «будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою» [220, с.103].

Не ставлячи собі за мету детальне дослідження дефінітивних підходів до поняття електронних (цифрових) доказів, слід зазначити, що наукова спільнота сходиться в тому, що попри специфічну технічну природу таких об'єктів, вони мають відповідати загальним вимогам доказів, передбаченим КПК України: належність, допустимість, достовірність та достатність.

Підсумовуючи вищенаведені підходи, можемо стверджувати, що цифровий доказ – це сукупність фактичних даних, збережених у цифровому форматі, отриманих згідно з вимогами КПК України, які можуть бути використані для встановлення фактів і обставин, що мають значення для кримінального правопорушення. Водночас їхня специфіка, зокрема, залежність від функціонування цифрового середовища, програмного забезпечення, форматів збереження та передачі зумовлює необхідність спеціальних процедур і технічної обізнаності у процесі їх обробки.

Особливої актуальності ці положення набувають у контексті роботи з відкритими джерелами інформації (OSINT), які, будучи частиною відкритого інформаційного простору, можуть становити цінне джерело фактичних даних, зокрема під час фіксації воєнних злочинів, ідентифікації учасників бойових дій, виявлення актів колабораціонізму тощо. Однак залучення таких матеріалів до кримінального провадження потребує не лише високого ступеня професійної обережності, а й забезпечення процедурної чистоти: документального оформлення джерела, фіксації метаданих, підтвердження автентичності та верифікації змісту.

Метою цього підрозділу є, таким чином, окреслити змістовну важливість дотримання критеріїв доказовості під час роботи з відкритими цифровими джерелами в умовах надзвичайних правових режимів, дослідити інструменти перевірки достовірності таких матеріалів, а також підкреслити їхню зростаючу значущість у системі кримінального процесу, що трансформується під впливом технологій та безпекових викликів.

У період дії НПП держава стикається з новими викликами – масовими правопорушеннями, масштабними кібератаками та злочинами у кіберпросторі, неможливістю оперативного доступу до свідків або речових доказів. Саме в таких умовах цифрові докази виступають ключовим джерелом інформації. Такі обставини потребують чітких процедур і високих стандартів доказовості навіть у режимі обмеженого доступу до традиційних форм доказування.

Важливим у цьому контексті є використання інструментів OSINT: використання супутникових знімків для верифікації обстрілів (наприклад, при розслідуванні обстрілів вокзалів, пологових будинків); геолокація та хронологічна фіксація переміщення військової техніки агресора через відео з відкритих джерел; ідентифікація осіб, які брали участь у воєнних злочинах, на підставі відкритих профілів у соціальних мережах (включаючи фото в уніформі, збройному спорядженні, тощо); аналіз переписок, фото-відеоконтенту, що можуть містити прямі або опосередковані докази вчинення злочинів.

OSINT (Open Source Intelligence) розвідку, збір інформації з відкритих джерел (баз даних, які не є закритими, не передбачають подолання логічних паролів, застосування негласних методів).

У надзвичайних правових режимах (зокрема під час воєнного стану, надзвичайних ситуацій, обмежень, пов'язаних із терористичними загрозами або техногенними катастрофами) саме OSINT дозволяє компенсувати дефіцит традиційних джерел доказів, таких як очні свідчення чи безпосередній доступ до територій.

У поєднанні з цифровою криміналістикою, штучним інтелектом OSINT-дані можуть бути інтегровані у процес доказування за умови належної

верифікації, збереження метаданих та дотримання процесуального порядку їх отримання й використання. Саме в надзвичайних умовах такі інструменти стають не просто допоміжними, а критично важливими для досягнення цілей кримінального провадження: встановлення обставин кримінальних правопорушень, притягнення до відповідальності винних осіб і захисту постраждалих від злочинів, планування розслідування, напрацювання стратегій доказування.

OSINT виступає не просто одним із способів збору інформації, його важливість у процесі доказування полягає у тому, що за допомогою інструментів, програмного забезпечення існує можливість перевірки отриманої інформації, співставлення з іншими доказами.

М. І. Пашковський справедливо наголошує на тому, що у кримінальному процесуальному доказуванні підлягають встановленню три основні групи обставин: 1) обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, (головний факт, передбачений ст. 91 КПК України), 2) інші обставини, які мають значення для кримінального провадження (т.зв. локальний предмет доказування, як визначена законом «сукупність фактичних обставин, що підлягають доказуванню під час прийняття окремих процесуальних рішень на всіх стадіях кримінального судочинства, але не пов'язаний із вирішенням справи по суті», 3) допоміжні факти – обставини для виявлення і перевірки інших обставин або доказів. І усі ці групи обставин можуть бути встановлені за допомогою аналітичної розвідки з відкритих джерел [139, с.988].

На сьогоднішній день, з урахуванням значної уваги, яка приділяється питанням OSINT вченими активно розробляються комплексні дослідження у вигляді посібників, методичних рекомендацій щодо зазначеної проблематики. Зокрема, у минулому році вийшов друком посібник О. О. Торбаса «OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень» [220, с.67], науково-практичний poradnik колективу авторів за загальною редакцією М. С. Цуцкірідзе «Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку

(Протокол Берклі)» [23, с.65], у яких досить детально описується і правова природа електронних доказів, і практика застосування інформації з відкритих джерел у кримінальному провадженні, і підходи до збору, перевірки та оцінки такої інформації.

У сучасному кримінальному процесі збирання та фіксування інформації з відкритих джерел у кримінальному процесі неможливо уявити без Протоколу Берклі, який представляє собою практичний посібник щодо ефективного використання інформації з відкритих джерел для розслідування порушень міжнародного кримінального права, прав людини та гуманітарного права. У самому документі інформація з відкритих джерел (у відкритому доступі) визначається, як інформація, яку будь-який представник громадськості може спостерігати, купувати чи запитувати, не вимагаючи особливого правового статусу чи несанкціонованого доступу. Цифрова інформація у відкритому доступі – це загальнодоступна інформація в цифровому форматі, яка зазвичай отримується з Інтернету. Цифрова інформація у відкритому доступі містить дані, створені користувачами та машиною, і може включати, наприклад: вміст, розміщений у соціальних мережах; документи, зображення, відео та аудіозаписи на веб-сайтах та платформах для обміну інформацією; супутникові знімки; та опубліковані урядом дані. Розслідування з використанням відкритих цифрових даних – це розслідування, засновані на цифровій інформації у відкритому доступі [1].

Протокол визначає низку важливих для процесу доказування аспектів, які допомагають забезпечити належність, допустимість та достовірність доказів, отриманих з відкритих джерел. Зокрема, до таких належать вимоги міжнародного права щодо приватності, свободи вираження поглядів і недоторканності особистого життя. Пропонує методику верифікації достовірності: 1) технічної верифікації: перевірка метаданих, хеш-ідентифікація, аналіз цифрових слідів; 2) контекстуальної верифікації: співвіднесення із реаліями події, часу, місця; 3) соціальної верифікації: підтвердження іншими незалежними джерелами (засоби масової інформації, свідки тощо). Він встановлює відповідні етичні стандарти: передбачає захист

осіб, які можуть постраждати внаслідок публікації або розголошення інформації, заохочує суб'єктів, що здійснюють OSINT-дослідження дотримуватись принципів мінімального втручання та конфіденційності.

На сьогоднішній день в Україні завдяки Офісу Генерального прокурора та Головним слідчим управлінням з урахуванням рекомендацій, що наведені у Протоколі Берклі, розроблено стандартизований бланк протоколу огляду інформації з відкритих джерел мережі «Інтернет» (Додаток Б), у якому послідовно описується порядок дій особи, яка проводить цю процесуальну дію, а також порядок збереження інформації з відповідного джерела. Таке процесуальне оформлення, створення відповідних додатків у вигляді інформації про утворений файл з назвою збереженої сторінки із розширенням «HTML» (у разі його створення або відмітки про його відсутність) і папка з назвою та часом її створення і розміром електронних файлів на визначеному носії та відомості про нього, в якій містяться автоматично створені файли цієї сторінки; інформації про здійснення архівування потрібної сторінки в мережі «Інтернет» (у разі проведення архівування, опису процесу архівування із графічним зображенням процесу та логічними взаємозв'язками описаних дій та відомостями про розміщення файлу на фізичному носії), хештегування [23, с. 190-192] тощо дозволяє забезпечити цілісність самої інформації та метаданих, навіть для випадків видалення відповідних сторінок, сайтів тощо.

Особливе значення для доказування відіграє Chain of Custody – ланцюг збереження доказів, який забезпечує покрокове документування цифрового матеріалу, його джерел та всіх етапів поводження із ними. Відповідно до Протоколу Берклі цей стандарт означає хронологічне документування послідовності осіб, які володіли інформацією або доказами, а також фіксацію контролю, дати й часу передачі, аналізу та подальшого розпорядження будь-якими такими доказами. Після збору цифрових матеріалів необхідно забезпечити їх цілісність та збереження шляхом створення належної системи цифрового зберігання [1]. Фіксуватися мають дата, час, джерело, умови отримання, а також технічні параметри (наприклад, метадані, EXIF, GPS). Протокол Берклі також визначає вимоги до екземпляру, який слугує доказом

(тобто по суті – оригіналу), робочі копії (створення яких також має бути задокументовано відповідним чином), рекомендації до порядку зберігання.

Основною метою Chain of Custody є захист доказу від фальсифікації, втрати або несанкціонованої зміни, підтвердження автентичності джерела доказу, юридичне обґрунтування допустимості доказу у судовому провадженні, що забезпечує відповідність їх критеріями, які пред'являються для доказів і забезпечує високій ступінь достовірності.

Аналіз судової практики, а також доктринальних джерел, у яких до такої звертаються, свідчить про широке використання протоколів оглядів інформації з відкритих джерел, які по-різному називаються у судових рішеннях. В контексті нашого дослідження, ми звернемося до використання та аналізу сприйняття судами саме формулювань «Протокол Берклі» та «OSINT» у вироках та оцінки доказів, отриманих із їх застосуванням.

У вирокі Ленінського районного суду м. Миколаєва від 12.12.2024 у справі № 489/8450/23 за обвинуваченням особи за ч. 2 ст. 111 КК України була проаналізована інформація з мобільного телефону обвинуваченого. Суд у рішенні посилається на лист-орієнтуванні про організацію проведення слідчих дій зі збору та збереження цифрової інформації з відкритих джерел від 28.08.2021 №18/1-386вих-515окв-21 з урахуванням рекомендацій «Протоколу Берклі» Офісу Генерального прокурора, дає коротку характеристику сутності та значення Протоколу Берклі, зазначає про аналіз даних, на яких він наголошує та які досліджуються судом: «Хеш або значення хешу: обчислення, які можна виконати для будь-якого типу цифрового файлу для створення буквенно-цифрового рядка фіксованої довжини, який можна використовувати як доказ того, що цифровий файл не був змінений. Цей рядок залишається незмінним під час кожного обчислення, поки файл не зміниться. Метадані: це дані про дані. Вони містять інформацію про електронний файл, який або вбудований у файл або пов'язаний з ним. Метадані часто містять характеристику та історію файлу, такі як його назва. Розмір, дати створення та модифікації. Метадані можуть описувати, як, коли і ким було зібрано, створено, доступно, змінено та відформатовано цифровий файл», після чого

порівнює з хеш (контрольні суми файлів) та метадані фото та відео зображень, які надані у висновку судової фототехнічної експертизи, які зафіксовані та складають суть обвинувачення, а також при проведенні судової комп'ютерної експертизи, як аналогічні метадані файлів, що досліджувались, зауважує, що зазначені дані під сумнів стороною захисту не ставилися [32].

У вироку Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 01.04.2025 у справі № 201/15255/23 за обвинуваченням особи за ч. 5 ст. 111-1 КК України. У ньому зазначається, що «судом прийняті до уваги і використані як докази у кримінальному провадженні дані, які надані органом досудового розслідування із відкритих джерел, зібрані за допомогою розвідки з відкритих джерел (OSINT) відповідно до «Протоколу Берклі»», також дається його коротка характеристика. Суд прямо визнає допустимість використання OSINT-даних, посилаючись на Протокол Берклі. При цьому акцент робиться на тому, що такі дані можуть бути зібрані без дозволу слідчого судді. Окрім цього, суд підкреслює співставлення OSINT-даних з іншими доказами, демонструючи, що принципи оцінки доказів у сукупності та взаємозв'язку, які залишаються основоположними [26].

У вироку Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 25.03.2025 у справі №607/20339/24 за обвинуваченням особи за ч. 3 ст. 110-2 КК України надано аналіз «протоколів оглядів матеріалів мережі Інтернет з урахуванням стандартів, викладених у Протоколі Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних, проведено огляд інформації у відкритих джерелах мережі Інтернет» та наводиться детальний порядок – шлях від використовуваного браузера – до стенограм, фото та іншої інформації, отриманої під час оглядів, після чого отримана інформація оцінюється разом з іншими доказами. Суд не лише використовує цифрові матеріали з Інтернету, але й вказує на методологічну відповідність їх збору до стандартів Протоколу Берклі. Вирок містить докладний опис процедури збору (огляду) цифрових джерел – від браузера до конкретного відео. Це демонструє прагнення суду фіксувати прозору та відтворювану процедуру збирання цифрових слідів відповідно до міжнародних рекомендацій [37].

У вироку Жовтневого районного суду міста Запоріжжя від 06.11. 2024 у справі № 331/60/24 по обвинуваченню особи за ч. 2 ст. 28 ч. 5 ст. 111-1 КК України та ч. 5 ст. 111-1 КК України зазначається, що: «Досліджені у судовому засіданні відеозаписи та інша інформація із веб-сайтів мережі Інтернет оглянуті під час досудового розслідування слідчим із складанням відповідного протоколу огляду, фіксації даних. Також у кожному випадку слідчим здійснено збереження отриманих даних для недопущення видалення інформації. Такі дії із інформацією, отриманою із відкритих джерел (у даному випадку мережі Інтернет) відповідає загальним рекомендаціям виклеєним у Протоколі Берклі (набір глобальних керівних положень щодо використання цифрових даних, які є у відкритому доступі). З огляду на викладене, суд вважає, що докази зібрані під час проведення досудового розслідування і цій справі, та подані суду стороною обвинувачення є належними, відповідають визначенню та ознакам певного виду документів. Відсутність цифрового підпису або даних щодо особи, якою був створений цей документ не свідчать про його недопустимість, оскільки такі ознаки є лише окремими ознаками електронного документу (згідно визначення, наданого Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг»)» [27].

У вироку Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 у справі № 363/2119/24 за обвинуваченням громадянина рф, у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК України зазначається наступне: «Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи, веб-сайти, текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. При цьому можливість застосування електронних доказів впливає зі змісту ст. 84 КПК України. Крім того, відповідно до ст. 99 КПК України на електронний документ поширюється правовий режим документа. Записаний на оптичний диск носій інформації електронний файл у вигляді відеозапису є оригіналом (відображенням) електронного документу. Відеозаписи, розповсюджені і мережі Інтернет без обмежень у доступі та

огляді їх будь-якими особами, тобто поширені для перегляду невизначеною та необмеженою кількістю осіб, не є ознакою їх недопустимості. Діючий КПК України не передбачає наявності процесуальних перепон для використання у кримінальному провадженні доказів, отриманих з відкритих джерел» [24]. Привертає увагу, що у цьому випадку суд по суті використовує юридичну аналогію, цитуючи визначення електронних доказів, яке надається у ст. 100 ЦПК України та ст. 99 КАС України.

Також у вироку міститься наступне формулювання: «...згідно протоколу огляду (БЕРКЛІ) від 20.12.2023 року, в ході огляду здійснено вхід до мережі Інтернет, здійснено перехід за відповідною веб-адресою, виявлено сторінку соціальної мережі «Facebook», на якій розміщено відеозапис з назвою «Колонна военной техники под. Гомелем...». Таким чином судом фактично асоціюється протокол огляду інформації з Інтернет-джерел, як Протоколу Берклі. Цікаво також, що судом використовується й інша дефініція для позначення ще одного протоколу «протокол огляду Інтернет-видань» [24].

У вироку Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 05.12.2024 у справі № 344/19008/24 за обвинуваченням особи у злочині, передбаченому ч.7 ст. 111-1 КК України суд вказує на OSINT-аналіз матеріалів про фізичну особу – обвинувачену, характеризуючі матеріали щодо якої знаходяться на ТОТ [28].

У проаналізованому вироку Солом'янського районного суду м. Києва від 21.02.2025 у справі № 243/7147/23 суд зіткнувся з низкою процесуальних заперечень щодо допустимості цифрових доказів, здобутих як з відкритих джерел, так і через технічні засоби, при використанні яких застосовано неліцензійне програмне забезпечення. Аргументи сторони захисту охоплювали такі аспекти: поставлення під сумнів достовірності інформації з Telegram-акаунтів, здобутої з використанням OSINT-інструментів; використання слідством інструментів отримання цифрової інформації (зокрема, програмного забезпечення типу Cellebrite UFED), що, за твердженням захисту, не мають в Україні офіційної ліцензії; сумніви щодо автентичності цифрових файлів на підставі відсутності метаданих і можливого редагування контенту.

Суд, оцінюючи ці доводи, дотримався інтегрованого підходу до допустимості цифрових доказів, виходячи з таких ключових позицій. По-перше, визнав правомірність використання даних з відкритих джерел, наголошуючи, що інструменти OSINT, самі по собі, не є забороненими або виключно спеціальними засобами оперативно-розшукової діяльності, можуть використовуватися у процесі збирання доказів. Особливу увагу було приділено тому, що докази, здобуті цим шляхом, не мають самостійного значення, а оцінюються в сукупності з іншими джерелами, зокрема показаннями, висновками експертів та протоколами СРД.

Окремо розглянуто питання застосування цифрових інструментів, таких Cellebrite UFED, який використовується, в тому числі, в Україні, для відновлення видаленої з мобільних пристроїв інформації та її аналізу. З цього приводу суд, зазначив, що заборон на використання цього програмного забезпечення СБУ немає [36].

Водночас при здійсненні кримінальних проваджень судами справедливо враховується і той факт, що OSINT використовується і силами ворожої держави, відтак, як зазначається у вироку Київського районного суду м. Харкова від 31.10.2024 у справі № 953/9907/24 по обвинуваченню за ч. 6 ст. 111-1, ч. 1 ст. 110, ч. 2 ст. 436-2, ч. 3 ст. 436-2 КК України: «Функціонування антидержавних Telegram-каналів, так само як і інші види масових комунікацій антидержавного спрямування у соціальних мережах (сторінки, групи, форуми) є окремим способом здійснення представниками російських спецслужб розвідки на основі відкритих джерел (open source intelligence - OSINT) та засобом проведення спеціальних інформаційних операцій» [29].

Ми надали лише декілька прикладів з судової практики, водночас, ці вироки та інші, проаналізовані нами, вказують на наступні тенденції щодо сприйняття Протоколу Берклі.

Українські суди дедалі частіше прямо визнають стандартами допустимості доказів, отриманих з відкритих джерел саме рекомендації,

визначені у Протоколі Берклі, що відображає зростаючу довіру до нього у вітчизняному кримінальному провадженні.

Судді посилаються не тільки на зміст відомостей, отриманих під час огляду інформації з відкритих джерел, але й безпосередньо зазначають технічні аспекти цифрових доказів, таких як хеш-суми, метадані, ланцюг зберігання доказів, і визнають їх доказове значення як відповідність критерію допустимості та достовірності доказів, отриманих з відкритих джерел. Відбувається формування усталеної судової практики щодо перевірки та оцінки доказів, отриманих з відкритих джерел з використанням Протоколу Берклі.

Судова практика визнає OSINT допустимим способом збирання відомостей, якщо забезпечено: фіксацію джерел та способу доступу до них, належне документування дій, кореляцію з іншими доказами, відповідність процесуальному способу отримання доказової інформації належним суб'єктом.

Слід звернути увагу на застереження, які містяться у Листі-орієнтування Офісу Генерального прокурора України від 28.08.2021 № 18/1-386вих.515окв-21, який стосується організації проведення СРД зі збору та збереження цифрової інформації з відкритих джерел. Цей лист визнає, що інформація з відкритих джерел може стати додатковою доказовою базою для правоохоронних органів, але наголошує на необхідності ретельної перевірки такої інформації, оскільки вона може бути неправдивою або неточною [92].

Існує і низка рішень ВС щодо питань електронних доказів і їх оцінки. У постанові ККС ВС від 29.03.2021 у справі № 554/5090/16-к суд прийшов до висновку, що з метою досягнення завдань кримінального провадження, враховуючи норми ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг», електронна форма документа не може бути підставою для заперечення його допустимості як доказу (ч. 2 ст. 8). Відповідно до ст. 7 цього Закону, якщо документ зберігається на кількох електронних носіях, кожен із примірників визнається оригіналом. Один і той самий електронний документ може одночасно існувати на різних носіях, і всі його екземпляри, що мають

ідентичний зміст, вважаються оригіналами, відмінними лише за датою або часом створення. Ідентифікацію електронного документа як оригіналу може здійснювати уповноважена особа, яка його створила, шляхом розрахунку контрольної суми (CRC або hash) за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення, або ж у разі потреби – шляхом проведення відповідних експертних досліджень. Відтак сама електронна форма документа не є підставою для визнання його недопустимим доказом [151].

У постанові ККС ВС від 30.09. 2021 року у справі № 498/582/18 було розглянуто питання допустимості копій електронних документів як доказів. Суд дійшов висновку, що ототожнення електронного доказу із конкретним матеріальним носієм є необґрунтованим, оскільки визначальною ознакою електронного документа є саме його незалежність від певного фізичного носія інформації [152].

Практика ЄСПЛ також містить прецеденти, у яких оцінювалася допустимість доказів, отриманих з відкритих джерел. Так, у справі «Georgia v. Russia (II)» визнано прийнятною для розгляду цифрову інформацію, здобуту з відкритих джерел. У цьому рішенні суд вказує на звіт Американської асоціації сприяння розвитку науки (AAAS) під назвою «Супутникові знімки високої якості та конфлікт у Південній Осетії» від 9 жовтня 2008 року. І визнає релевантним той факт, що AAAS є міжнародною, недержавною та некомерційною організацією, яка має на меті сприяння науковому прогресу в глобальному масштабі. Проведений у цій доповіді аналіз супутникових знімків був прийнятий ЄСПЛ як доказ у справі [2].

У попередньому підрозділі нами зверталася увага на можливості використання супутникових знімків у доказуванні в умовах НПР. Аналіз судової практики свідчить про те, що поширеним є використання огляду Інтернет-ресурсів за участю потерпілих та свідків, що дає можливості встановити окремі обставини кримінального провадження (зокрема, точне місце вчинення кримінального правопорушення, що є обов'язковим елементом предмету доказування відповідно до ст. 91 КПК України).

Наприклад, у вирокі Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 27.12.2023 у справі № 337/5154/23 за обвинуваченням ч.2 ст. 111 КК України. Під час досудового розслідування проводилися огляди GoogleMaps із залученням свідків, під час яких свідки вказували на конкретні місця, де відбувалися події, що мають значення для кримінального провадження. Завдяки цьому стало можливим встановлення точних географічних координат цих місць, що в подальшому, у тому числі з використанням інформації з відкритих джерел, допомогло встановити підрозділ армії РФ, який дислокувався на зазначених територіях та отримати іншу доказову інформацію [39].

Привертає увагу у контексті дослідження і питання залучення OSINT-розслідувачів (журналістів, громадських організацій) до документування злочинів в умовах НПР.

Одними із найвідоміших у цій сфері є дослідницька група Bellingcat, яка неодноразово привертала увагу світової спільноти своїми резонансними розслідуваннями щодо агресивних дій РФ. Bellingcat є новатором у галузі цифрових розслідувань, застосовуючи такі методи, як аналіз супутникових знімків (Google Earth, Maxar) для встановлення місць розміщення військової техніки чи пошкоджень від обстрілів, здійснення аналітики за інформацією з геолокацій відео та фото через порівняння візуальних орієнтирів (ландшафт, архітектура) з Google Maps; перевірка цифрових слідів (метаданих) файлів, що можуть містити час створення, зміни, а також інформацію про пристрої, ідентифікація осіб через аналіз соціальних профілів, фото та повідомлень; реконструкція подій за допомогою цифрових інструментів з використанням відомостей з відкритих джерел.

Дуже показовим прикладом є розслідування Bellingcat, що стосувалося збиття рейсу MH17 над Донецькою областю. OSINT дозволив встановити рух ЗРК «Бук» з території РФ до місця запуску ракети, були надані докази – фото та відео транспортування установки, у тому числі, ідентифіковані відповідні причетні до злочину особи. Це розслідування пізніше було використано в офіційних матеріалах Спільної слідчої групи (JIT), а окремі висновки знайшли

своє місце в матеріалах кримінального провадження у Нідерландах, по завершенню якого було винесено вирок трьом особам.

Крім цього, група фіксувала присутність забороненої зброї, здійснювала цифрову ідентифікацію російських солдатів через профілі в соцмережах і фото на тлі українських міст. Bellingcat публікує матеріали щодо воєнних злочинів, серед яких події у Бучі, удари по цивільній інфраструктурі, а також участь конкретних осіб у репресіях і тортурах, контрабанда українського зерна, тактика рф у війні з Україною та багато іншого [7].

Слід зауважити, що МКС, керуючись Римським статутом (ст. 66–69), визнає як докази будь-які матеріали, що можуть бути релевантними і допустимими, якщо вони відповідають стандартам достовірності, надійності й були отримані згідно з процедурними правилами. Зокрема, МКС визнає такими доказами і цифрові матеріали, якщо збережено chain of custody. При цьому не встановлюється фактичних обмежень щодо суб'єкта, який надає суду такі докази.

Зазначений підхід суттєво відрізняється від регулювання порядку збирання та подання доказів за КПК України. В умовах НПП це суттєво ускладнює взаємодію з OSINT-аналітиками, які не є суб'єктами, уповноваженими здійснювати доказування. Дані, зібрані OSINT-дослідниками, формально не є доказами, якщо не будуть дотримані відповідні процедури. По суті, при отриманні інформації від таких суб'єктів слідчий повинен поетапно провести ту саму роботу з фіксування інформації з відкритих джерел, що є дубляжем уже проведеного аналітиками розслідування. Дискусійним є навіть залучення для проведення СРД з огляду такої інформації OSINT-аналітика у якості спеціаліста, адже має бути підтверджено його обізнаність у такій діяльності. Можливим є залучення таких осіб як свідків, у випадках, коли від них надійшла інформація про те, що при моніторингу Інтернет-ресурсів вони отримали дані про вчинення кримінального правопорушення. Після чого такий суб'єкт може бути допитаний як свідок та залучатися до відповідних оглядів.

Масштаби злочинів рф на території України, активні бойові дії, тимчасова окупація, міграційні процеси, пов'язані з війною обумовили

потребу в активному залученні громадськості у документуванні та наданні правоохоронним органам інформації, яка у подальшому може бути використана як докази у кримінальному провадженні.

Зокрема, правоохоронними органами на теперішній час створюються офіційні канали в месенджерах, у яких закликають надавати інформацію про злочини, скоєні рф. В ІНПІ створено інформаційну підсистему «Воєнний злочинець», у якій акумулюється інформація про осіб, які причетні до вчинення воєнних злочинів в Україні.

Міністерство цифрової трансформації збирає докази злочинів окупанта завдяки сайту <https://dokaz.gov.ua/>, на якому є покрокова інструкція та кожен бажаючий може подати наступні докази:

- щодо воєнних злочинів проти народу України та злочинів проти людяності: факти загибелі або травмування цивільного населення внаслідок збройних дій окупаційних військ, випадки насильства, незаконного позбавлення волі, проведення диверсій тощо;

- щодо матеріальних втрат: як приватним особам, так і державі, що дозволяє фіксувати факти зруйнованого чи пошкодженого майна (будинків, інфраструктури, об'єктів соціального призначення тощо), які можуть підтвердити обсяг завданих збитків;

- щодо порушень прав людини [228].

Нещодавно Офісом Генерального прокурора та була проведена презентація Стратегії з OSINT-розслідування воєнних злочинів, питань незаконно переміщених осіб та дітей, а також військовополонених, під час якої обговорені питання ініціювання створення професійної спільноти фахівців з відкритих джерел (OSINT), яка об'єднає експертів для розвитку галузі, відкриття набору заявок до авторської групи для розроблення навчальних матеріалів та освітньої програми, орієнтованої на підготовку OSINT-дослідників; презентовано досвід та потенційні переваги використання програмного інструменту «Стрижень» як засобу для обміну структурованою аналітичною інформацією; практичне застосування OSINT-підходів у процесі збору та документування фактів воєнних злочинів: наявні труднощі, загрози та

порівняння методологій, що використовуються на національному та міжнародному рівнях [158].

Усе вищезазначене свідчить про те, що на сьогоднішній день відбувається суттєва трансформація у підходах до доказування у кримінальних провадженнях, використанні цифрової інформації та активному залученні громадськості до цих процесів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що законодавство України поки що не містить процедури верифікації результатів цифрової розвідки, отриманих не слідчим шляхом. Відповідно, суд змушений розглядати такі відомості в контексті загальної сукупності доказів, не маючи чітких критеріїв для встановлення їх достовірності та допустимості. Застосування відкритих джерел не гарантує відсутності редакторських втручань, суб'єктивних оцінок, вибірковості публікацій або навіть дезінформації. Це створює ризик для об'єктивності досудового розслідування та судового розгляду, особливо у резонансних справах.

На сучасному етапі цифрова інформація, зокрема та, що отримується з відкритих джерел, широко використовується в кримінальному процесі, однак її правовий статус залишається неоднозначним. Використання OSINT у кримінальному провадженні регулюється лише загальними нормами про допустимість доказів і частково підзаконними нормативними актами. Такий стан справ створює правову невизначеність і потребує формального закріплення на рівні КПК чітких правил застосування результатів такої діяльності, що свідчить про необхідність стандартизації підходів. Відсутність уніфікованої процедури легалізації таких матеріалів породжує ризики сумнівів у їх допустимості та автентичності з боку суду. У зв'язку з цим необхідним є запровадження окремої, спрощеної процедури фіксації та верифікації OSINT-даних, що дозволить уніфікувати слідчу практику та водночас не порушити принцип змагальності. Зокрема, чітке документування джерела інформації (URL, IP, час і дата доступу); збереження скріншотів із фіксацією технічних параметрів (user-agent, метадані); відображення технічного середовища, в якому здійснювався доступ (тип пристрою, програмне забезпечення) тощо.

Необхідним є розробка механізмів залучення спеціалістів-OSINT-аналітиків до СРД як осіб, що забезпечують фіксацію джерел, часу доступу, технічних засобів та умов збору цифрових даних. Доцільною є розробка інструкцій та методичних рекомендацій щодо інтеграції OSINT-даних із криміналістичними стандартами обробки цифрових доказів (метадані, хеш-суми, протоколи збереження).

Слід визнати справедливими зауваги науковців щодо того, що інформація, зафіксована в електронному вигляді, а також самі комп'ютерні дані, не можуть бути сприйняті органом досудового розслідування без використання відповідних технічних засобів. А будь-яка спроба відтворити зміст цифрових даних у процесуальному документі – наприклад, у протоколі огляду – неминуче супроводжується внесенням змін до такої інформації. Це зумовлено тим, що будь-яке втручання у цифрове середовище залишає цифрові сліди, які змінюють початковий стан даних. І фактично ні слідчий, ні прокурор не здатні самостійно зафіксувати зміст комп'ютерних файлів у спосіб, що відповідав би вимогам повноти, об'єктивності та незмінності доказів. Це пов'язано з тим, що електронна інформація не має фізичного втілення у звичному сенсі й потребує програмно-апаратної інтерпретації. Отже, пряме її сприйняття особою є неможливим без обробки спеціальними засобами. У результаті, будь-яка спроба відобразити зміст таких відомостей у паперовому документі (без дотримання цифрових процедур) може супроводжуватися викривленням або втручанням у структуру даних, що втрачає ознаки первинності [54, с.119; 222, с.217].

Зазначене вимагає пошуку нових підходів як до отримання та збереження таких доказів, так і в частині інших процедур, які можуть вплинути на якість таких доказів. Зокрема, вважаємо, що доцільно звернути увагу на ті вимоги Протоколу Берклі, які потребують прямої імплементації до КПК України: щодо ланцюга збереження цифрових доказів, порядку створення «оригіналу» через хешування та цифрове маркування; «копій», «робочих копій», особливостей відтворення таких доказів з метою мінімізації зовнішнього впливу.

Частина 2 ст. 84 КПК України містить вичерпний перелік джерел доказів. Проте сучасна слідча та судова практика в умовах збройної агресії демонструє сталу потребу в системному процесуальному визнанні OSINT-звітів, що базуються на публічних цифрових даних, які: не завжди потребують дублікації шляхом повторного процесуального огляду; фактично вже мають аналітичну та ідентифікаційну цінність; можуть бути об'єктивними та незалежними при правильній валідації. Що уможливить використання аналітичних звітів з відкритих джерел як процесуальних джерел доказів, зменшить непотрібний процесуальний дубляж, який відбувається внаслідок необхідності повторного здійснення процедур з огляду відкритих джерел.

Водночас такий підхід потребує комплексного вирішення питання щодо статусу OSINT-аналітиків, які не є працівниками правоохоронних органів, на рівні спеціального закону. За аналогією з проведенням судових експертиз, які можуть проводити, як державні експертні установи та експерти, що у них працюють, так і недержавні. При цьому статус висновків експертів від цього не змінюється. Наприклад, «Про OSINT-діяльність», де будуть визначені вимоги до таких суб'єктів, їхні права та обов'язки, можливості використання їх звітів у кримінальному провадженні. У цьому законі доцільно визначити термін OSINT-аналітик; встановити умови акредитації або сертифікації; запровадити державний реєстр сертифікованих OSINT-фахівців, порядок взаємодії з ними, умови оплати тощо. Крім того, OSINT-аналітики зможуть залучатися в якості спеціалістів та надавати відповідні довідки.

Відповідно необхідним є доповнення глави 4 КПК України параграфом 6 «OSINT-звіт», у якому має бути визначено поняття такого джерела доказів та процесуальні вимоги до нього. Пропонуємо наступне визначення: «OSINT-звіт (аналітичний документ, сформований фахівцями у сфері відкритих джерел інформації, що містить узагальнені фактичні дані, отримані у законний спосіб із загальнодоступних цифрових ресурсів, із обов'язковою фіксацією джерел, часу доступу, цифрових ідентифікаторів, технічних умов збору та ін.)». При цьому такий звіт може подаватися, як стороною обвинувачення, так і

стороною захисту, що підвищує гарантії змагальності та рівності сторін у поданні суду доказів.

Прозорість і зрозумілість, доступність порядку отримання інформації з відкритих джерел, планована структурованість таких звітів повинна позитивно вплинути і на діяльність суду при здійсненні перевірки та оцінки такої інформації.

Доцільним у такому разі є доповнення ст. 93 КПК України формулюванням «OSINT-аналізу».

Таким чином, інтеграція OSINT-звітів у кримінальний процес на законодавчому рівні стане відповіддю на реалії гібридної війни; засіб процесуальної економії та уникнення дублювання СРД; інструментом зміцнення цифрової криміналістики; гарантією якості доказової бази на міжнародному рівні (Міжнародний кримінальний суд, ЄСПЛ).

Не менш важливим є запровадження до КПК України ланцюга зберігання доказів, як стандарту забезпечення їх автентичності, незмінюваності, достовірності та допустимості. При цьому, ми вважаємо, що ця процедура має бути запроваджена не тільки до цифрових доказів, але й для речових, які також можуть піддаватися змінам, внаслідок роботи з ними.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ В ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЯХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Зміна суспільно-політичної ситуації та введення НПР кардинально трансформують не лише структуру злочинності, але й характер кримінального процесу. У таких умовах держава, реагуючи на нові виклики, вимушено перерозподіляє ресурсну, інституційну та доказову увагу в межах конкретних типів кримінальних правопорушень. Різні НПР супроводжуються специфічними формами кримінальної активності і, відповідно, породжують різні проблеми в процесі доказування, які не можуть бути вирішені виключно за допомогою «стандартних» процесуальних механізмів.

Показовим у цьому контексті є розвиток подій у межах збройного конфлікту на території України. Так, на ранньому етапі (2014 – 2020 рр.) значна увага органів досудового розслідування була прикута до розслідування фактів створення та участі в незаконних воєнізованих та збройних формуваннях (ст. 260 КК України). Проведення цієї категорії вимагали специфічного підходу до збирання доказів, зокрема, в умовах відсутності контролю над територіями, на яких діяли такі формування, та необхідності фіксації причетності осіб до таких структур без можливості проведення негайних слідчих дій.

У міру трансформації характеру агресії, зокрема, починаючи з 2022 року, пріоритети змістилися в напрямку фіксації й доказування воєнних злочинів, які класифікуються за ст. 438 КК України. Тут доказова діяльність ускладнена як об'єктивними обставинами ведення бойових дій, так і високими стандартами, які висуваються міжнародним гуманітарним та кримінальним правом до встановлення фактів порушення законів і звичаїв війни. Відтак виникає необхідність фіксації злочинів на місцях обстрілів, залучення спеціалістів з міжнародних правових інституцій, забезпечення міжнародних стандартів доказування.

Аналіз цих процесів свідчить про те, що особливості доказування в умовах НПР залежать не лише від загальних процесуальних викликів, пов'язаних з безпековою ситуацією, але й від конкретного типу злочину, суб'єктного складу, території вчинення та статусу потенційних потерпілих. Це вимагає гнучкої адаптації кримінального процесуального законодавства, розробки спеціалізованих методик розслідування та активного залучення міжнародного досвіду і механізмів. Саме в цьому контексті вивчення особливостей доказування в окремих категоріях кримінальних правопорушень, характерних для умов НПР, набуває особливої теоретичної й практичної значущості.

Однією із категорій кримінальних проваджень в умовах НПР, які звертають на себе особливу увагу, є також безвісне зникнення осіб за особливих обставин. За офіційними даними станом на 01.05.2025 до Реєстру зниклих безвісти за особливих обставин внесено інформацію щодо понад 70 тисяч військових і цивільних українців, серед них 2470 дітей, місцеперебування яких невідоме [201].

Ці дані є свідченням не лише гуманітарної трагедії, а й вказують на наявність системного кримінально-правового виклику, який потребує адекватної реакції з боку судової системи та правоохоронних органів. В умовах НПР (зокрема АТО/ООС або воєнного стану) кримінальні провадження щодо безвісно зниклих осіб мають низку специфічних особливостей: обмеження доступу до місць зникнення через бойові дії, блокування або замінування територій; необхідність вчасного відібрання якісного генетичного матеріалу; значні особливості проведення СРД під час репатріації тіл загиблих; значне навантаження на органи досудового розслідування, на які покладається обов'язок розслідування цієї категорії кримінальних проваджень; необхідність міжвідомчої комунікації, комунікації з міжнародними організаціями та багато інших.

Міжнародне гуманітарне право та міжнародне право прав людини визнають за членами родин зниклих безвісти осіб законне право знати, що сталося з їхніми близькими та де вони перебувають. Виходячи з цього, на

держави покладається обов'язок вживати всіх можливих заходів для недопущення зникнень, організації пошуку зниклих та розв'язання наслідків таких інцидентів.

Відповідно до ст. 2 Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень «насильницьким зникненням вважається арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону», а ст. 6 документу зобов'язує державу-учасницю не просто ефективно розслідувати такі факти, а притягати винних осіб до кримінальної відповідальності [108].

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» «особа, зникла безвісти за особливих обставин, - особа, зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру» [181]. Слід зауважити, що суттєві зміни до цього спеціального закону, який у первинній редакції – до набуття змін ЗУ «Про внесення змін до Закону України "Про правовий статус осіб, зниклих безвісти" та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 14.04.2022 № 2191-IX [161], здебільшого стосувався загальних питань, пов'язаних із безвісним зникнення осіб та не враховував специфіки таких ситуацій саме в умовах НПР. З 2022 року закон значно доповнено, Офісом Генерального прокурора спільно з правоохоронними органами України розроблені відповідні алгоритми розслідування фактів безвісного зникнення за особливих обставин. Важливим досягнення національної правової системи у цій сфері є створення Єдиного реєстру зниклих безвісти за особливих обставин. Це електронна інформаційна система, призначена для зберігання, захисту, обробки, використання та розповсюдження передбачених законом відомостей щодо осіб, які зникли

безвісти за особливих обставин. Вона включає дані про такі особи, невпізнані останки, наявність або відсутність судових рішень щодо визнання осіб безвісно відсутніми або померлими, а також інформацію про видачу нотаріусами свідоцтв щодо призначення опікунів над майном зниклих. Система також охоплює інші відомості, що використовуються для ведення обліку зниклих осіб з метою їх подальшого розшуку [181].

Ще одним важливим досягненням для підвищення ефективності доказування у провадженнях зазначеної категорії є прийняття ЗУ «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» від 09.07.2022 № 2391-IX [173]. У ст. 5 цього нормативного акта визначаються випадки обов'язкової реєстрації такої інформації, серед них підозрювані та засуджені по окремим категоріям кримінальних проваджень, невпізнані трупи та їх останки, встановлена з раніше відібраних біологічних зразків осіб, зниклих безвісти, або біологічного матеріалу з особистих речей осіб, зниклих безвісти щодо яких розпочато досудове розслідування [173].

Провадження за фактами безвісного зникнення особи за особливих обставин вносяться до ЄРДР з відповідною приміткою за ст. 115 КК України. Вчені пропонують поділяти такі провадження на наступні категорії: 1) за ознакою суб'єкта: що стосуються цивільного населення, та зникнення військовослужбовців. За територіальним чинником можна виділити випадки зникнення: на тимчасово окупованих територіях, у районах ведення активних бойових дій, а також у регіонах, які не підпадають під жодну з цих категорій.

Залежно від особливостей особи, яка зникла, можуть бути сформульовані наступні припущення. Щодо цивільних осіб: людина може перебувати в заручниках (у незаконному ув'язненні); її могли насильно вивезти за межі України; вона може бути живою, але її місцеперебування невідоме; особа могла загинути внаслідок вчинення воєнного злочину або стати жертвою іншого кримінального правопорушення, не пов'язаного з воєнним конфліктом, однак на території, доступ до якої наразі відсутній. У випадку військових осіб версії включають: перебування в полоні як військовополоненого; загибель у результаті воєнного злочину; загибель

унаслідок злочину невоєнного характеру; або смерть під час ведення бойових дій [216, с.175].

Заява про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, подається до відповідного територіального органу Національної поліції України, вона може бути подана родичем такої особи, представником військового формування, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, громадським об'єднанням або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення [181]. При цьому в порядку ст. 216 КПК України така заява подається до органу досудового розслідування, як правило, за місцем проживання родичів або місцезнаходженням інших суб'єктів, які звертаються. Слідчим у цих випадках проводяться процесуальні дії із заявниками, відбирається біологічний матеріал (як правило, букальний епітелій) у родичів, направляються запити з метою встановлення інформації про можливе місцеперебування таких осіб, встановлення свідків тощо, призначаються судові експертизи щодо ДНК-аналізу отриманого біологічного матеріалу. Після цього матеріали кримінальних проваджень направлялися до органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходилося останнє відоме місце перебування такої особи. Така ситуація знижувала ефективність розслідування.

Як справедливо зазначають правники: існують проблеми взаємодії родичів зниклих осіб, громадських організацій, які опікуються цими питаннями щодо комунікації з органами досудового розслідування, що пов'язано з тим, що провадження за територіальною підслідністю передаються до підрозділів, що перебувають або здійснюють провадження в Донецькій, Луганській, Херсонській та Запорізькій областях. У зв'язку з високим навантаженням на слідчих у цих регіонах, які перебувають частково під окупацією або в зоні бойових дій, проведення необхідних процесуальних дій часто затягується. Це впливає на доступ родичів зниклих осіб до матеріалів провадження, інформації про його хід, а також знижує ефективність здійснення доказування внаслідок значної кількості таких матеріалів та необхідності їх якісного відпрацювання [229].

Крім того відповідно до міжнародних документів члені сімей та родичі таких осіб мають право на правду (ст. 24 Міжнародної конвенції ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень), право на ефективне розслідування (ст. ст. 6 і 9 МПГПП), право на пошук і поширення інформації (ст. 19 МПГПП) та інші.

З метою вирішення зазначених питань зареєстровано проєкт ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану» №12414 від 16.01.2025, у якому передбачається доповнення ст. 615 КПК України абз. 15 у такій редакції: «В умовах воєнного стану відповідний прокурор своєю вмотивованою постановою має право визначити місце проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 115, 146-1 та 438 Кримінального кодексу України, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, за місцем проживання (перебування) заявника, потерпілого, які є близькими родичами та членами сім'ї такої особи», а також відповідно до Перехідних положень передбачається застосування цієї норми протягом трьох років з дня припинення воєнного стану [161].

У пояснювальній записці до законопроєкту визначається, що збройний конфлікт та ведення воєнних дій створюють специфічні умови, за яких звичні механізми досудового розслідування втрачають свою ефективність або стають надто складними для реалізації. Це особливо актуально щодо кримінальних проваджень, які стосуються безвісти зниклих осіб у районах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Метою відповідного законодавчого регулювання є встановлення спеціальних процедур досудового розслідування, які дозволяють своєчасно та ефективно реагувати на заяви про зникнення осіб, а також забезпечити доступ до юридичних інструментів для заявників – членів сім'ї або близьких родичів зниклих. Основне завдання закону полягає в адаптації кримінального процесуального законодавства до умов воєнного часу,

що дає змогу оперативно ініціювати та проводити розслідування, враховуючи специфіку зникнень, пов'язаних із воєнними обставинами або окупацією [155].

Вчені вказують на низку інших проблем, пов'язаних із доказуванням у таких категоріях кримінальних проваджень. Однією з актуальних проблем залишається процес встановлення особи загиблих. У більшості випадків це можливо лише завдяки проведенню молекулярно-генетичної експертизи. Ідентифікація за ДНК передбачає кілька послідовних етапів: спочатку здійснюється забір крові у родичів зниклих осіб, далі відбувається виділення ДНК з біологічних зразків, відібраних у загиблих, після чого здійснюється звірка отриманих ДНК-профілів через електронний реєстр. Після отримання результатів слідчий інформує родичів особи. Проте ефективність цієї процедури суттєво знижують обмеженість матеріальних і кадрових ресурсів. Станом на зараз в Україні функціонує лише 25 експертних установ системи МВС, що займаються відповідними дослідженнями [68,с.450-451].

Проблематика ефективного розслідування випадків безвісного зникнення осіб за особливих обставин безпосередньо пов'язана з можливістю здійснення повноцінного процесу доказування, особливо коли йдеться про ідентифікацію. Одним із ключових етапів такого розслідування є проведення молекулярно-генетичної експертизи, для якої необхідним є біологічний матеріал близьких родичів зниклої особи. Саме цей матеріал є базовим джерелом для формування порівняльного ДНК-профілю, без якого встановити особу загиблого часто неможливо.

Однак у практичній площині виникають серйозні перепони. Частина родичів потенційних загиблих осіб або залишаються на тимчасово окупованих територіях, де відсутній доступ українських правоохоронних органів і медичних служб, або змушені були виїхати за кордон. Відповідно, унеможлиблюється або суттєво ускладнюється збір необхідних біологічних зразків. У випадку перебування родичів за межами України виникають додаткові виклики: потреба у міжнародній правовій допомозі, погодженні процедур з іноземними юрисдикціями, витрати часу та ресурсів на логістику, що критично знижує оперативність слідства.

Крім того, існує й етичний вимір проблеми: родичі, які перебувають у стані емоційного потрясіння, не завжди готові до надання біоматеріалу або можуть бути неінформованими про таку можливість і її правові наслідки, хоча на теперішній час Україною і вживаються безпрецедентні заходи щодо інформування громадськості про порядок звернення до відповідних органів та установ у таких ситуаціях. Усе це створює додаткові бар'єри для встановлення істини у кримінальному провадженні, затягує процес ідентифікації, залишає сім'ї в невизначеності та порушує їх право на доступ до правосуддя.

Таким чином, для підвищення ефективності доказування у таких справах необхідне: налагодження процедур дистанційного збору ДНК-зразків через міжнародну співпрацю; створення окремого електронного ресурсу або реєстру для родин зниклих з чітким інформуванням про необхідність надання біоматеріалу; забезпечення підтримки з боку консульських установ, а також правозахисних організацій, що діють за кордоном.

Низка таких заходів уже вжито і вони дозволять значною мірою зменшити бар'єри для ідентифікації зниклих осіб і забезпечити належне здійснення кримінального провадження навіть в умовах НПП.

Важливу роль у процесах розслідування досліджуваної категорії кримінальних проваджень відіграє Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти (далі – МКЗБ). МКЗБ співпрацює з урядовими структурами, громадським сектором, органами юстиції, міжнародними інституціями та іншими організаціями у всьому світі з метою вирішення проблем, пов'язаних із пошуком осіб, які зникли безвісти внаслідок воєнних конфліктів, масових порушень прав людини, стихійних лих чи інших кризових подій. Як єдина міжнародна організація, що спеціалізується виключно на цій тематиці, МКЗБ активно долучається до зміцнення інституційної спроможності держав і громадянського суспільства, сприяє розвитку законодавчого регулювання, підтримує громадську та політичну активність у цій сфері, а також забезпечує технічну експертизу у процесах пошуку та ідентифікації зниклих осіб. Підрозділ з управління даними та їх координації відповідає за створення і підтримку глобальних систем збору та обробки інформації щодо осіб, зниклих

безвісти, що здійснюється під егідою Міжнародного Комітету Червоного Хреста. Його метою є покращення доступу до такої інформації та підвищення її якості, забезпечення безперервного обміну даними, а також узгодження відомостей, що надходять з різних внутрішніх і зовнішніх джерел. У тісній співпраці з Центром передового досвіду та навчання, цей підрозділ навчає місцевих партнерів ефективному використанню зазначених інструментів.

Інтегрована система управління даними (іСУД) є основним веб-додатком цього підрозділу, що дозволяє зберігати, переглядати, аналізувати та систематизувати значні обсяги інформації про осіб, зниклих безвісти, а також підтримує процеси розслідування, пов'язані з їхнім пошуком. На теперішній час система налічує дані понад 100 тис. зниклих безвісти та понад 200 тис. членів сімей [133].

Україна з 2022 року активно співпрацює з МКЗБ. Це відкриває додаткові шляхи для співпраці майже з усіма країнами світу в межах чинних багатосторонніх угод, що відповідає зовнішньополітичному курсу України. Водночас така взаємодія сприяє обміну досвідом та практичними напрацюваннями, які можуть бути використані для подолання негативних наслідків, спричинених збройною агресією російської федерації, що грубо порушила основоположні норми міжнародного права, вчиняючи дії проти України [198, с.246].

Важливе значення в умовах збройного конфлікту та розслідування фактів безвісного зникнення осіб за особливих обставин відіграє робота із репатрійованими тілами загиблих. Постановою КМУ «Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України» від 17.06.2022 №698 затверджено Порядок забезпечення вилучення тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України, який «визначає дії уповноважених осіб державних органів, інших компетентних суб'єктів щодо вилучення тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України, спрямовані на забезпечення поваги до людської гідності, здійснення гуманітарних заходів щодо передачі тіл

(останків), а також забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [147]. А також Порядок передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України, який «визначає послідовність дій державних органів, особливості взаємодії з міжнародними організаціями для забезпечення відповідно до норм міжнародного гуманітарного права передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України» [148].

Не деталізуючи сам порядок, визначений законодавством, звернемося до специфіки роботи з репатрійованими тілами (останками). Робота з тілами потребує відповідного оформлення у процесуальному плані. Стандартні протоколи огляду місця події та огляду трупа не створюють належних процесуальних гарантій та не є ефективними при фіксації доказів для таких випадків.

Для забезпечення точного обліку та подальшої ідентифікації кожному тілу або фрагменту має бути присвоєно індивідуальний порядковий номер. Цей номер застосовується у всіх процесуальних документах, зокрема в постановках про призначення експертиз, та вказується як у місці виявлення, так і під час транспортування чи зберігання решток. Така система дозволяє підвищити якість доказування, зменшити ризики втрати тіл або фрагментів, забезпечити належне документування та прискорити процес встановлення особи.

Для цього, як і на місцях масових поховань, рекомендується: присвоювати кожному тілу або його частині унікальний ідентифікаційний код, що складається з літер та чисел; уникати дублювання кодів; узгодити загальну систему кодування між усіма учасниками процесу [218, с. 230]. Є відповідні рекомендації Міжнародного Комітету Червоного Хреста щодо складання протоколів на місцях масових поховань [4]. Натомість значна кількість репатрійованих тіл, які останнім часом передані в Україну, необхідність оперативної але ефективної процесуальної роботи з ними спонукала до розвитку і вітчизняної слідчої практики. Зокрема, старшим слідчим в особливо важливих справах – криміналістом відділу розслідування злочинів скоєних

проти життя та здоров'я особи слідчого управління ГУНП в Одеській області Павлом Юрійовичем Михайловським у 2024 році було узагальнено міжнародні рекомендації щодо роботи з тілами в екстраординарних умовах та адаптовано до використання в українській правозастосовній практиці.

Розроблений протокол є прикладом не просто імплементації, а саме трансформації цих рекомендацій в інструмент українського кримінального процесу. Він став результатом практичного аналізу численних викликів, починаючи від відсутності доступу до належної криміналістичної інфраструктури на тимчасово окупованих територіях до нагальної потреби у впорядкованій репатріації тіл загиблих українських військових.

Павлом Михайловським було розроблено унікальну систему кодування для трупів, залишків тіл, речових доказів, які знаходяться при них. Код складається з відповідних позначень: місце (регіон); місяць/рік; порядковий номер об'єкта (пакета); первинний номер вказаний на об'єкті (пакетові) при його отриманні; порядковий номер трупа (B-body); порядковий номер залишків та фрагментів (BP); порядковий номер виявленого речового доказу (речі, предмети, документи, ін). Вони утворюють єдиний унікальний код, який індивідуально виділяє та слугує ідентифікатором невпізнаного трупу або решток. Саме його буде зазначено у всіх процесуальних документах, які пов'язані із проведенням процесуальних дій з таким трупом, рештками тощо при проведенні оглядів, призначенні відповідних експертиз, у випадках направлення до різних установ. Крім того, слідчим було розроблено і відповідні протоколи огляду трупів, у яких визначені схеми для максимально ефективної фіксації усіх ідентифікаційних ознак трупів з метою їх ідентифікації (Додаток В).

Використання запропонованого кодування за «протоколом Михайловського» забезпечує повний, послідовний огляд та дослідження трупів, запобігання втрати фрагментів/решток тіл, а також правильне уніфіковане заповнення процесуальних документів і можливість відстеження переміщення тіл та їх залишків. На сьогоднішній день цей алгоритм роботи та

кодифікації продемонстрував свою ефективність при роботі репатрійованими тілами.

Слід зауважити, що запропонований Павлом Михайловським алгоритм можна віднести до своєрідного ланцюга збереження доказів (Chain of Custody) при процесуальній роботі з невпізнаними трупами.

Застосування механізму ланцюга зберігання доказів розпочинається вже з моменту документування на місці події або під час першої слідчої (розшукової) дії та супроводжує увесь процес доказування на кожному його етапі. Сутність цього підходу полягає у фіксації безперервного контролю над доказами з боку уповноважених осіб, які в тій чи іншій формі контактували з ними: здійснювали збір, зберігання чи експертне дослідження. Метафора «ланцюга» точно відображає концепцію: доказ переходить від однієї посадової особи до іншої, кожен такий етап є ланкою в єдиній послідовності, що забезпечує як цілісність, так і достовірність процесу обігу доказу. У разі порушення цього ланцюга або його відсутності виникають серйозні сумніви щодо автентичності та цілісності доказового матеріалу, що, у свою чергу, негативно позначається на його процесуальній оцінці в частині допустимості та достовірності доказів [138, с. 158].

Ключовим досягненням «протоколу Михайловського» є запровадження єдиного уніфікованого кодування, яке охоплює не лише самі тіла, але й будь-які фрагменти, залишки, речові докази, знайдені поруч. Такий підхід не тільки унеможлиблює плутанину при передачі тіл чи результатів експертиз між установами, а й гарантує системну процесуальну легітимність: ідентифікатори відображаються у всіх пов'язаних документах, створюючи неперервний «ланцюг зберігання» доказів, що є фундаментальним для їхньої допустимості у суді. Крім того, розроблені бланки протоколів містять детальний опис одягу, взуття, усіх характеристик трупа (останків), речових доказів при ньому, тілесних ушкоджень, схематичне зображення зафіксованих особливих індивідуальних ознак на тілі трупа, а також виявлених тілесних ушкоджень

Робота з тілами в зоні бойових дій, в умовах обстрілів чи на деокупованих територіях часто унеможлиблює повноцінне лабораторне

дослідження без попередньої систематизації. Протокол дає змогу фіксувати всі ключові ідентифікаційні характеристики безпосередньо на місці виявлення тіла або його фрагментів. Це особливо важливо в контексті експертиз з ідентифікації ДНК, судово-медичних та трасологічних досліджень, коли помилки в маркуванні можуть призвести до фатальних юридичних та гуманітарних наслідків.

Актуальність розробки питань огляду репатрійованих тіл (останків) полягає в поєднанні юридичної, етичної, доказової та гуманітарної місії. Це не лише етап розслідування, а акт визнання гідності жертв, інструмент відновлення справедливості й доказ стійкості української держави в умовах викликів. Така робота має проводитися за чіткими протоколами, із фаховою підготовкою та з повагою до кожного загиблого, що й визначає цивілізований підхід до війни і її наслідків. Важливість отримання доказової інформації з таких місць подій, а також при роботі з трупами та людськими рештками полягає також у перспективі доказування воєнних злочинів та притягненні винуватих осіб до кримінальної відповідальності.

Успішне практичне впровадження «протоколу Михайловського» створює підґрунтя для його інституціоналізації через підзаконні акти МВС або МОЗ, як частини стандарту роботи з масовими захороненнями, ексгумаціями чи репатріацією тіл загиблих. Це дозволить не лише поширити ефективну методику, а й уніфікувати облік таких трупів, решток, пов'язаних із ними інших доказів.

Варто наголосити, що використання протоколу має високу адаптивність до взаємодії з іншими суб'єктами, у тому числі, під час збирання доказів на місцях масових поховань – із судово-медичними експертами, криміналістами, антропологами, працівниками правоохоронних органів, прокуратури, а також неурядовими організаціями, які займаються гуманітарними місіями (наприклад, Evacuation 200). Це створює новий стандарт міжвідомчої координації.

Під час репатріації тіл (останків) можуть проводитися й інші СРД, направлені на ідентифікацію трупа. В залежності від стану тіла може

здійснюватися пред'явлення трупа для впізнання, огляд і пред'явлення для впізнання речей і документів (які були доставлені разом з тілами).

Натомість часто стан тіл не дає можливості пред'явити труп для впізнання. У таких випадках єдиним варіантом ідентифікації залишається проведення ДНК-дослідження. У той же час, як показує практика, трапляються випадки, коли експертам не вдається вивести ДНК, зокрема із обвуглених кісток [188].

Згідно з методологією українських експертних служб, рекомендовано брати біологічний матеріал щонайменше від двох близьких родичів прямої спорідненості (мати, батько, рідні брати, сестри або діти). Це необхідно з метою більш точної геномної ідентифікації. Водночас відбір здійснюється неінвазивним методом, як правило, шляхом взяття букального епітелію (клітин зі слиною з внутрішньої сторони щік). Найпоширенішим способом є зішкріб букального епітелію за допомогою стерильних дерев'яних аплікаторів із бавовняною ваткою. Після забору матеріалу аплікатори поміщають у паперові конверти з відповідними маркуваннями. У випадках, коли особа не має близьких родичів, вилучення ДНК-зразків може бути здійснене з особистих речей такої особи [41, с.218-219].

Розслідування безвісного зникнення осіб за особливих обставин є одним із найскладніших напрямів кримінального провадження в умовах дії НПР, зокрема воєнного стану (на сьогоднішній день). Це зумовлено як кількісними показниками, так і труднощами, що виникають на кожному етапі доказового процесу.

Ключовими проблемами є: фізична недоступність до місця події (зникнення), що ускладнює або унеможлиблює проведення первинних слідчих дій; недостатній ресурсний потенціал правоохоронних органів у прифронтових та окупованих регіонах; потреба у міжвідомчій координації та співпраці з міжнародними організаціями; а також суттєві виклики, пов'язані із ідентифікацією осіб за допомогою ДНК. Останнє потребує своєчасного збору якісного біологічного матеріалу у близьких родичів, що часто

унемоżliвлюється через їхнє перебування за кордоном або на тимчасово окупованих територіях.

Особливого значення набуває адаптація кримінального процесу до умов ННР. Прийняття змін до законодавства, створення Єдиного реєстру зниклих безвісти за особливих обставин, а також поява стандартизованих протоколів та алгоритмів як складової національної методики збереження доказів при роботі з тілами та останками є суттєвим кроком уперед. Ці інструменти покликані гарантувати системність, достовірність і гуманітарну чутливість процесу доказування.

Разом із тим, актуальність проблеми не вичерпується лише юридичним аспектом. Вона має значний етичний, гуманітарний та політичний вимір. Від успішності цього напрямку залежить не лише притягнення винних до відповідальності, але й право родин зниклих на правду, гідність і справедливість, яке гарантується міжнародними конвенціями.

У підсумку, ефективне розслідування випадків безвісного зникнення в умовах ННР вимагає системного підходу: нормативної модернізації, ресурсного підсилення слідчих органів, розвитку експертної інфраструктури та глибокої координації з міжнародними інституціями. Лише в такому разі держава зможе належним чином виконати покладений на неї обов'язок перед своїми громадянами та міжнародною спільнотою.

З початком повномасштабного вторгнення увага наукової спільноти прикута до питань розслідування воєнних злочинів, передбачених ст. 438 КК України. Розуміючи, значний обсяг питань, пов'язаних із доказуванням по цій категорії кримінального провадження, ми не ставимо за мету у межах нашого дослідження охопити весь їх масив. Крім того, більшість аспектів проведення СРД, які охарактеризовані нами у розділі 2, безумовно стосуються і доказування у воєнних злочинах. Тому ми зупинимося лише на деяких питаннях доказування.

Відповідно до ст. 438 КК України розглядає воєнні злочини як «Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування

національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій». У ч. 2 дається кваліфікуюча ознака таких злочинів – спричинення загибелі людей [85].

Злочини, передбачені ст. 438 КК України, належать до категорії міжнародних злочинів, що відображає їхній особливий правовий статус та серйозність у контексті міжнародного гуманітарного права. Ця норма охоплює порушення законів і звичаїв війни, що прямо закріплені в міжнародних договорах, таких як Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи (далі – ДП) до них, а також у загальновизнаних звичаєвих нормах міжнародного гуманітарного права. У зв'язку з цим кваліфікація таких дій вимагає не лише наявності об'єктивної сторони, тобто фактичного здійснення насильницьких дій проти цивільного населення, медичного персоналу, військовополонених або цивільної інфраструктури тощо, але й необхідності доведення, що ці дії були здійснені з порушенням відповідних міжнародно-правових заборон.

Зокрема, нещодавно ратифікований Україною Римський Статут МКС визначає воєнними злочинами понад 20 грубих порушень Женевських конвенцій для збройних конфліктів міжнародного характеру [189]. Одним із найскладніших елементів кваліфікації і відповідно доказування є необхідність юридичного підтвердження статусу конфлікту як міжнародного або неміжнародного збройного конфлікту. Це визначення має ключове значення, адже різні норми застосовуються залежно від характеру конфлікту. Так, наприклад, положення Додаткового протоколу I застосовуються до міжнародних збройних конфліктів, тоді як ДП II – до неміжнародних. У контексті російської агресії проти України, юридичне визнання подій як міжнародного збройного конфлікту вже здійснене на рівні міжнародної спільноти, однак для окремих епізодів злочинів, особливо на тимчасово

окупованих територіях, може виникати необхідність додаткового юридичного обґрунтування цього статусу в конкретному провадженні.

Крім того, доведення протиправності способів і засобів ведення війни вимагає залучення міжнародно-правової експертизи, аналізу рішень міжнародних трибуналів (наприклад, Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії), оцінки відповідності дій збройних формувань або державних акторів принципам пропорційності, відмінності між військовими і цивільними об'єктами, заборони атак на медичні заклади, об'єкти критичної інфраструктури, а також використання забороненої зброї. Порушення таких норм може бути кваліфіковано як воєнний злочин.

У зв'язку з цим доказування за статтею 438 КК України має подвійну структуру: воно повинно охоплювати як стандартні елементи складу злочину (суб'єкт, об'єктивна сторона, вина, причинний зв'язок), так і правову верифікацію того, що дії підпадають під заборони, передбачені міжнародним гуманітарним правом. Такий підхід потребує високого рівня професіоналізму від слідчих, прокурорів, судових експертів і юристів-міжнародників, які беруть участь у відповідних провадженнях.

О. М. Дуфенюк акцентує увагу на тому, що результативність документування воєнних злочинів значною мірою обумовлюється стандартизацією процесу досудового розслідування, чіткою алгоритмізацією виконання процесуальних дій, ефективною міжвідомчою взаємодією та запозиченням кращих міжнародних практик щодо фіксації порушень норм міжнародного гуманітарного права. Особливої ваги набуває створення спеціалізованих методичних підходів, диференційованих за різними критеріями: категорією потерпілих осіб, характером об'єкта нападу, типом застосованих засобів ураження, способом реалізації насильницьких дій, географічною локалізацією злочину, а також за конкретними положеннями Особливої частини КК України тощо [59, с.54].

І. В. Гловюк справедливо зазначає, що у вироках за ст. 438 КК України суд зобов'язаний надати повний перелік порушень норм міжнародного гуманітарного права, вказавши точні норми, що були порушені. Особливо

важливо чітко зафіксувати ті «інші порушення законів і звичаїв війни», на які посилається ст.438 КК України, керуючись міжнародними договорами, підписаними та ратифікованими ВРУ; відобразити, що жертва або об'єкт злочину користуються захистом відповідно до положень міжнародного гуманітарного права, якщо це справді застосовно; включити в текст усвідомленість зі сторони виконавця того факту, що він діяв у контексті збройного конфлікту (контекстуальний елемент). Це обумовлює чітке визначення як в обвинувальному акті, так і у вироку на підставі зібраних доказів конкретизованих норм МГП, які були порушені особою, виключення протилежного оцінювання фактичних обставин справи чи їх юридичної оцінки [44].

Це привертає увагу до специфіки предмету доказування по таким категоріям проваджень. Адже, хоча до нього і входять ті елементи, які характерні для загального предмету доказування, передбаченого ст. 91 КПК України, натомість важливим є встановлення контекстуального елемента. Щодо нього вчені зазначають, що необхідним є доказування, що діяння мало місце у контексті міжнародного збройного конфлікту або неміжнародного збройного конфлікту і було пов'язано з ним, а виконавець усвідомлював фактичні обставини, що засвідчували існування збройного конфлікту.

Правильне з'ясування цих обставин є критично важливим для побудови ефективного розслідування, а також для підготовки конкретного плану слідчих (розшукових) дій. Особливу увагу слід приділити допитам: у ході збройного конфлікту слідчі повинні проводити їх максимально професійно та системно, ставлячи ретельно продумані запитання. Такі питання мають не лише формувати повний опис події та мотивів, а й дозволяти перевіряти отриману інформацію через співставлення з іншими фактичними даними провадження.

Крім того, стандартна програма допиту, розроблена на основі комплексного підходу, дозволяє ефективно й водночас індивідуально підготувати питання для кожної ситуації й оптимізувати час, що витрачається на слідчі дії. Звертає на себе увагу те, що Офісом Генерального прокурора спільно з представниками слідчих управлінь, ГО вже розроблено спеціальні

рекомендації щодо методики допиту потерпілих і свідків у провадженнях, вчинених в умовах збройного конфлікту. Ці матеріали містять структуровані запитання, розбиті за категоріями: ті, які встановлюють безпосередні факти злочину, і ті, що допомагають довести його зв'язок зі збройним конфліктом. Це сприяє ефективному отриманню доказів у таких провадженнях [47, с.397].

Важливе значення у процесі доказування відіграють допити військовополонених. Військовополонені можуть бути підозрюваними, якщо існують підстави вважати їх учасниками воєнних злочинів. Водночас через безпосередню причетність до бойових дій, знання внутрішньої структури військових частин або угруповань, вони також можуть бути важливими свідками, спроможними надати унікальну інформацію про організацію злочинів, механізми, накази, групову взаємодію та конкретні схеми вчинення порушень законів і звичаїв війни. На теперішній час ОГП розроблено Пам'ятку щодо проведення прокурором/слідчим допиту військовополоненого [135] та Орієнтовний перелік запитань для допиту військовополонених військово-облікових спеціальностей [129], у них деталізована як сама тактика проведення такої СРД, так і визначено перелік питань, які ставляться.

Все ширше на інституційному рівні в умовах воєнного стану при проведенні допитів із різними суб'єктами використовується методика та/або окремі підходи процесуального інтерв'ю. Процесуальне інтерв'ю являє собою структуровану бесіду, спрямовану на якісне документування показань з мінімальним впливом на особу. На відміну від традиційного допиту, інтерв'ю відмовляється від навідних питань і маніпулятивного тиску, що сприяє: подоланню психологічних бар'єрів; зменшенню ризику помилкових зізнань; підвищенню рівня достовірності наданих показань. Цей метод має підґрунтя в психології й кримінальному процесі, визнаючи етичний підхід і мінімізацію когнітивних викривлень, що суттєво знижує ризик фальсифікацій. Методика широко апробована в усьому світі, особливу ефективність вона довела саме у екстраординарних умовах – при розслідуванні резонансних злочинів, допиті осіб, причетних до терористичних актів [190].

Процесуальне інтерв'ю відповідає вимогам МКС і Ради Європи щодо збирання показань у зонах конфлікту або гуманітарних катастрофах. Його застосування забезпечує: належну процедуру збору доказів; можливість посилення на отримані матеріали у міжнародних та національних судах. Процесуальне інтерв'ю демонструє повагу до особи, сприяючи довірі і готовності до співпраці: особливо важливо для свідків, що перебувають у стресовому стані потерпілих, дітей, військовополонених; дозволяє виявляти приховану або обмежену інформацію, яку складно отримати в рамках формального допиту. У рамках інтерв'ю слідчому легше: оперативно ідентифікувати суперечності; уточнити факти, коригувати допит залежно від ситуації; перевірити альтернативні версії; вбудувати додаткові перевірки (контекстуальну відповідність, перевірку геолокацій чи дати).

Процесуальне інтерв'ю – це не просто тактичний вибір у методах допиту, але й стратегічний підхід, який збільшує якість доказового процесу в умовах воєнних злочинів. Цей метод дозволяє: зібрати отримати достовірні показання; забезпечити відповідність процедури національним і міжнародним стандартам; створити умови довготривалої і результативної правової роботи; підвищити успішність доведення фактичних обставин та юридичної кваліфікації злочину. Саме тому проведення допитів формою процесуального інтерв'ю є тим каналом, який мінімізує процесуальні ризики, підвищує етичний стандарт, посилює інституційну довіру до системи кримінальної юстиції в екстремальних умовах НПР.

Модель процесуального інтерв'ю PEACE передбачає застосування низки науково обґрунтованих технік, які можуть адаптуватися до різних типів допитів. Серед них: метод вільного пригадування, розширене когнітивне інтерв'ю, управління розмовою та інші. Кожен з цих методів містить різноманітні тактичні прийоми: активне слухання, вміння використовувати мовчання чи паузи, постановку відкритих питань, стимулювання пам'яті, правильне організаційне оформлення простору для бесіди. Вибір конкретного методу залежить від професійної підготовки допитувача та його практичного досвіду. Хоча мета кожного інтерв'ю може дещо відрізнятися в залежності від

ситуації, кінцева ціль залишається спільною зібрати правдиву та повну фактичну інформацію щодо події, яка стала предметом кримінального провадження [149].

Проведення процесуального інтерв'ю, зокрема, передбачає таку важливу тактичну складову, як пред'явлення доказів. Науковці з цього приводу зазначають, що пред'явлення підозрюваному доказів є дієвим тактичним засобом для викриття неправдивих показань. Такий прийом може реалізовуватись у різних формах: згадування про наявність доказів; оголошення списку доказів; надання підозрюваному можливості ознайомитися з окремими матеріалами; демонстрація доказів, яка може здійснюватися у вигляді поступового пред'явлення доказів за зростанням їх значущості, всієї сукупності доказової бази, акцентованого пред'явлення ключового (найбільш переконливого) доказу [149, с.334].

У попередніх підрозділах нами уже зазначалося про важливість використання цифрових (електронних) доказів, які мають різні джерела походження. Зауважимо, що доказова інформація щодо вчинення воєнних злочинів може отримуватися також із камер спостереження, відеореєстраторів тощо. Наприклад, відповідно до вироку Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 у справі № 363/2119/24 за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК України за допомогою відеозапису з відеореєстратора вдалося ідентифікувати особу злочинця – військовослужбовця рф, який здійснив незаконне заволодіння транспортним засобом з погрозою застосування насильства (вбивства). Також за допомогою огляду інформації з мережі Інтернет під час огляду відеозапису з назвою «Колонна военной техники под. Гомелем» ідентифіковано автомобіль потерпілого [24].

Важливим засобом доказування воєнних злочинів є отримання доказової інформації від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій шляхом направлення запитів, адже це також є одним із передбачених ст. 93 КПК України способів збирання доказів. Вчені зазначають, що в залежності від різновиду злочину, передбаченого ст.

438 КК України запити направляються до Генерального штабу Збройних Сил України, оперативно-тактичного угруповання (командування) ЗСУ, командування Повітряних сил ЗСУ, штабу ООС, Головного управління розвідки МОУ, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України можуть надсилатися запити з метою отримання: інформації про підрозділи збройних сил та інших силових формувань РФ, які беруть участь у бойових діях; персональних даних військовослужбовців, зокрема командного складу, які входять до цих підрозділів та дислокуються (або дислокувалися) в районах, з яких було здійснено напад або обстріл; відомостей про розташування російських підрозділів на конкретних ділянках місцевості під час активної фази бойових дій; даних і матеріалів, що стосуються самого факту нападу або обстрілу, включаючи результати фіксації артилерійськими підрозділами ЗСУ місць виходу боєприпасів. Також у такому порядку може отримуватися інформація від військово-цивільних адміністрацій, зокрема, щодо систем відео спостереження, пошкодженого майна тощо. Уповноважений з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин може надавати інформацію про осіб, які перебувають в полоні, незаконно утримуються на ТОТ, депортовані в рф тощо [70, с.189-191].

Ратифікація Римського статуту 25 жовтня 2024 року та набуття чинності 1 січня 2025 робить Україну 125-ю державою-учасницею МКС. Це дає змогу притягнути до відповідальності представників влади рф, включно з тими, хто здійснює політичне керівництво, національного та військового рівня. Перші ордери на арешт були вже видані на президента рф, міністра оборони та інших осіб за звинуваченнями у масових депортаціях дітей і атаках на цивільні об'єкти

Внесення до КПК розділу XI-2 «Особливості співробітництва з МКС» закріпило процедури обміну даними, забезпечення доступу міжнародних слідчих до матеріалів та сприяння передачі підозрюваних. Це дозволяє уникнути юридичних колізій при розслідуванні за міжнародним правом,

встановлює чіткі ролі українських і міжнародних інституцій, сприяючи ефективному правосуддю.

Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду ще у 2006 році у своїй заяві щодо політики обвинувачення підкреслив: відповідно до Статуту, основна відповідальність за запобігання і переслідування жорстоких злочинів лежить на державі, де вони були вчинені. Отже, роль Офісу прокурора передбачена лише у виняткових ситуаціях – коли національні органи або не розслідують злочини, або не здатні це ефективно здійснити. Суд діє на засадах комплементарності, і його мета – зміцнення міжнародного правосуддя через тісну співпрацю між національними і міжнародними інституціями.

У цьому контексті Офіс прокурора МКС реалізує проактивний підхід до комплементарності: він підтримує і заохочує національні розслідування там, де це можливо, спирається на наявні національні та міжнародні мережі співпраці й активно взаємодіє у рамках глобальної системи правосуддя [6].

Приєднання до Римського статуту є сильним сигналом для міжнародної спільноти – прикладом непохитності принципів верховенства права та відповідальності за злочини. Це також демонструє прагнення до членства в ЄС і розвиток правової державності. Крім того, створення Розділу IX-2 означає готовність України до співпраці з майбутнім спеціальним трибуналом щодо агресії рф.

Ці зміни створюють нові стандарти системності та ефективності: поєднуючи національну процедуру розслідування зі співпрацею з міжнародними інститутами, Україна значно посилює можливості добитися справедливості за воєнні злочини, що мають масові масштаби.

Вчені справедливо вказують на необхідність офіційного перекладу українською мовою ключових документів, пов'язаних з РС МКС, які стосуються співробітництва з МКС, зокрема Елементів злочинів, Правил процедури та доказування, Регламентів МКС, ОП МКС тощо [137, с.208].

Ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду та імплементація відповідних положень у національне законодавство стали не лише формальним актом визнання міжнародних зобов'язань, а й потужним

імпульсом до переосмислення всієї парадигми доказування в Україні, як в умовах НПП, так і в сучасних умовах ординарного правового режиму.

Сучасна практика фіксує появу нових джерел доказів, таких як відкриті джерела (OSINT), супутникові зображення, а також цифрової дані. Ці матеріали вимагають адаптації процедур. Вже недостатньо класичної схеми «збирання - перевірки-оцінки доказів». Натомість потрібен більш гнучкий підхід, враховуючи їхню реальну вагу і перевірюваність.

Ще одне питання, яке варто окреслити – це створення спільних слідчих груп (далі – JT (Joint Investigation Teams)) у розслідуванні міжнародних злочинів. Відповідно до ст. 571 КПК України такі JT можуть створюватися для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, члени JT безпосередньо взаємодіють між собою, узгоджують основні напрями досудового розслідування, проведення процесуальних дій, обмінюються отриманою інформацією [88].

Ю. М. Черноус зазначає, що передумовою легального закріплення у КПК України таких груп стала ратифкація наступних міжнародних договорів: Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року, Другого додаткового протоколу 2001 року до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року. Позитивним прикладом діяльності JT, створеної після аварії авіалайнера, що виконував рейс МН-17 Малайзійських авіаліній є проведене групою розслідування, яке завершилося притягненням до відповідальності винуватців [224, с.37].

Починаючи з березня 2022 року, агентство Eurojust активно підтримує діяльність JT. За ініціативою Генерального прокурора Литовської Республіки, Міністра юстиції та Генерального прокурора Польщі, а також Генерального прокурора України 25 березня 2022 року було укладено угоду про створення ССГ в Україні. Її розробку та подальше доопрацювання координував Eurojust. До участі в цій групі згодом приєдналися також Естонія, Латвія, Словаччина та Румунія. У березні поточного року між державами-учасниками JT та Міністерством юстиції США підписано Меморандум про взаєморозуміння, що

сприятиме поглибленню взаємодії, забезпечить оперативний обмін інформацією та відповідність нормам міжнародної правової допомоги. Ключовим завданням ЛТ є забезпечення ефективного обміну інформацією та сприяння розслідуванню міжнародних правопорушень, включаючи воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини агресії та геноциду, вчинені на території України. У межах її діяльності налагоджено тісну співпрацю з командою прокурора МКС, який у квітні 2022 року офіційно приєднався до ЛТ [187].

Члени ЛТ мають змогу безпосередньо збирати та обмінюватися інформацією і доказами без необхідності використовувати традиційні канали взаємної правової допомоги. Інформація та докази, зібрані відповідно до законодавства держави, на території якої діє спільна слідча група можуть передаватися виключно на підставі угоди про її створення. Призначені до складу групи учасники (тобто ті, що походять з держави, іншої ніж та, в якій діє така група) мають право бути присутніми та брати участь, у межах, передбачених національним законодавством та/або визначених керівником групи, у СРД, що проводяться за межами їхньої держави походження.

З цих причин ЛТ є надзвичайно ефективним інструментом співпраці, що сприяє координації розслідувань та кримінального переслідування, які здійснюються паралельно у кількох державах [9].

Участь України в спільних слідчих групах (ЛТ) показала, що співробітництво на міжнародному рівні дозволяє досягати значно більшої оперативності і комплексності в зборі доказів, оскільки відкриває доступ до інформації, яка не завжди може бути отримана в межах звичайного національного провадження. Логіка взаємодії з міжнародними організаціями вже перевершує деякі норми розділу IX-2 КПК, який, на нашу думку, містить забюрократизовані процедури.

Вихід за межі національної «класичної» процедури доказування – це не прояв втручання, а заявки на інтеграцію з універсальними принципами справедливого суду.

Крім того, сьогоднішній розрив між темпами розвитку доказової практики й законодавством потребує не просто реактивних доопрацювань КПК (що виглядає епізодичним), а системного підходу: упровадження концептуальних норм, які б регулювали взаємодію з іноземними органами, визначали процедури оцінки нових видів доказів, методик, методологій.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, яке полягає у дослідженні теоретико-правових та праксеологічних питань щодо особливостей доказування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів.

За результатами дослідження сформульовані такі положення, висновки та рекомендації:

1. Надзвичайні правові режими (НПР) є юридичною реакцією держави на екстраординарні загрози, що ставлять під сумнів стабільність функціонування органів влади, правопорядку та суспільних інститутів. Вони характеризуються темпорально-територіальними ознаками, адаптивністю до конкретного контексту загроз і передбачають розширення повноважень державних інституцій, обмеження окремих прав і свобод людини. Існуючі в Україні моделі НПР (надзвичайний стан, воєнний стан, режим АТО/ООС) мають різне законодавче регулювання, однак щодо факторів впливу на кримінальне провадження характеризуються високим ступенем схожості: наявність правових підстав для тимчасового обмеження низки процесуальних прав і свобод людини (яке не є абсолютним та має визначену процедуру); ускладнений або відсутній доступ до окремих територій, що перебувають у зоні бойових дій або окупації, надзвичайних ситуацій; евакуація чи переміщення державних органів влади та органів правопорядку; масові міграційні процеси, що ускладнюють встановлення місця перебування свідків, потерпілих, підозрюваних; неможливість проведення окремих слідчих (розшукових) дій або їх неефективність за умов безпекової нестабільності; необхідність спрощення процесуальної форми і зниження формалізму із запровадженням одночасних додаткових процесуальних гарантій дотримання прав і свобод людини;

Аналіз чинного законодавства, зокрема динаміки змін до розділу IX-1 КПК України, засвідчує реактивний характер нормотворчої політики, відсутність системного підходу до регулювання кримінального провадження в умовах різних НПР. З урахуванням правової спільності зазначених режимів,

доцільним є введення універсальної дефініції «надзвичайний правовий режим» до законодавства України, що дозволить уніфікувати та систематизувати кримінально-процесуальні механізми у кризових обставинах.

Пропонується ініціювати зміну назви розділу IX-1 КПК України, а також відповідне редагування його змісту із закріпленням універсального підходу до кримінального провадження у межах надзвичайних правових режимів. Необхідним також є внесення змін до чинного Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» із додаванням статті або розділу, який визначатиме універсальне поняття «надзвичайний правовий режим» як юридичної категорії, а також внесення цього родового поняття до ст. 3 КПК України.

Умови НПР зумовлюють необхідність балансування між забезпеченням публічного інтересу та дотриманням фундаментальних прав особи, що передбачає використання інструментів дерогації лише у чітко визначених межах із належним міжнародним контролем.

Доктринальне розуміння НПР як динамічного інституту створює підґрунтя для розробки адаптивних моделей доказування, здатних забезпечити ефективність кримінального процесу в умовах надзвичайної безпекової ситуації без втрати його легітимності.

2. Загальнотеоретичне розуміння кримінального процесуального доказування є неоднозначним, що зумовлює різне тлумачення правозастосовної практики. Концепція двоетапного підходу до структури доказування (отримання доказів та обґрунтування ними процесуальних рішень), видається найбільш ґносеологічною та виваженою в умовах НПР.

Ефективність доказування в умовах НПР залежить від здатності уповноважених суб'єктів діяти адаптивно, із дотриманням вимог як національного, так і міжнародного права. З огляду на це, особливої актуальності набуває ситуаційний підхід, який передбачає типізацію слідчих ситуацій і формулювання відповідних криміналістичних алгоритмів дій.

3. Запропоновано теоретичну модель пріоритезації кримінальних проваджень (на стратегічному та локальному рівнях). На стратегічному рівні

під пріоритезацією кримінальних проваджень пропонується розуміти діяльність суб'єктів кримінального провадження (насамперед прокурора як процесуального керівника), спрямовану на визначення черговості, ступеня важливості та обсягу ресурсного забезпечення розслідування окремих кримінальних проваджень (або їх епізодів) з урахуванням об'єктивних критеріїв суспільної небезпеки, тяжкості злочину, масштабу спричиненої шкоди, рівня організованості злочинної діяльності, а також пріоритетів державної кримінальної політики.

На локальному рівні пропонується визначати пріоритезацію доказування у кримінальних провадженнях як процесуальну та тактичну діяльність слідчого, прокурора, керівника органу досудового розслідування або слідчої групи, що полягає у визначенні послідовності, значущості та першочерговості збирання, фіксації, перевірки та використання доказів, виходячи з потреб доказування ключових обставин кримінального правопорушення, забезпечення належного процесуального статусу осіб, захисту прав потерпілих, а також ефективного представлення справи в суді.

Визначено, що з урахуванням стратегічного рівня пріоритезації доцільним є запровадження спеціалізації суддів у кримінальних провадженнях щодо міжнародних злочинів, з урахуванням їхньої специфіки, надзвичайних умов доказування, інтенсивного використання цифрових доказів та міжнародно-правової складової, що вимагає від суддів не лише загальної процесуальної підготовки, а й глибокої обізнаності в питаннях міжнародного гуманітарного та кримінального права, воєнної специфіки злочинів, методології роботи з OSINT-даними, а також стандартів МКС та ЄСПЛ щодо оцінки таких доказів

Запропоновано авторське визначення множинної підслідності як визначеної кримінальним процесуальним законом сукупності правил і критеріїв, за якими конкретне кримінальне провадження відноситься до відання (компетенції) і може здійснюватися декількома органами досудового розслідування, визначеними статтею 216 КПК України, незалежно від їх основної підслідності, якщо це обумовлено характером правопорушення,

спеціалізацією, надзвичайними умовами (збройний конфлікт, воєнний чи надзвичайний стан), або унеможливленням функціонування первинно уповноваженого органу.

З метою вдосконалення нормативних механізмів пріоритезації пропонується доповнити ст. 36 та ст. 39 КПК України відповідними пунктами щодо повноважень прокурора і керівника органу досудового розслідування формувати пріоритетні категорії справ та затверджувати плани їх процесуального супроводу з урахуванням умов правового режиму і суспільного інтересу.

З урахуванням необхідності забезпечення судового контролю, у випадку реалізації керівником органу прокуратури делегованих повноважень слідчого судді, пропонується викласти ч.3 ст. 615 КПК України у наступній редакції: «Про рішення, прийняті прокурором у випадках та порядку, передбачених цією статтею, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня.

Прокурор, слідчий або дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно, за першої фактичної можливості після відновлення можливості виконання повноважень слідчим суддею, визначеним у порядку, передбаченому законодавством, звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням про проведення слідчих (розшукових) дій, а також негласних слідчих (розшукових) дій, які були проведені за рішенням керівника органу прокуратури у випадках та на підставах, передбачених статтею 615 цього Кодексу.

Клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, а також негласних слідчих (розшукових) дій повинно містити відомості, передбачені для відповідного клопотання цим Кодексом, а також обґрунтування підстав їх проведення без ухвали слідчого судді.

До клопотання крім іншого додається копія постанови керівника органу прокуратури про дозвіл на проведення слідчої (розшукової) дії та/чи негласної слідчої (розшукової) дії, винесена в порядку статті 615 цього Кодексу.

Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статей цього Кодексу, передбачених для розгляду відповідних клопотань, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для прийняття рішення керівником органу прокуратури про дозвіл на проведення такої слідчої (розшукової) дії та/чи негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу».

Використання показань відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України є виправданим винятком у надзвичайних умовах, проте воно не повинно перетворюватися на норму, що підміняє основні процесуальні гарантії. Пропонується наступне уточнення до ч. 11 ст. 615 КПК України: «Використання показань, отриманих у такий спосіб, допускається виключно у випадках, коли доведена об'єктивна неможливість особистої участі особи в судовому засіданні, зокрема й за допомогою відеоконференції, а також неможливість їх допиту у порядку ст. 225 цього Кодексу».

4. Огляд місця події залишається однією з ключових слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, що забезпечує здобуття первинної доказової інформації, яка має вирішальне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, формування версій та планування подальших етапів розслідування. В умовах бойових дій, високої замінованості територій, ризиків повторних обстрілів або атак дронів, інших факторів небезпеки організація ОМП потребує координації між правоохоронними органами, ЗСУ, саперами, ДСНС, медичними установами, місцевою владою, а також застосування безпечних дистанційних технологій і міждисциплінарних підходів.

Вивчення специфіки ОМП в умовах НПР обумовлена не лише практичними викликами, але й необхідністю нормативного врегулювання ряду аспектів, зокрема: застосування новітніх технічних засобів (3D-сканування,

БПЛА, супутникової зйомки), можливості проведення СРД без понять, особливостей огляду трупів та місць масових поховань.

Перспективними є інтеграція цифрових інструментів (підсистеми «Слідчий протокол»), розробка технічних стандартів 3D-фіксації місця події, удосконалення процедур правового визнання новітніх засобів як повноцінних джерел доказів.

Збір доказової інформації на місцях масових поховань потребує максимальної точності, дотримання міжнародних стандартів (Міннесотський, Борнмутський протоколи), поваги до гідності жертв і залучення спеціалістів з судової археології, антропології, генетики.

Пропонується доповнення ч. 7 ст. 237 КПК України та виклад її у такій редакції:

«Під час проведення огляду місця події допускається застосування засобів тривимірного сканування (3D-сканування) із створенням відповідних електронних моделей, які можуть бути додані до протоколу як додаток. Про застосування таких засобів обов'язково зазначається у протоколі із зазначенням моделі пристрою, програмного забезпечення та ідентифікатора збереженого об'єкта».

Необхідним є також встановлення процесуального алгоритму, який доцільно передбачити на рівні спільного нормативного акту ОГП, МВС, ДБР, СБУ та НАБУ у вигляді інструкції про порядок застосування 3D-сканерів, яка серед іншого має містити вимоги обов'язок попередження всіх учасників процесуальної дії про застосування 3D-сканування; вимоги до внесення інформації до протоколу: модель, серійний номер, софт, автор; формати передачі та зберігання моделей (наприклад, архівування з хеш-кодом).

Доцільним вбачається і внесення змін до ст. 290 КПК України щодо відкриття матеріалів стороні захисту: передбачити, що електронні 3D-моделі є частиною матеріалів досудового розслідування, підлягають наданню стороні захисту у форматі, що дозволяє повноцінний перегляд та перевірку.

Потрібним є також розроблення технічного стандарту або ДСТУ, на зразок: «Технології кримінального провадження. Вимоги до 3D-фіксації місця події. Технічні та процедурні положення».

З урахуванням складності проведення огляду трупа безпосередньо на місці події в умовах НПР, пропонується доповнити ч. 3 ст. 214 КПК України наступним абзацом: «В умовах дії надзвичайного правового режиму до моменту внесення відомостей до ЄРДР або складання постанови про початок досудового розслідування допускається проведення огляду трупа, якщо існує загроза втрати доказової інформації до його евакуації з небезпечної зони».

Доповнити абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, виклавши його у наступній редакції: «У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події та огляд трупа (постанова приймається невідкладно після завершення огляду)».

Внести доповнення до ч. 1 ст. 615 КПК України у вигляді п.1-1: «Огляд трупа працівниками закладів охорони здоров'я проводиться лише за умови відсутності загроз життю та здоров'ю таких працівників. Огляд трупа на місці його виявлення проводиться слідчим із залученням судово-медичного експерта або лікаря, а у разі неможливості огляду трупа на місці його виявлення (обстріли, проведення бойових дій, надзвичайні ситуації тощо) огляд трупа здійснюється слідчим в бюро судово-медичної експертизи або іншому спеціально визначеному та облаштованому безпечному місці, із залученням судово-медичного експерта або лікаря з можливим подальшим направленням трупа для проведення судово-медичної експертизи (розтину) трупа».

Внести зміни до ч. 1 ст. 238 КПК України, виклавши її у такій редакції: «Огляд трупа слідчим, прокурором проводиться за обов'язкової участі судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта, крім випадків, передбачених ч. 1 ст. 615 КПК України».

З урахуванням складності проведення відеофіксації СРД в умовах НПР пропонується доповнити ч. 1 ст. 615 КПК України положенням у такій редакції: «У разі об'єктивної неможливості забезпечення безперервного

відеозапису під час проведення слідчих (розшукових) дій із причин, обумовлених надзвичайною ситуацією або умовами воєнного стану (зокрема технічна несправність, відсутність електроживлення, радіозв'язку, обстріли, замінування тощо), про це зазначається у протоколі, у такому випадку складається розгорнутий протокол із зазначенням обставин, що перешкодили запису, до якого долучаються фотознімки, схеми, інші додатки».

5. Проведення допитів в умовах дії НПР вимагає істотного переосмислення як організаційно-процесуальних підходів, так і нормативного забезпечення цього виду слідчої (розшукової) дії. Сучасні реалії, обумовлені військовою агресією проти України, актуалізують необхідність глибокого наукового та практичного аналізу специфіки допиту в надзвичайних умовах. Насамперед, важливим є врахування психоемоційного стану осіб, яких допитують, індивідуальних особливостей їхнього досвіду (зокрема полону, травм тощо), а також забезпечення безпеки всіх учасників кримінального провадження.

Норма ч. 11 ст. 615 КПК України, яка передбачає можливість використання показань, здобутих за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, має винятковий характер і потребує чіткішого формулювання щодо фактичних підстав її застосування.

Досвід судової практики демонструє як позитивні приклади реалізації зазначеної норми, так і випадки її розширеного, іноді необґрунтованого, тлумачення, що може свідчити про наявність ризику порушення прав учасників провадження. Запропонована в підрозділі редакція ч. 11 ст. 615 КПК України дозволяє збалансувати інтереси правосуддя та необхідність збереження доказової інформації, водночас не допускаючи зловживань або процесуальних спрощень, не обґрунтованих умовами воєнного стану.

Окрему категорію становить допит військовополонених, який, будучи процесуально складним та етично чутливим, повинен здійснюватися з дотриманням усіх норм міжнародного гуманітарного права. Надаючи такій особі відповідний процесуальний статус, законодавець також повинен передбачити можливість збереження доказів, що в першу чергу стосується

показань такої особи. Проведення допиту такої особи в порядку ст. 225 КПК України повинно бути не правом, а обов'язком сторони обвинувачення, адже такі показання в майбутньому можуть мати критичне значення для кримінального провадження за умов, що допит такої особи буде або неможливий, або малорезультативний. У зв'язку з цим ми пропонується наступна редакція абз. 2 ч. 1 ст. 225 КПК України «У порядку, визначеному цієї статтею, може бути допитаний свідок та потерпілий. *Особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого, допитується лише в порядку цієї статті, крім випадків, передбачених ч. 11 ст. 615 КПК України*».

6. Електронні (цифрові) докази, попри свою складну технічну природу, активно використовуються у національній кримінальній юстиції та мають потенціал стати самостійною процесуальною категорією, що вимагає відповідного нормативного закріплення.

У процесі цифрового документування злочинів в умовах НІР OSINT-інструменти довели свою ефективність як джерело доказової інформації, що дозволяє фіксувати обставини міжнародних злочинів, верифікувати локації подій, ідентифікувати осіб, причетних до протиправних дій, та здійснювати аналітичну реконструкцію подій.

Судова практика в Україні поступово формує стандарти допустимості цифрових доказів, отриманих з відкритих джерел, із врахуванням рекомендацій Протоколу Берклі, визнанням хеш-сум, метаданих та ланцюга зберігання доказів як елементів підтвердження достовірності та незмінності цифрової інформації.

На сьогоднішній день відбувається суттєва трансформація у підходах до доказування у кримінальних провадженнях, використанні цифрової інформації та активному залученні громадськості до цих процесів.

Законодавство України поки що не містить процедури верифікації результатів цифрової розвідки, отриманих не слідчим шляхом. Суд змушений розглядати такі відомості в контексті загальної сукупності доказів, не маючи чітких критеріїв для встановлення їх достовірності та допустимості. Така

ситуація потребує комплексного вирішення питання щодо статусу OSINT-аналітиків, які не є працівниками правоохоронних органів, на рівні спеціального закону «Про OSINT-діяльність», де будуть визначені вимоги до таких суб'єктів, їхні права та обов'язки, можливості використання їх звітів у кримінальному провадженні. У цьому законі доцільно визначити термін OSINT-аналітик; встановити умови акредитації або сертифікації; запровадити державний реєстр сертифікованих OSINT-фахівців, порядок взаємодії з ними, умови оплати тощо. Крім того, OSINT-аналітики зможуть залучатися в якості спеціалістів та надавати відповідні довідки.

Доцільним є доповнення глави 4 КПК України параграфом 6 «OSINT-звіт», у якому має бути визначено поняття такого джерела доказів та процесуальні вимоги до нього. Пропонуємо наступне визначення: «OSINT-звіт – аналітичний документ, сформований фахівцями у сфері відкритих джерел інформації, що містить узагальнені фактичні дані, отримані у законний спосіб із загальнодоступних цифрових ресурсів, із обов'язковою фіксацією джерел, часу доступу, цифрових ідентифікаторів, технічних умов збору та ін.)». При цьому такий звіт може подаватися, як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, що підвищує гарантії змагальності та рівності сторін у поданні суду доказів.

Прозорість і зрозумілість, доступність порядку отримання інформації з відкритих джерел, планована структурованість таких звітів повинна позитивно вплинути і на діяльність суду при здійсненні перевірки та оцінки такої інформації. Доцільним у такому разі є доповнення ст. 93 КПК України формулюванням «OSINT-аналізу».

7. Аналіз впливу НІП на кримінальний процес в Україні засвідчив комплексну трансформацію не лише структури кримінальних правопорушень, а й характеру доказової діяльності. Встановлено, що специфіка доказування в умовах НІП зумовлена не лише об'єктивними складнощами безпекового середовища, але й сутнісними відмінностями у природі самих правопорушень, суб'єктному складі, територіальних обставинах їх вчинення, а також особливим статусом потенційних потерпілих.

Особливої уваги потребують кримінальні провадження, пов'язані із безвісним зникненням осіб за особливих обставин. Установлено, що така категорія проваджень характеризується високим ступенем процесуальної складності, зокрема щодо: (1) фізичної недоступності до місць подій; (2) потреби в залученні міжвідомчої та міжнародної координації; (3) складнощами у отриманні біологічного матеріалу для геномної ідентифікації; (4) відсутності стандартних алгоритмів щодо фіксації та обробки доказів. Водночас зафіксовані позитивні зрушення – створення Єдиного реєстру зниклих безвісти за особливих обставин, законодавче удосконалення статусу таких осіб та прийняття спеціалізованих процедур, включаючи стандартизовані протоколи для здійснення огляду на місцях масових поховань, а також при роботі з репатрійованими тілами (останками) (на прикладі «протоколу Михайловського»), що інтегрує концепцію ланцюга збереження доказів у національну практику.

При розслідуванні воєнних злочинів (ст. 438 КК України) вказується на обов'язковість доказування контекстуального елементу. Особливого значення набуває методика допиту потерпілих, свідків і військовополонених із застосуванням процесуального інтерв'ю, що відповідає критеріям достовірності та гуманітарної чутливості.

Ратифікація Римського Статуту і впровадження механізмів співпраці з Міжнародним кримінальним судом, включаючи створення ЛТ, трансформують український доказовий процес у напрямку його відповідності міжнародним стандартам, що має ключове значення для реалізації принципу комплементарності та зміцнення національного правосуддя.

Ефективне реагування на виклики кримінального процесу в умовах НПР потребує комплексного підходу: адаптації кримінального процесуального законодавства, інституціональної модернізації, впровадження новітніх методик та залучення міжнародного досвіду. Зазначене створює фундамент для формування системи доказування, здатної функціонувати навіть в умовах правової турбулентності, зберігаючи принципи справедливості, гуманності та верховенства права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations: A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. New York, Geneva : United Nations, 2022. 102 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf.
2. Case Georgia v. Russia (II) (Application No. 38263/08) : decision of the European Court of Human Rights from 21.01.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207757>
3. Edwin Huffine, John Crews, Brenda Kennedy, Kathryn Bomberger, Asta Zinbo. Mass Identification of Persons Missing from the Break-up of the Former Yugoslavia: Structure, Function, and Role of the International Commission on Missing Persons. Croat Med J 2001;42:271-275. URL:<https://neuron.mefst.hr/docs/CMJ/issues/2001/42/3/11387637.pdf>
4. Forensic Guide to the Investigation, Recovery And Analysis of Human Skeletal Remains. URL:<https://eaaf.org/wp-content/uploads/2020/11/EAAF-Forensic-Guide-for-the-investigation-recovery-and-analysis-of-human-skeletal-remains.pdf>.
5. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on electronic evidence in civil and administrative proceedings. Council of Europe : website. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680902e0c
6. ICC-Office of the Prosecutor, Report on Prosecutorial Strategy, September 2006, URL: http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/D673DD8CD427-4547-BC692D363E07274B/143708/ProsecutorialStrategy20060914_English.pdf.
7. Investigations. Офіційний сайт bellingcat. URL: [https://www.bellingcat.com/category/news/?fwp_categories=news&fwp_tags=ukrain](https://www.bellingcat.com/category/news/?fwp_categories=news&fwp_tags=ukraine)
e

8. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: Міжнародний документ від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

9. Joint Investigation Teams practical guide. URL:https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/joint_investigation_teams_practical_guide_2021_en.pdf

10. Reaz Ahmad. Robots to tape crime scenes. URL:<https://www.thedailystar.net/frontpage/robots-tape-crime-scenes-1284946>

11. The Bournemouth Protocol on Mass Grave Protection and Investigation. URL : <https://www.icmp.int/wp-content/uploads/2022/02/11489-FMC-Mass-Graves-Project-UKRAINE-V3.0-HI-RES.pdf>.

12. Авраменко О. В., Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В. та ін. Слідчі (розшукові) дії. Навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

13. Андрійчук Р. Поняття «докази» в кримінальному процесі України: загальнотеоретичний аналіз. Траекторія Науки. Path of Science. 2020. Vol. 6, No 4. С.1018-1024

14. Андронов В.І. Підсудність цивільних справ в умовах воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник, 2022. Вип. 1 (42). С. 27–32. URL:[https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i1\(22\).986](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i1(22).986).

15. Баранчук В.В., Гусейнова К. А. Особливості застосування БПЛА під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди. Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Modern Directions and Movements in Science» (October 26-28, 2023). Luxembourg, Grand Duchy of Luxembourg. С. 106 – 112.

16. Басов А. В. Адміністративна відповідальність в умовах надзвичайного стану. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених. 2006. Вип. 9. С. 279–287.

17. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М., та ін. Кримінальне процесуальне право України. Київ, Львів: ЛьвДУВС, 2017. 610 с.

18. Бобечко Н.Р., Фігурський В.М. Поняття засобів кримінального процесуального доказування. Юридичний науковий електронний журнал. № 5. 2023. DOI <https://DOI.ORG/10.32782/2524-0374/2023-5/77>
19. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с
20. Вапнярчук В.В. Щодо правового регулювання окремих особливостей доказування в зоні проведення антитерористичної операції (АТО). Застосування норм міжнародного гуманітарного, національного 3-36 кримінального та кримінального процесуального права в ході проведення антитерористичної операції на Сході України : матеріали міжкафедрального «круглого столу», 12 лютого 2015 р. / редкол.: О. І. Перепелиця (голов, ред.), С.Є. Кучерина (заст. голов, ред.) та ін. Х., 2015.С. 94-97. С. 95-96.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [упоряд. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К.; Ірпінь, 2001. 1329 с
22. Вигівський І.М. Особливості проведення огляду місця події за допомогою методу зд-сканування під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених в умовах збройного конфлікту. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. №2. С. 535 – 538.
23. Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі) : наук.-практ. poradnik / Л. В. Гаврилюк, І. В. Басиста, Д. С. Афонін, А. В. Шевчишен та ін. ; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе. Київ : ДНДІ МВС України; Вид-во «Політехніка», 2024. 196 с.
24. Вирок Вишгородського районного суду Київської області від 15.05.2025 р. у справі № 363/2119/24. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/127350687>
25. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 12.10.2023 р. у справі № 753/5757/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114127089>
26. Вирок Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 01.04.2025 р. у справі № 201/15255/23. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/126243558>

27. Вирок Жовтневого районного суду міста Запоріжжя від 06.11. 2024 р. у справі № 331/60/24. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123041377>
28. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 05.12.2024 р. у справі № 344/19008/24. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/123535737>
29. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 31.10.2024 р. у справі № 953/9907/24. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/122700953>
30. Вирок Криворізького районного суду Дніпропетровської області від 14.07.2022 р. у справі № 197/161/22. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105259770>
31. Вирок Кролевецького районного суду Сумської області від 12.03. 2024 р. у справі № 579/128/24. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117618433>
32. Вирок Ленінського районного суду м. Миколаєва від 12.12.2024 р. у справі № 489/8450/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123798011>
33. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 03.05.2024 р. у справі № 569/21042/23<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118927056>
34. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 14.02.2024 р. у справі № 569/16495/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117059665>
35. Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28.11.2022 р. у справі № 181/432/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107562949>
36. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 21.02.2025 р. у справі № 243/7147/23. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/125919734>
37. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 25.03.2025 р. у справі №607/20339/24. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/126226827>
38. Вирок Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 26.05.2025 р. у справі № 337/2347/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127592881>

39. Вирок Хортицького районного суду міста Запоріжжя від 27.12.2023 р. у справі № 337/5154/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115965707>
40. Вирок Червоноградського міського суду Львівської області від 14.04.2025 р. у справі № 459/2185/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126577928>
41. Войтович Є.М., Іншекова Ю.Ю. Особливості призначення та проведення молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування насильницького зникнення людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2025. Вип. 88. Ч. 3. С. 215 – 221.
42. Гарасимів О. І. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. Теорія та практика протидії зло-чинності у сучасних умовах. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 104–107
43. Гловюк І. Використання показань, отриманих за ч. 11 ст. 615 КПК України в умовах воєнного стану. Офіційний сайт Вищої школи адвокатури НААУ. URL:https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/vikoristannia-pokazan-otrimanix-za-c-11-st-615-kpk-ukrayini-v-umovax-vojenного-stanu-irina-gloviuk?utm_source=chatgpt.com
44. Гловюк І. Воєнні злочини: алгоритм аналізу вироків при наданні правничої допомоги. Офіційний сайт Вищої школи адвокатури НААУ. URL:<https://www.hsa.org.ua/blog/vojenni-zlocini-algorithm-analizu-virokiv-pri-nadanni-pravnicoyi-dopomogi-irina-gloviuk>
45. Гловюк І. Які умови можна ставити до фіксації показань на відео за ч. 11 ст. 615 КПУ України? Офіційний сайт Вищої школи адвокатури НААУ. URL:https://www.hsa.org.ua/blog/iaki-umovi-mozna-staviti-do-fiksaciyi-pokazan-na-video-za-c-11-st-615-kpu-ukrayini?utm_source=chatgpt.com
46. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 4. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 30 грудня 2022. 82 с.
47. Гловюк І.В., Тетерятник Г.К. Контекстуальні елементи у

провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування *sui generis*.
Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №6. С. 394-398.

48. Городецька М.С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра-ЛТД, 2010. 232 с.

49. Городецька М.С. Співвідношення предмета відання та кримінальних процесуальних повноважень. Підприємництво, господарство і право. 2020. №6. С. 232 – 236.

50. Грошевий Ю. М. Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : [наук.-практ. посіб.]. К. : КНТ, 2006. 272 с.

51. Гуманітарне розмінування України: проблема на 30 років. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/humanitarne-rozminuvannia-ukrainy-problema-na-30-rokiv#:~:text=%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0%20%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D1%96%20%D1%94%20%D0%BD%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%20%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D1%8E,%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%BE%D1%97%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%97%20%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%20%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96>.

52. Гуртієва Л., Лукашкіна Т. Теорія доказів у кримінальному провадженні: навч.-метод. посібник. Вид. 2-ге, доп.; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 192 с.

53. Гуртієва Л.М. Початок кримінального провадження України та стадії досудового розслідування. Правова держава. 2017. № 25. С.155-159. URL: <https://liber.onu.edu.ua>;

54. Гуцалюк М. В., Антонюк П. Є. Процесуальна спроможність використання електронної (цифрової) інформації як доказу в кримінальному провадженні. Інформація і право. 2022. № 2 (41). С. 116–122.

55. Дементьев М.В. Принципи оцінки доказів у кримінальному провадженні. Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листопада 2019 року). Харків, 2019. С. 214–216. [сайт]. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/77.pdf.

56. Доказування в сучасному кримінальному провадженні : навч.-метод. посібник / Л.І. Аркуша, Ю.П. Аленін, В.К. Волошина, Л.М. Гуртієва, Т.В. Лукашкіна, А.В. Мурзановська, О.О. Торбас, Д.В. Шилін; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. 108 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.16149>

57. Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. Х. : Видавець Строков Д. В., 2013. 376 с.

58. Долгополов А.М Співвідношення пізнання та доказування у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. № 10. 2022. С.609-610 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/153>

59. Дуфенюк О.М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. Baltic Journal of Legal and Social Sciences. 2022. № 1. Р. 46–56.

60. Дуфенюк О.М., Марко О.І. Інноваційні технології 3D-сканування в криміналістичній діяльності. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 1. С. 313–315.

61. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. Організація Об'єднаних Націй. Міжнародний документ від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

62. Завтур В.А. Оцінка допустимості доказів, отриманих у порядку ст. 615 КПК України. Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 269-274.

63. Завтур В.А. Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції (21 жовтня 2022 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів: ЛьвДУВС. 2022. С. 147 – 152.

64. Загоровська І., Федченко В. Проведення слідчих (розшукових) дій, а саме допиту військовополонених в умовах ведення воєнного стану. *Progressive research in the modern world*. 2023. С. 519–523.

65. Ідентифікація невпізнаних тіл на сьогодні є пріоритетним для Національної поліції. Максим Цуцкірідзе. URL:<https://mvs.gov.ua/news/identifikaciia-nevpiznanix-til-na-syogodni-je-prioritetnim-dlia-nacionalnoyi-policiyi-maksim-cuckaridze>

66. Ісланкін С. Актуальні питання доказування у кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. С. 187-191 DOI: 10.31733/2078-3566-2023-4-187-191

67. Іщенко І. Способи збирання доказів у кримінальному процесі України. *Право України*. 2000. № 10. С. 75–78.

68. Кагляк І.І. Журнал «Наукові інновації та передові технології». № 1(41). 2025 (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). С. 442 – 454.

69. Каскад жорстокості: Аналіз тактики російських подвійних ударів в Україні. *Дослідження Truth Hounds*. 2024. 111 с.

70. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.- практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка. К. : Норма права, 2023. 322 с.

71. Кицан Ю. І. Підслідність кримінальних справ : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2012. 20 с.

72. Кісліцина І.О. Актуальні питання діяльності прокуратури в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 170 – 174.

73. Кіяниця В. М., Гунько К. О. Щодо участі захисника у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023.№4. С. 465 – 470.

74. Клепіковський В. Г. Кримінальний процесуальний аналіз огляду місця події як слідчої (розшукової) дії : дис...доктора філос. / Клепіковський, Володимир Геннадійович ; Національний університет «Одеська юридична академія» Одеса, 2023. 208 с.

75. Коваленко А. В. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні: монографія. Київ: Алерта, 2024. 558 с.

76. Коваленко А. В. Ситуаційна обумовленість збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. 2019. Вип. 4 (88). С.240-250. DOI: 10.33766/2524-0323.88.240-250

77. Коваленко А.В. Технології 3D-сканування у кримінальному судочинстві: що потрібно знати захиснику? Офіційний сайт Вищої школи адвокатури НААУ. URL:<https://www.hsa.org.ua/blog/tehnologiyi-3d-skanuvannia-u-kriminalnomu-sudocinstvi-shho-potribno-znati-zaxisniku>

78. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2006. 632 с.

79. Ковалів М.В., Рутар А.І., Павлишин Ю.В. Порядок і підстави введення правового режиму надзвичайного стану. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична». 2015. № 2. С. 180–188.

80. Компанець Є. М. Суб'єкти доказування у кримінальних провадженнях про порушення прав інтелектуальної власності. Нове українське право. 2021. № 4. С. 227–236..

81. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи: Міжнародний документ від 04.11.1950 р. Офіційний веб сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

82. Коробка О.С. Допустимість доказів у кримінальному процесі. Юридичний науковий електронний журнал. № 4. 2021. С.524-526. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/129>

83. Котельва К. Про створення в Україні Вищого спеціалізованого воєнного суду. Justtalk. URL:<https://justtalk.com.ua/post/pro-stvorennya-v-ukraini-vischogo-spetsializovanogo-voennogo-sudu>

84. Крапівін Є. Editorial: Покладення функції судового контролю на прокурора: як обґрунтовується «відсутність об'єктивної можливості» його здійснення? URL: <https://justtalk.com.ua/post/editorialpokladennya-funktsii-sudovogo-kontrolyu-na-prokurora-yak-obgruntovuetsya-vidsutnist-obektivnoi-mozhlivostijogo-zdijsnennya>.

85. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

86. Кримінальний процес : підручник / за ред. : Ю. М. Groшевий, О. В. Капліна. Харків : Право, 2010. 608 с.

87. Кримінальний процес України: підруч. для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Ю.М. Groшевий, Т.М. Мірошніченко, Ю.В. Хоматов та ін.; За ред. Ю.М. Groшевого та В.М. Хотенця. Х.: Право, 2000. 494 с.

88. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-17. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 88. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384>.

89. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одіссей, 2013. 1104 с.

90. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ :Юстініан, 2012. 1224 с.

91. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: дис...канд. юрид. наук : 12.00.09 . Х., 2018. 276 с.

92. Лист-орієнтування Офісу Генерального прокурора «Про організацію проведення слідчих дій збору та збереження цифрової інформації з відкритих джерел» : від 28.08.2021 № 18/1-386вих.515окв-21.

93. Лісніченко Д. В., Мудрецька Г. В. Сутність кримінально-процесуального доказування при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами. Південноукраїнський правничий часопис. №3. 2023. С.65-70. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.3.12>

94. Лобко М. М., Семененко В. М., Фучко А. Й. Деякі аспекти правового режиму воєнного стану в Україні: порядок введення та припинення дії. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2019. № 2. С. 6-13.

95. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : [підручник]. Київ : Істина, 2014. 432 с.

96. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : навч. посіб. Київ : Істина, 2015. 732 с.

97. Лоскутов Т. О. Правова регламентація допиту в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 71. С. 315–320.

98. Лоскутов Т.О. Засада захисту правової довіри у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія Право. Вип. 82. Ч. 3. С. 94 – 98.

99. Лоскутов Т.О. Правове регулювання фіксування кримінального провадження в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 1. С. 340-345.

100. Лук'янчиков Б.Є., Стадник В.Я., Степанченко А.Д. Процесуальний порядок проведення допиту під час воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 4. С. 392-394.

101. Любавіна В. П., Пустовой Л. Ю. Роль презумпції невинуватості як конституційної засади у сфері кримінального судочинства. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2024. Вип. 1 (14). С.114-121

102. Ляш А.О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: [навчальний посібник] / А.О.Ляш, С. М.Стахівський; За ред. Ю. М. Грошевого. К.: Ун-т «Україна», 2006. 247 с.

103. Мальцев В. В. Організаційні та правові засади діяльності Національної поліції України в умовах правового режиму надзвичайного стану : дис. ...к.ю.наук. : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Мальцев Віталій Вікторович; Національна академія внутрішніх справ Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2019. 230 с.

104. Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні: дисс.. к.ю.наук. : спец; 12.00.09. Київ. 2015. 273 с.

105. Марущак А. В. Правова основа дерогації як правомірного обмеження прав людини. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 449-452.

106. Мирошніченко Т. М. Щодо питання правової регламентації оцінки доказів у кримінальному процесі. Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції : перший харків. кримін. процес. полілог (присвяч. 50-річчю каф. крим. процесу Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого та 85-річчю від дня народж. Ю. М. Грошевого), (Харків, 16 груд. 2016 р.). Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. кримін. процесу. Харків : Право, 2017. - 2016. 1. С. 124–130

107. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні. Вибрані твори. К., 1999. 240 с.

108. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких

зникнень. ООН: Міжнародний документ від 20.12.2006р. Офіційний веб сайт.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

109. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Організація Об'єднаних Націй. Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

110. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2023. 130 с. С. 25.

111. Мінка Т. П. Онтологічні характеристики правового режиму адміністративного права. Часопис Київського університету права. 2011. № 1. С. 123-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2011_1_33.

112. Міхеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Либідь, 1999. 534 с.

113. Музиченко О.В., Карандась М.В. Визначення підслідності в кримінальному провадженні: актуальний стан. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія Право. Вип. 75. Ч. 2. С. 106 – 111.

114. Навгородська І.Д., Крикуха Р.В., Любавівна В.П. Сутність проведення допиту в умовах воєнного стану: практичні особливості. Молодий вчений. 2024. № 7 (131). С. 181-185.

115. Нарожна О.В. Впровадження досягнень судової археології та судової антропології при розслідуванні незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини. Правова держава. 2023. №49. С. 190 – 197.

116. Наумов Н., Гаркуша А. Особливості проведення допиту в досудовому розслідуванні в умовах воєнного стану. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів. ДДУВС. 2024. С. 474–478.

117. Нікішев О.В. Особливості визначення підслідності в умовах надзвичайних правових режимів. Наше право. 2024. №3. С. 418 – 423.

118. Нікішев О.В. Цифрові (електронні) докази у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів. Право.УА. 2025. №1. С. 365 – 371.

119. Нікішев О.В., Тетерятник Г.К. Організаційно-правові питання проведення огляду на місцях масових поховань. Європейські перспективи. 2025. №2. С. 364 – 372.

120. Нікішев О.В. Деякі питання проведення огляду місця подій в умовах надзвичайних правових режимів. Наше право. 2025. №2. С. 354 – 361.

121. Нікішев О.В. До питання про особливості нормативного регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 31 травня 2023 р. Одеса: ОДУВС, 2023. С. 161 – 162.

122. Нікішев О. В. До питання про реалізацію делегованих повноважень керівником органу прокуратури у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). С. 259 – 261.

123. Нікішев О. В. Деякі питання використання БПЛА під час проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 лют. 2025 р.). С. 22 – 25.

124. Нор В. Т., Багрій М. В. Використання непрямих доказів у кримінальному судочинстві України : монографія . Т. : Пол-Інвест, 2011. 205 с.

125. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів : Вища школа, 1978. 112 с.

126. Огляд місця події за фактами повідомлень про виявлення місць стихійних поховань (за матеріалами роботи на деокупованих територіях) : poradnik dla praktichnikh pracivnikiv organiv dosudovogo rozsliduvannia /

Цуцкірідзе М.С., Кримчук С.Г., Вітвіцький С.С. та ін. Кропивницький: Дон. держ. уніт. внутр. справ; Київ: Гол. слідч. упр. Нац. поліц. України, 2023. 125 с.

127. Одерій О.В., Клечановський С.І. Клечановська Ю.І. Практика застосування статті 615 кримінального процесуального кодексу України (теоретико-прикладний аспект). Криміналістика і судова експертиза. 2017. Вип. 62. С. 10-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2017_62_4

128. Омаров А.А. Інститут підслідності в кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 214 с. С. 85.

129. Орієнтовний перелік запитань для допиту військовополонених військово-облікових спеціальностей. Розробка міжвідомчої робочої групи при Офісі Генерального прокурора та Тренінгового центру прокурорів України. Київ: Офіс Генерального прокурора; Тренінговий центр прокурорів України, 2022.

130. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 3. Київ, 2018. 236 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/430841.pdf>

131. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України (станом на 30 грудня 2022 р.): електронне видання / Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Видання 4. Дніпро-Львів-Одеса-Харків: ХНУВС, ДДУВС, 2023. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5338/1/Osoblyvyi%20rezhym%20odosudovoho%20rozsliduvannia_4_2022.pdf

132. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. / А. А. Саковський, С. М. Науменко, С. І. Кравченко, І. М. Єфіменко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2022. 72 с.

133. Офіційний сайт Міжнародної комісії зниклих безвісті. URL: <https://www.icmp.int/>

134. Пам'ятка щодо проведення огляду місця події після застосування

окремих видів озброєння. Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури. Київ : Офіс Ген. прокурора України. Тренінговий центр прокурорів України, 2022. URL: <https://docs.google.com/document/d/1BШyJn2ulttAfmsi6xhaFCaohGl7GhL/edit>.

135. Пам'ятка щодо проведення прокурором/слідчим допиту військовополоненого. Київ: Офіс Генерального прокурора; Тренінговий центр прокурорів України, 2022.

136. Пашковський М. І. Пріоритезація кримінальних проваджень за статтею 438 КК України: перспективи цифровізації. Альманах наукових праць фахівців НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України за результатами досліджень у 2022 р. / редкол.: В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, Д. п. Євтеєва та ін.; НДІ вивч. проблемності злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2023. С. 80-91.

137. Пашковський М. І. Проблемні питання регламентації в КПК України співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи: матеріали Круглого столу, м. Львів, 23 верес. 2022 р. Львів, 2022. С. 205–210.

138. Пашковський М.І. Ланцюг зберігання доказів (Chain of Custody): процесуальна форма. Матеріали конференцій МЦНД, (06.12.2024 р.; Могилів-Подільський, Україна). С. 157–161.

139. Пашковський М.І. Обставини, що мають значення для кримінального провадження, та належність цифрових доказів з відкритих джерел. Наукові перспективи № 10(52) 2024. С. 984 – 998.

140. Пашковський М.І. Технології проти злочинів війни: виклики та можливості для правосуддя. Justtalk. 2025. 50 с.

141. Пашковський, М.І. Розширення застосування дистанційного кримінального провадження: перспективи і виклики. Правові питання епідемічної безпеки під час воєнного стану : Матеріали міжнар. круглого столу. (16 черв. 2022 р.) електрон. наук. вид., м. Полтава, 16 черв. 2022 р. Харків, 2022. С. 144–149

142. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 № 3393-VI
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text>

143. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

144. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. Право України. 2014. № 10. С. 12-25.

145. Погорецький М.А. Співвідношення пізнання і доказування у кримінальному процесі та місце в них оперативно-розшукової діяльності. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць. 2003. № 7. С. 114–132

146. Погорецький М.А., Гринюк В.О. Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 60-68.

147. Порядок забезпечення вилучення тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України: Постанова КМУ «Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України» від 17.06.2022 р. №698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#n79>

148. Порядок передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України: Постанова КМУ «Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України» від 17.06.2022 р. №698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#n79>

149. Посібник з особливостей проведення процесуального інтерв'ю в рамках кримінального розслідування. Департамент операцій із підтримки миру Управління Верховного комісара ООН з прав людини Управління ООН з наркотиків і злочинності. Лютий 2024. 64 с.

150. Постанова ВС від 28.10.2021 р. у справі № 725/5014/18.
URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100734909>

151. Постанова ККС ВС від 29.03.2021, справа № 554/5090/16-к. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96074938>.

152. Постанова колегії суддів Першої палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30.09.2021р у справі № 498/582/18, провадження № 51- 2926км2. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/100109348>

153. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 26.07.2022 р. у справі № 727/7987/20 (провадження № 51-3891км21). URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/105505293>

154. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» 4448а від 08.08.2014 р. URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4448%D0%B0&skl=8

155. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану» від 16.04.2025 р. № 12414/П. URL: <https://itd.rada.gov.ua/1da06ae4-c32b-433d-b9f0-62c013433751>.

156. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності досудового розслідування за «гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 13.03.2022 р. № 7148 URL: <https://itd.rada.gov.ua/67c9af96-d8e4-4f67-9cbd-b4f4b1356e07>

157. Право на захист у справах про воєнні злочини. URL: <https://justtalk.com.ua/post/pravo-na-zahist-u-spravah-pro-voenni-zlochini-discussion-paper>

158. Презентація Стратегії з OSINT-розслідування воєнних злочинів, питань незаконно переміщених осіб та дітей, а також військовополонених. Укрінформ. 27.05.2025 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3996147-prezentacia-strategii-z-osintrozsliduvanna-voennih-zlociniv.html>.

159. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

160. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>.

161. Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»: Закон України від 14.04.2022 р. № 2191-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2191-20#n6>

162. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження спеціалізації суддів з розгляду військових кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Закон України від 10301 від 29.11.2023р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/5d257294-b457-4ec4-968e-b2af53c484bd>

163. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: Закон України № 1631-VII від 12.08.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1631-18#n5>.

164. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування: Закон України № 1422-IX від 27 квітня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#n47>.

165. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану»: Закон України від 03.03.2022 № 2111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#n7>.

166. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії

кібератакам»: Закон України від 15.03.2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>

167. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45>

168. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей обчислення строків досудового розслідування в умовах воєнного стану Закон України від 23.08.2023 р.№ 3341-IX р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-20#Text>.

169. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» Закон України від 15 березня 2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n39>

170. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану: Закон України №12414 від 16.01.2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/58983bac-fe87-4da9-9a53-d8e209cd3fd5>

171. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07.10.2014 р. № 1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text>

172. Про внесення змін до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: Закон України № 2112-IX від 03.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>

173. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 09.07.2022 р. № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>.

174. Про забезпечення ефективного розслідування у кримінальних провадженнях та процесуального керівництва ним: спільний наказ Прокуратури Донецької області та ГУНП в Донецькій області № 21 окв / 282 від 12 лютого 2020 р.

175. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

176. Про затвердження порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України. URL: Наказ МВС України, МОЗ України, Офісу Генерального прокурора від 09 березня 2022 р. № 177/450/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#Text>.

177. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції: Закон України від 12.08.2014 р. № 1632-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text>.

178. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. Закон України № 2268-VIII від 18.01.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>.

179. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

180. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>.

181. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 р. № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

182. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України від

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text>.

183. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях: Указ Президента України від 30.04.2018 р. №116/ 2018. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1162018-24086>

184. Проведення ситуативних комплексних практичних занять із здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на навчальному полігоні «Документування та розслідування воєнних злочинів»: методичні рекомендації / Г. Тетерятник, М. Янковий, І. Федоров, О. Шкута Одеса: ОДУВС, 2023. 106 с.

185. Процесуальні аспекти: проблемні питання досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/aktyal_pytan1_kks/2024_06_11_konf_erencia_voen_stan

186. Ратнова А.В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: дис...доктора філос. за спеціальністю 081 Право. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2021. 248с.

187. Резнікова А. Робота спільної слідчої групи в процесі документування злочинів рф: воєнний досвід України. URL: <https://justtalk.com.ua/post/roбота-spilnoi-slidchoi-grupi-v-protsesi-dokumentuvannya-zlochyniv-rf-voennij-dosvid-ukraini>

188. Репатріація тіл загиблих військових: як це відбувається. URL: <https://www.dw.com/uk/repatriacia-til-zagiblih-ukrainskih-vijskovih-ak-ce-vidbuvaetsa/a-69230402>.

189. Римський Статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

190. Розкажи мені що сталося, або зізнайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої

моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики. К.: Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. 232 с.

191. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. / [І. В. Гловюк, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 400 с.

192. Савельєва І.В., Тетерятник Г.К., Клименко О.С. Організаційно-правові питання проведення огляду місця події на деокупованих територіях. Право та державне управління. 2024. №3. С. 301-306.

193. Савчук М. Тактика проведення огляду місця вчинення терористичних актів із використанням вибухових пристроїв. Jurnalul juridic național: teorie și practică. 2017. № 6. Т. 2. С. 145–148.

194. Сергєєва Д. Допустимість доказательств согласно нового УПК Украины . Закон та жизнь. 2013. № 12. С. 16-19.

195. Сергєєва Д.Б. До визначення поняття «доказу» за чинним КПК України. Боротьба зорганізованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. № 24. С. 212-221

196. Сергєєва Д.Б. Елементи (стадії) кримінально-процесуального доказування. Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михєєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. Х.: Видавець Строков Д. В., 2013. С. 299-301.

197. Сергєєва Д.Б. Належність доказів за новим КПК України . Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. № 3. С. 234-239

198. Сидорєнко С.Г. Перспективи застосування в Україні міжнародного досвіду щодо пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 6. С. 245-249.

199. Сизоненко А. С. Недопустимість доказів у кримінальному . Вісник Верховного Суду України. 2003. № 5 (39). С. 57–59.
200. Скільки людей загинуло у Маріуполі: Зеленський назвав приголомшливі цифри. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/skilki-lyudey-zaginulo-v-mariupoli-zelenskiy-nazvav-prigolomshlivi-cifri-2752359.html>
201. Скількох українців вважають зниклими безвісти через війну? Дані від Уповноваженого. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/skilkoh-lyudey-v-ukrajini-vvazhayut-zniklimi-bezvisti-statistika-307827/>.
202. Скрипник А. В. Використання цифрової інформації в кримінальному процесуальному доказуванні: монографія. Харків: Право, 2022. 408 с. DOI: <https://doi.org/10.31359/9789669982940>
203. Смірнов О. С., Тетерятник Г. К. Обшук у кримінальному провадженні : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 208 с.
204. Смокович М.І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022. Серія Право. Вип. 70. С. 450 – 455.
205. Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2014. №1(9). С.1-12. URL:<http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.
206. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. : Нац. акад. внутр. справ, 2005. 272 с.
207. Судочинство під час війни: судді ВС розповіли про виклики та особливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. URL:<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1576075/>
208. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник [4-те вид., доп. і переробл.]. К. : А.С.К., 2003. 1120 с.
209. Тертишник В.М. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар. / вид. 17-те, доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2020. 1088 с.

210. Тетерятник Г.К. Emergencies: theoretical-methodological and legal approaches to definition and classification. *European Reforms Bulletin*. 2019. №2. С. 79 – 82.

211. Тетерятник Г.К. Extraordinary administrative and legal regimes in modern conditions of development of the Ukrainian society. *European Reforms Bulletin*. 2019. №3. С. 104 – 108.

212. Тетерятник Г.К. Features of court proceedings in emergency legal regimes. *European Reforms Bulletin*. 2019. №4. С. 148 – 153.

213. Тетерятник Г.К. Інститут понять при проведенні слідчих (розшукових) дій в умовах надзвичайних правових режимів. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70). С. 195–199. С. 198.

214. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: аксіологічні питання. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. №2 (спецвипуск). С. 284-291.

215. Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.

216. Тетерятник Г.К., Бех О.В., Одажиу Ю.М. Окремі питання розслідування безвісного зникнення осіб за особливих обставин. *Правова позиція*. 2023. №2. С. 174-178.

217. Тетерятник Г.К., Виходець Ю.О. Теоретичні та праксеологічні аспекти фіксування та використання у кримінальному процесуальному доказуванні інформації з Інтернет-джерел. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 772–776. URL:http://lsej.org.ua/10_2022/194.pdf.

218. Тетерятник Г.К., Сомик О.С. окремі питання проведення огляду місць масових поховань. *Правові новели*. 2023. №. 20. С. 227 – 233.

219. Тичина Д.М., Антощук А.О., Перцев Р.В. Криміналістичне забезпечення використання безпілотного літального апарату (дрону) у досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*, 2023. Вип. 78. Ч. 2. С. 291 – 297.

220. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних

правопорушень : підручник. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 180 с.

221. Фариннік В. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Х.: Фактор., 2013. 96 с.

222. Фоміна Т.Г., Рачинський О.О. Електронні докази у кримінальному процесі: проблемні питання теорії та практики. Вісник ХНУВС. 2023. № 3(102). С. 207 – 220..

223. Цуцкірідзе М.С. Розподіл предмета відання слідчих. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2018. Серія Право. Вип. 53. Т. 2. С. 93-94..

224. Черноус Ю.М. Актуальні питання створення і діяльності міжнародних спільних слідчих груп. Криміналіст першодрукований. № 14. 2017. С. 36 – 46.

225. Чугуєнко К. Ю., Агаркова О. І. Особливості проведення допиту в умовах воєнного стану. Актуальні питання діяльності підрозділів кримінальної поліції. Кропивницький, 2023. С. 162–164.

226. Шульгін С. О. Достатність доказів як підстава прийняття процесуальних рішень слідчим та прокурором. Право та державне управління. 2019 р., № 2 (35) том 2. С. 109-116

227. Що заважає встановити точну кількість загиблих у Маріуполі? URL:<https://www.helsinki.org.ua/articles/shcho-zavazhaie-vstanovyty-tochnu-kilkist-zahyblykh-u-mariupoli/>.

228. Як подати докази злочинів окупантів проти українців. Роз'яснення Мінцифри: URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mincifri-yak-podati-dokazi-zlochyniv-okupantiv-proti-ukrayinciv>.

229. Як Україна розшукує зниклих безвісти внаслідок агресії Росії та підтримує членів їхніх сімей. Аналітичний звіт. Синюк О.; ред. Луньова О., Белячкова О. Київ, 2024. 32 с.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Нікішев О.В. Особливості визначення підслідності в умовах надзвичайних правових режимів. Наше право. 2024. №3. С. 418 – 423.

2. Нікішев О.В. Цифрові (електронні) докази у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів. Право.UA. 2025. №1. С. 365 – 371.

3. Нікішев О.В., Тетерятник Г.К. Організаційно-правові питання проведення огляду на місцях масових поховань. Європейські перспективи. 2025. №2. С. 364 – 372.

4. Нікішев О.В. Деякі питання проведення огляду місця подій в умовах надзвичайних правових режимів. Наше право. 2025. №2. С. 354 – 361.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

1. Нікішев О.В. До питання про особливості нормативного регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 31 травня 2023 р. Одеса: ОДУВС, 2023. С. 161 – 162.

2. Нікішев О. В. До питання про реалізацію делегованих повноважень керівником органу прокуратури у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). С. 259 – 261.

3. Нікішев О. В. Деякі питання використання БПЛА під час проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 лют. 2025 р.). С. 22 – 25.

**ПРОТОКОЛ ОГЛЯДУ
інформації з відкритих джерел мережі «Інтернет»**

місто _____ «___» _____ 20__ року

Огляд почато о «___» год. «___» хв.

Огляд закінчено о «___» год. «___» хв.

_____ (слідчий, найменування органу, прізвище, ім'я, по батькові)

у кримінальному провадженні № _____ від _____ за
ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. _____ КК
України у приміщенні _____ за
адресою _____ відповідно до ст. 104, 105, 106, 223, 237
КПК України та з урахуванням стандартів, викладених у Протоколі Берклі з
ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних, провів
огляд інформації з відкритих джерел мережі «Інтернет».

Під час огляду використовується комп'ютер / ноутбук (*технічні
характеристики, операційна система, програмне забезпечення*), флеш-
диск, інші носії інформації, на які здійснюватиметься копіювання
інформації, що оглядається, принтер (*серійний номер, назва та модель
принтера*), колонки, інші технічні засоби фіксації
_____.

У присутності понятих / без присутності понятих згідно з ч. 7 ст. 223 КПК
України.

Огляд проводився без участі спеціаліста / за участю спеціаліста:

(прізвище, ім'я, по батькові, посада, документи, що підтверджують фах)
якому відповідно до ч. 4, 5 ст. 71 КПК України роз'яснено його права та
обов'язки.

За участю інших учасників:

1) _____,

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

2) _____.

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

Перед початком огляду зазначеним вище особам роз'яснено їхнє право бути присутніми при всіх діях, які проводяться у процесі огляду, робити зауваження, що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз'яснено вимоги ч. 3 ст. 66 КПК України про їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

(підписи осіб)

Здійснюється поетапний опис послідовності дій під час огляду інформації з вебсторінки, з чітким описом інформації, що оглядається, та графічним копіюванням оглянутих вебсторінок. Зазначається також: 1) інформація про утворений файл з назвою збереженої сторінки із розширенням «HTML» (у разі його створення або відмітка про його відсутність) і папка з назвою та часом її створення і розміром електронних файлів на визначеному носії та відомості про нього, в якій містяться автоматично створені файли цієї сторінки; 2) інформація про здійснення архівування потрібної сторінки в мережі «Інтернет» (у разі проведення архівування, опису процесу архівування із графічним зображенням процесу та логічними взаємозв'язками описаних дій та відомостями про розміщення файлу на фізичному носії). Якщо проводилось хешування файлу з метою отримання хеш-коду, зазначити результати вказаної операції.

Огляд проведено при штучному / денному освітленні. Будь-які зміни в ході огляду до зображень не вносилися. Під час огляду фото-/відеозйомка застосовувалась / не застосовувалась.

Протокол прочитаний, від учасників слідчої дії зауважень не надійшло.

До протоколу огляду додаються додатки: _____

(носій, на якому зберігається записана інформація (відео, фото, скріншоти))

Учасники:

1. _____ / _____ /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

2. _____ / _____ /

(прізвище, ім'я, по батькові) (підпис)

Огляд провів:

(слідчий, найменування органу, підпис, ініціали, прізвище)

Od/05-24/_____/_____/В_____

**ПРОТОКОЛ
огляду трупа**

Місто (сел.) _____
року

« ____ » _____ 2024

Огляд розпочато о « ____ » год. « ____ » хв.

Огляд призупинено о « ____ » год. « ____ » хв.

Огляд відновлено о « ____ » год. « ____ » хв.

Огляд закінчено о « ____ » год. « ____ » хв.

(слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)

в рамках розслідування кримінального провадження, внесеного до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №1202416000000559 від 01.05.2024 за ознаками кримінального правопорушення передбаченого п.1 ч.2 ст.115 КК України, у відповідності до ст.ст.40, 104, 105, 106, 223, 237, 238 КПК України:

В присутності понятих:

1) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

2) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

яким у відповідності до ст.ст.11, 13, 15, 223 (*Ст.11 Повага до людської гідності. 1.Під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. 2.Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого*

поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність. 3.Кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження. **Ст.13 Недоторканність житла чи іншого володіння особи.** 1.Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом. **Ст.15 Невтручання у приватне життя.** 1.Під час кримінального провадження кожному гарантується невторчання у приватне (особисте і сімейне) життя. 2.Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом. 3.Інформація про приватне життя особи, отримана в порядку, передбаченому цим Кодексом, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження. 4.Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації.) КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки.

За участю: _____

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

в тому числі спеціалістів: _____

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

(посада, прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціалістам у відповідності до ч.ч.4, 5 ст.71 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки. (**Ст.71 Спеціаліст.** 4.Спеціаліст має право: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом. 5. Спеціаліст зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання,

пристрої та прилади; 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; 4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом.)

Od/05-24/____/____ В_____

Перед початком огляду переліченим особам (учасникам) роз'яснені їхні права, передбачені ч.4 ст.237 КПК України Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз'яснено вимоги ч.3 ст.66 КПК України, а саме, що особу, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії

Учасникам та присутнім слідчої дії повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

Проводиться огляд трупа, тіло (останки) репатрійованого на територію України (підконтрольну територію України), відповідно до «Порядку передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку зі збройною агресією проти України», яке 01.05.2024 надійшло до КУ «Одеське обласне бюро судово-медичних експертиз»

Проведеним оглядом встановлено:

В приміщенні секційного залу КУ «Одеське обласне бюро судово-медичних експертиз», яке розташоване за адресою: м.Одеса, провулок Валіховський,4 проводиться огляд трупа невстановленої особи під номером **Od/05-24/____/____ В_____**.

Згідно погодженого загального підходу до створення унікальних кодів/номерів тіл (останків), репатрійованому та доставленому 01.05.2024 до КУ «ОБСМЕ» загиблому (померлих) у зв'язку зі збройною агресією проти України, якого спільно із іншими трупами поверхнево оглянуто 01.05.2024, присвоєно унікальний код/номер **Od/05-24/____/____ В_____**

місце (регіон)	місяць/рік	порядковий номер об'єкта (пакета)	первинний номер об'єкта (пакета)	порядковий номер трупа
Od	05-24	_____	_____	B _____

Od/05-24/ _____ / _____ B _____

Довідково пояснення кодкових позначень: **Od** – місце (регіон); **05-24** – місяць/рік; **00** – порядковий номер об'єкта (пакета); **00** – первинний номер вказаний на об'єкті (пакетові) при його отриманні; **B0** – порядковий номер трупа; **BP0** – порядковий номер залишків та фрагментів; **A0** – порядковий номер виявленого речового доказу (речі, предмети, документи, ін.)

Труп (останки) знаходиться в полімерному пакеті білого кольору із маркуванням/бирками на ньому **Od/05-24/ _____ / _____ B _____**.

В середині полімерного пакету наявна наступна первинна упаковка: полімерний пакет _____ кольору, на якому наявні наступні _____ ідентифікуючі _____ ознаки

(наявні/відсутні всі ідентифікуючі ознаки, номерів, тексту, їх зміст, наявність бирок, пломб, ін. ознаки первинного пакування)

Одяг трупа та його опис

Труп, тіло (останки) в одязі, та/або одяг знаходиться окремо від тіла (останків) _____

Одяг, його опис та стан	

Od/05-24/ ___ / ___ В ___

Загальні характеристики трупа та його опис

Стан трупа	
Стать	
Зріст	
Вік/ приблизний вік	
Окружність голови	
Волосся на голові, його характеристики та стан	
Зуби та їх стан	

	Od/05-24/___/___ В___
Верхні кінцівки	
Нижні кінцівки	
Татуювання	
Рубці	
Родимки (родимі плями)	

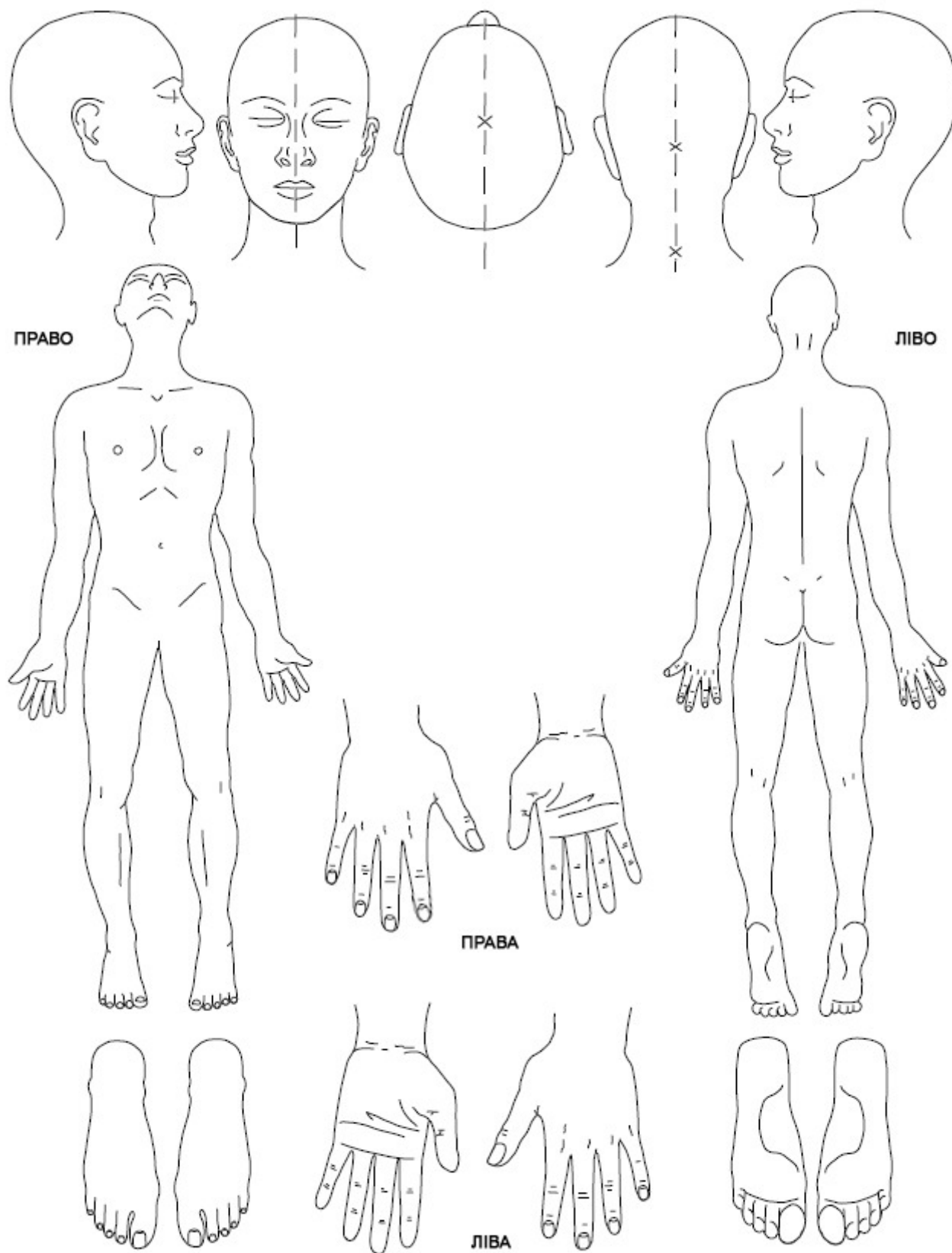

Od/05-24/____/____ В_____

Схематичне зображення зафіксованих особливих індивідуальних ознак на тілі
трупа, а також виявлених тілесних ушкоджень

Od/05-24/___/___ В

Виявленні речі, предмети, документи, які знаходились при тілі (останках), мають індивідуальні ознаки та відображають відповідні відомості: _____

(наявність документів, індивідуальних жетонів, інших предметів, які сприяють ідентифікації)

Під час проведення огляду трупа **Od/05-24/**_____/_____/_____**В**_____
виявлено та вилучено

(предмети, речі, документи, які доцільно вилучати на даному етапі первинного огляду, з метою запобігання їх знищення та які сприятимуть ідентифікації, із зазначенням наданого йому індивідуального унікального коду/номеру)

Od/05-24/_____/_____/_____**В**_____

Також під час огляду трупа **Od/05-24/**_____/_____**В**_____
судово-медичним експертом вилучено _____

та передано слідчому для проведення судової молекулярно-генетичної експертизи.

Вказані зразки біологічного матеріалу поміщено до _____

та залишені на зберігання в КУ «Одеське обласне бюро судово-медичних експертиз»

Після проведення огляду труп **Od/05-24/**_____/_____**В**_____
тіло (останки), залишаються для подальшого зберігання в КУ «Одеське обласне бюро судово-медичних експертиз»

Виявлене під час огляду вилучено: _____
(вказуються що та в якій послідовності виявлено і яким чином опечатано)

Огляд проводився: _____
(вказуються погодні умови, освітлення, температура повітря, інші дані, які необхідні)

Протокол прочитаний, записано _____
(зауваження учасників огляду)

Додатки до протоколу: _____

Учасники:

1. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)
2. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)
3. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)
4. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)

Поняті:

1. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)
2. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)

Огляд провів:

ПРОТОКОЛ огляду трупа

Місто (сел.) _____
року

« ____ » _____ 2024

Огляд розпочато о « ____ » год. « ____ » хв.

Огляд призупинено о « ____ » год. « ____ » хв.

Огляд відновлено о « ____ » год. « ____ » хв.

Огляд закінчено о « ____ » год. « ____ » хв.

(слідчий, посада, найменування органу, ініціали, прізвище)

на підставі _____

у відповідності до ст.ст.40, 104, 105, 106, 223, 237, 238 КПК України:

В присутності понятих:

1) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

2) _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання)

яким у відповідності до ст.ст.11, 13, 15, 223 (**Ст.11 Повага до людської гідності.** 1.Під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи. 2.Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність. 3.Кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження. **Ст.13 Недоторканність житла чи іншого володіння особи.** 1.Не

допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом. **Ст.15 Невтручання у приватне життя.** 1.Під час кримінального провадження кожному гарантується невторчання у приватне (особисте і сімейне) життя. 2.Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом. 3.Інформація про приватне життя особи, отримана в порядку, передбаченому цим Кодексом, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження. 4.Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації.) КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки.

За участю: _____

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

в тому числі спеціалістів: _____

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

(посада, прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціалістам у відповідності до ч.ч.4, 5 ст.71 КПК України роз'яснені їхні права і обов'язки. (**Ст.71 Спеціаліст.** 4.Спеціаліст має право: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом. 5. Спеціаліст зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади; 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі

спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; 4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом.)

Od/05-24/____/____ В_____

Перед початком огляду переліченим особам (учасникам) роз'яснені їхні права, передбачені ч.4 ст.237 КПК України Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

Особам, які беруть участь у проведенні огляду, також роз'яснено вимоги ч.3 ст.66 КПК України, а саме, що особу, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії

Учасникам та присутнім слідчої дії повідомлено про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання:

_____

(характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються

при проведенні цієї процесуальної дії, підписи осіб)

_____

_____

Проводиться огляд трупа, тіло (останки) репатрійованого на територію України (підконтрольну територію України), відповідно до «Порядку передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку зі збройною агресією проти України», яке 01.05.2024 надійшло до КУ «Одеське обласне бюро судово-медичних експертиз»

Проведеним оглядом встановлено:

В приміщенні секційного залу КУ «Одеське обласне бюро судово-медичних експертиз», яке розташоване за адресою: м.Одеса, провулок Валіховський,4 проводиться огляд трупа невстановленої особи під номером **Od/05-24/____/____ В_____**.

Згідно погодженого загального підходу до створення унікальних кодів/номерів тіл (останків), репатрійованому та доставленому 01.04.2024 до КУ «ОБСМЕ» загиблому (померлих) у зв'язку зі збройною агресією проти України, якого спільно із іншими трупами поверхнево оглянуто 01.04.2024, присвоєно унікальний код/номер **Od/05-24/____/____ В_____**

місце (регіон)	місяць/рік	порядковий номер об'єкта (пакета)	первинний номер об'єкта (пакета)	порядковий номер трупа
----------------	------------	-----------------------------------	----------------------------------	------------------------

Od	05-24	_____	_____	B _____
-----------	--------------	-------	-------	----------------

Od/05-24/ _____ / _____ B _____

Довідково пояснення кодкових позначень: **Od** – місце (регіон); **05-24** – місяць/рік; **00** – порядковий номер об'єкта (пакета); **00** – первинний номер вказаний на об'єкті (пакетові) при його отриманні; **B0** – порядковий номер трупа; **BP0** – порядковий номер залишків та фрагментів; **A0** – порядковий номер виявленого речового доказу (речі, предмети, документи, ін.)

Труп (останки) знаходиться в полімерному пакеті білого кольору із маркуванням/бирками на ньому **Od/05-24/ _____ / _____ B _____**.

В середині полімерного пакету наявна наступна первинна упаковка: полімерний пакет _____ кольору, на якому наявні наступні _____ ідентифікуючі _____ ознаки

(наявні/відсутні всі ідентифікуючі ознаки, номерів, тексту, їх зміст, наявність бирок, пломб, ін. ознаки первинного пакування)

Одяг трупа та його опис

Труп, тіло (останки) в одязі, та/або одяг знаходиться окремо від тіла (останків) _____

Одяг, його опис та стан	

Od/05-24/___/___ В___

Загальні характеристики трупа та його опис

Стан трупа	
Стать	
Зріст	
Вік/ приблизний вік	
Окружність голови	
Волосся на голові, його характеристики та стан	
Зуби та їх стан	

	Od/05-24/ ___ / ___ B ___
Верхні кінцівки	
Нижні кінцівки	
Татуювання	
Рубці	
Родимки (родимі плями)	

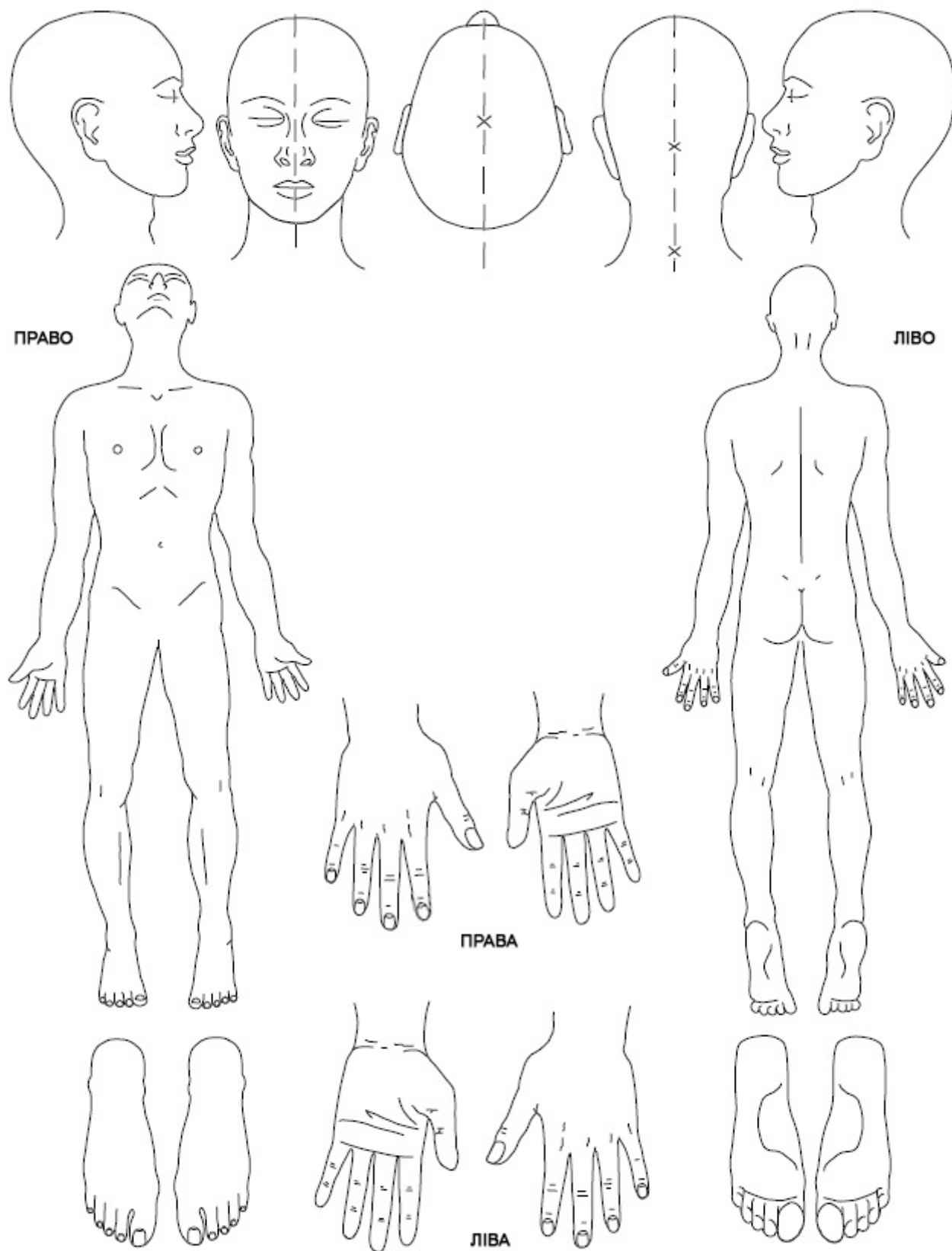

Od/05-24/____/____ В_____

Схематичне зображення зафіксованих особливих індивідуальних ознак на тілі
трупа, а також виявлених тілесних ушкоджень

Od/05-24/___/___ В

Виявленні речі, предмети, документи, які знаходились при тілі (останках), мають індивідуальні ознаки та відображають відповідні відомості: _____

(наявність документів, індивідуальних жетонів, інших предметів, які сприяють ідентифікації)

Під час проведення огляду трупа **Od/05-24/**_____/_____/_____**В**_____
виявлено та вилучено

(предмети, речі, документи, які доцільно вилучати на даному етапі первинного огляду, з метою запобігання їх знищення та які сприятимуть ідентифікації, із зазначенням наданого йому індивідуального унікального коду/номеру)

Od/05-24/_____/_____/_____**В**_____

Також під час огляду трупа **Od/05-24/**_____/_____**В**_____
судово-медичним експертом вилучено _____

та передано слідчому для проведення судової молекулярно-генетичної експертизи.

Вказані зразки біологічного матеріалу поміщено до _____

та залишені на зберігання в КУ «Одеське обласне бюро судово-медичних експертиз»

Після проведення огляду труп **Od/05-24/**_____/_____**В**_____
тіло (останки), залишаються для подальшого зберігання в КУ «Одеське обласне бюро судово-медичних експертиз»

Виявлене під час огляду вилучено: _____
(вказуються що та в якій послідовності виявлено і яким чином опечатано)

Огляд проводився: _____
(вказуються погодні умови, освітлення, температура повітря, інші дані, які необхідні)

Протокол прочитаний, записано _____
(зауваження учасників огляду)

Додатки до протоколу: _____

Учасники:

1. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)
2. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)
3. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)
4. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)

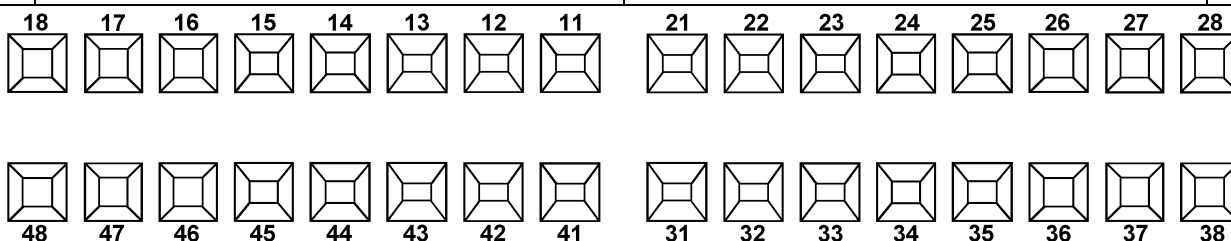
Поняті:

1. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)
2. _____ (прізвище, ім'я, по батькові)	/ _____ / (підпис)

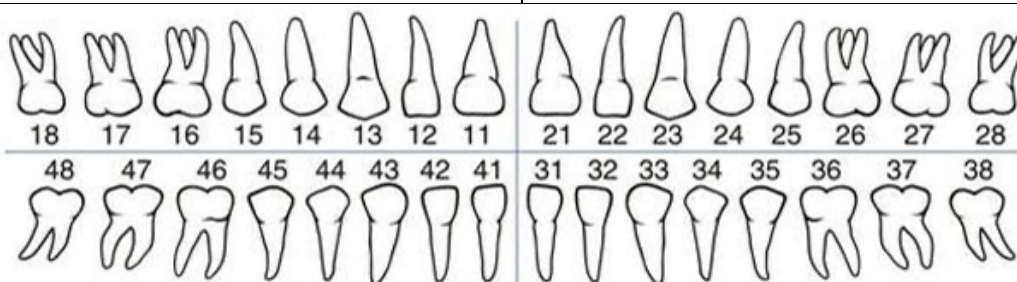
Огляд провів:

Схематичне зображення зафіксованих особливих індивідуальних ознак зубів
 (щелепи) останків (скелетованих останків) трупа

верхня щелепа			
№	права частина	ліва частина	№
11			21
12			22
13			23
14			24
15			25
16			26
17			27
18			28

нижня щелепа			
№	права частина	ліва частина	№
41			31
42			32
43			33
44			34
45			35
46			36
47			37
48			38

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Максим КОРНІЄНКО

« 10 » 06 2025

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів дисертаційного дослідження Нікішева Олексія Валерійовича
на тему: «Особливості доказування у кримінальному провадженні в
умовах надзвичайних правових режимів»
до навчального процесу Одеського державного університету
внутрішніх справ**

м. Одеса

« 10 » 06 2025

Комісія у складі:

- 1) начальника відділу організації освітнього процесу ОДУВС, кандидата технічних наук, доцента Сіфорова О.І.;
- 2) професор кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, доктора юридичних наук, професора Янковий М.О.;
- 3) доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента Лісніченка Д.В.

склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені пропозиції і рекомендації Нікішева Олексія Валерійовича на тему «Особливості доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ під час проведення лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Докази і доказування у кримінальному провадженні», «Досудове розслідування» «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства України», «Проблемні питання кримінального процесуального законодавства України».

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження Нікішева Олексія Валерійовича на тему «Особливості доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право становить комплексне дослідження теоретичних і прикладних питань, що виникають у зв'язку з реалізацією завдань кримінального провадження, має цінність для навчального процесу, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєву практичну значущість.

Використання матеріалів дисертаційного дослідження Нікішева Олексія Валерійовича на тему «Особливості доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів» сприятиме підвищенню рівня юридичних та спеціальних знань майбутніх працівників Національної поліції України щодо розуміння теоретичних і прикладних питань, що виникають під час розслідування кримінальних проваджень цієї категорії.

Результати дисертаційного дослідження Нікішева Олексія Валерійовича на тему «Особливості доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів» впроваджені до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ і використані при проведенні лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Докази і доказування у кримінальному провадженні», «Досудове розслідування» «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства України», «Проблемні питання кримінального процесуального законодавства України».

Члени комісії:

Начальник відділу організації
освітнього процесу ОДУВС
кандидат технічних наук, доцент

Олександр СІФОРОВ

Професор кафедри
кримінального процесу та криміналістики
факультету ПФДОДР НПУ ОДУВС
кандидат юридичних наук, професор

Микола ЯНКОВИЧ

Доцент кафедри
кримінального процесу криміналістики
факультету ПФДОДР НПУ ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ЛІСНІЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Максим КОРНІЄНКО

« 10 » 06 2025

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів дисертаційного дослідження Нікішева Олексія Валерійовича
на тему «Особливості доказування у кримінальному провадженні в умовах
надзвичайних правових режимів» у наукову діяльність Одеського
державного університету внутрішніх справ**

м. Одеса

« 10 » 06 2025 р.

Комісія у складі:

- 1) начальника відділу організації наукової роботи ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Домброван Н.В.;
- 2) професора кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, кандидата юридичних наук, професора Янкового М.О.;
- 3) доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Лісніченка Д.В.;

склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені наукові положення, пропозиції і рекомендації Нікішева Олексія Валерійовича щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Особливості доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право у науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України при проведенні наукових досліджень Дослідження є складовою плану науково-дослідної роботи Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів

в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773) та частиною загальної наукової теми, що виконувалася кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019) (2019 – 2024 рр.), частиною загальної наукової теми, що виконується наразі кафедрою кримінального процесу та криміналістики «Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики» (0124U003473) (2024 – 2029 рр.).

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у наступних наукових працях:

1. Нікішев О.В. Особливості визначення підслідності в умовах надзвичайних правових режимів. Наше право. 2024. №3. С. 418 – 423.

2. Нікішев О.В. Цифрові (електронні) докази у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів. Право.UA. 2025. №1. С. 365 – 371.

3. Нікішев О.В., Тетерятник Г.К. Організаційно-правові питання проведення огляду на місцях масових поховань. Європейські перспективи. 2025. №2. С. 364 – 372.

4. Нікішев О.В. Деякі питання проведення огляду місця подій в умовах надзвичайних правових режимів. Наше право. 2025. №2. С. 354 – 361.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

1. Нікішев О.В. До питання про особливості нормативного регулювання кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 31 травня 2023 р. Одеса: ОДУВС, 2023. С. 161 – 162.

2. Нікішев О. В. До питання про реалізацію делегованих повноважень керівником органу прокуратури у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.). С. 259 – 261.

3. Нікішев О. В. Деякі питання використання БПЛА під час проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 лют. 2025 р.). С. 22 – 25.

Результати дисертаційного дослідження Нікішева Олексія Валерійовича щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Особливості доказування у кримінальному провадженні в умовах надзвичайних правових режимів» впроваджено у наукову діяльність ОДУВС, зокрема під час проведення наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773) та частиною загальної наукової теми, що виконувалася кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019) (2019 – 2024 рр.), частиною загальної наукової теми, що виконується наразі кафедрою кримінального процесу та криміналістики «Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики» (0124U003473) (2024 – 2029 рр.).

Члени комісії:

Начальник відділу
організації наукової роботи
кандидат юридичних наук

Наталія ДОМБРОВАН

Професор кафедри
кримінального процесу та криміналістики
кандидат юридичних наук, професор

Микола ЯНКОВИЙ

Доцент кафедри
кримінального процесу
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ЛІСНІЧЕНКО

